

Nəsiman Yaqublu

Каспий

«KASPI»

QƏZETİNİN YARANMASI VƏ
FƏALİYYƏTİ

Nəsiman Yaqublu

**«KASPI» QƏZETİNİN
YARANMASI VƏ
FƏALİYYƏTİ**

*«Kaspi» qəzetinin
130 illiyinə*

Qanun Nəşriyyatı

Az 2

«Kaspi» qəzeti - 130

Redaktor: Şamil Vəliyev,
*Filologiya elmləri doktoru,
professor*

*Kitab “KASPI” qəzetinin
nəşri olaraq çap edilir*

Nəsiman Yaqublu

“KASPI” qəzetinin yaranması və fəaliyyəti

Bakı: Qanun Nəşriyyatı, 2011, 216 səh.

Kitab Azərbaycan mətbuat tarixində dərin iz buraxmış “Kaspi” qəzetinin fəaliyyətinə həsr edilib. Burada “Kaspi”də çalışmış, tanınmış Azərbaycan ziyalılarının yazıları təhlil edilib, araşdırılıb. Eyni zamanda “Kaspi”nin davamçısı olan müasir “Kaspi” qəzeti haqqında da geniş məlumatlar verilib.

Kitab Azərbaycanın KİV orqanlarında çalışan media mənsubları, mütəxəssislər, eləcə də ölkəmizin müxtəlif ali məktəblərinin jurnalistika fakültələrində təhsil alan jurnalistlər üçün nəzərdə tutulub.

Q 0400040010
AB 022051

Az 2

© Qanun Nəşriyyatı, 2011

© N.Yaqublu, 2011

MÜNDƏRİCAT

“KASPI”DƏN “KASPI”YƏ UZANAN YOL	4
AZƏRBAYCAN MƏTBUATI TARİXİNDƏN	10
“KASPI” QƏZETİNİN YARANMASI VƏ FƏALİYYƏTİ	22
“KASPI”NİN AZƏRBAYCANDA YENİDƏN NƏŞRİ	79
“KASPI” NƏDƏN YAZIR?	83
NƏTİCƏ	108
“KASPI” 130 İL ƏVVƏL	109
ÇAĞDAŞ “KASPI”DƏ NƏŞR EDİLƏN YAZILAR	159
ƏDƏBİYYAT SİYAHISI	189
AZƏRBAYCAN ZİYALILARI “KASPI”DƏ (F o t o l a r).....	191

“KASPI”DƏN “KASPI”YƏ UZANAN YOL

1875-ci ilin iyulun 22-də Azərbaycanın ictimai-siyasi fikir tarixində ciddi bir hadisə baş verdi: ilk Azərbaycan qəzeti olan “Əkinçi” nəşr edildi. Əlbəttə ki, bu hadisə ilə çar Rusiyasının təzyiqləri altında yaşamaq məcburiyyətində qalan Azərbaycanda böyük proseslər başladı. Xalqımızın həyatında mühüm yeniliklər yarandı, onun tərəqqi və yüksəlişi, milli şüura sahib çıxması üçün imkanlar açıldı.

Qeyd edək ki, mətbuatımızın banisi olan H.Zərdabi “Əkinçi”ni asanlıqla nəşr etdirməmişdi. Çar Rusiyasının basqıları və feodal dünyagörüşünün buxovları altında əzab çəkən, gerilik, cəhalət və savadsızlığa bürünmüş bir Azərbaycan mühitinə aydınlıq gətirmək asan məsələ deyildi. Milləti bu problemlərdən xilas etmək istəyən H.Zərdabi ürək ağrısı ilə yazırdı: “Ələlxüsus, bizim yerlərdəki qonşularımız elm təhsil edib günü-gündən irəli gedir, bizim əlimizdə olan mülki-malımıza sahib olurlar və bir az vaxtdan sonra biz onlara rəhbərlik edib, onların malını daşımaqdan

ötrü kirəkeşlik edəcəyik. Belədə nə etməli? Hər kəsi çağırıram gəlməyir, göstərirəm görməyir, deyirəm qanmayır. Axırda gördüm ki, onları hazırlayıb çağırmaqdan, onlara deməkdən başqa bir qeyri əsas yoxdur. Olmaz ki, mənim sözümlü eşidənlərdən heç bir qanan olmasın!”

“Əkinçi” qəzetinin nəşri ilə Azərbaycanda böyük bir mətbuat ənənəsinin əsası qoyuldu. XIX əsrin sonlarına doğru Azərbaycan mühitində artıq “Kaspi”, “Ziya”, “Kəşkül” kimi mətbuat orqanları fəaliyyət göstərirdi.

1881-ci ilin yanvar ayından Bakıda nəşrə başlayan “Kaspi” qəzetinin isə mətbuat tariximizdə xüsusi rolu oldu. Baxmayaraq ki, qəzet rus dilində nəşr edilirdi, lakin “Kaspi”nin Azərbaycan ictimai-siyasi mühitinə təsir etmək imkanları olduqca geniş idi. “Kaspi”nin fəaliyyətini izlədikcə bir həqiqəti də görmək mümkün olur: yəni rus dilində çıxmasına, redaktorunun rus millətindən olmasına (qəzetin ilk redaktoru V. Kuzmin olub) baxmayaraq, bu mətbuat orqanına da az təzyiqlər olmayıb. Azərbaycan həyatı ilə bağlı reallıqları yazması “Kaspi” üçün az problemlər

yaratmayıb. Bəlkə elə buna görə də idi ki, qəzetin Azərbaycan dilində “Çıraq” adlı əlavəsinin nəşri hər vasitə ilə qəbul edilmədi. Bu o zaman idi ki, Qafqaz bölgəsində yaşayan rusların da, gürcülərin də, ermənilərin də öz dillərində çoxlu sayda mətbuat orqanları çıxırdı.

“Kaspi”nin fəaliyyətində daha yeni bir mərhələ tanınmış milyonçu və maarifpərvər xadim olan H.Z.Tağıyevin bu qəzeti 1897-ci ildə alıb, azərbaycanlıları oraya toplaması oldu. H.Tağıyevin H.Zərdabi ilə yaxın münasibətləri vardı, indiki respublika prokurorluğunun yanındakı eyni binada qonşu olaraq yaşayırdılar. Ə.M.Topçubaşov isə H.Zərdabinin qızı Pəri xanım ilə evlənmişdi. Əslində, bu mənada H.Z.Tağıyevin qəzetin redaktorluğunu Ə.M.Topçubaşova həvalə etməsində həmin münasibətin rolu olmuşdu. Ümumiyyətlə isə H.Z.Tağıyevin mətbuat, maarif işlərinə ciddi maraq göstərərək dəstək verməyinə təsirin yaranmasında H.Zərdabinin az rolu olmayıb.

Ə.M.Topçubaşov 1897-ci ildən qəzetlə əməkdaşlığa başlasa da, redaktorluq fəaliyyətini təxminən 6 ay sonra davam etdirmişdi. Bu da onunla izah edilir

ki, Ə.M.Topçubaşovun o dövrdə yetərincə qəzetçilik və redaktorluq təcrübəsi yox idi. Bu mənada o, bir qədər təcrübə keçmək məcburiyyətində idi. Bu fikri təsdiq edən bir fakt da onunla bağlıdır ki, Topçubaşovun “Kaspi”də əsas yazıları 1903-1905-ci illərdə çap edilmişdir. Bu zaman isə o, artıq bir jurnalist kimi peşəkarlaşmışdı.

“Kaspi” qəzeti 38 il fəaliyyət göstərdi. Bu, həqiqətən böyük bir dövrdür. Və bu dövrdə Azərbaycan xalqının həyatında çox ciddi hadisələr baş verdi. Azərbaycanda xalqın maariflənməsi, elmlənməsi sürətləndi, çoxlu sayda ictimai-siyasi təşkilatlar yarandı, yeni qəzet və jurnallar açıldı, 1905-ci il inqilabı baş verdi, Oktyabr manifesti qəbul edildi, Birinci Dünya müharibəsi başlandı, 1917-ci ilin fevral-burjua inqilabı oldu, nəhayət 1918-ci ilin 28 mayında Azərbaycan xalqı İstiqlal bəyannaməsini qəbul edib, Şərqdə ilk demokratik dövləti – Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətini yaratdı.

Bu müddət ərzində “Kaspi” mövcud oldu, yaşadı, ciddi mətbuat orqanı kimi öz çoxsaylı auditoriyasını yaşatdı. Ə.M.Topçubaşovdan sonra Ə.Hü-

seynzadə, qəzetin son saylarına – yəni 1919-cu ilin martına qədər isə A.Veynberq “Kaspi”nin baş redaktoru oldular.

Uzun illərin fasiləsindən sonra, 1999-cu ilin mart ayının 7-də yenidən müstəqilliyinə qovuşmuş Azərbaycanda “Kaspi” fəaliyyətə başladı. Həftəlik qəzet olaraq nəşr edilməyə başlayan “Kaspi”nin fəaliyyətinə dəstək verən Azərbaycanın xanım ziyalısı **filologiya elmləri üzrə fəlsəfə doktoru Sona Vəliyeva** idi. Qəzetin rəhbəri olan Sona xanım getdikcə kollektivi formalaşdırır, yeni istedadları bu mətbu orqana cəlb edirdi. Bu çalışmaları nəticəsi idi ki, qəzetin tirajı artır, forması dəyişirdi. Qəzet yeni və maraqlı layihələr həyata keçirirdi.

Hazırda qəzetə təcrübəli jurnalist **Natiq Məmmədli** Baş redaktorluq edir. Onun gəlişindən sonra qəzetin həftəlik 24 səhifədən ibarət ədəbiyyat əlavəsi də nəşr edilir. Bu da “Kaspi”nin yeni və geniş bir oxucu auditoriyasını əhatə etməsi deməkdir.

Qeyd edim ki, böyük bir yol keçmiş “Kaspi” qəzeti haqqında bu sənədləri nəşrə hazırlayarkən bir çox mənbələrlə yanaşı tədqiqatçı alim **Səmayə Mov-**

layevanın 1983-cü ildə nəşr edilmiş “Rus və Azərbaycan mədəniyyətinin “Kaspi” qəzetinin səhifələrində təbliği (1881-1917-ci illər)” kitabından bəhrələnməmişik. Eyni zamanda tədqiqatçı alim professor **Şirməmməd Hüseynovun** “Milli haqq və ədalət axtarışında”, “Mənəvi irsimiz və gerçəklik”, “Mətbu irsimizdən səhifələr” adlı kitablarından da faydalanmışıq. Bu kitablarda Ə.M.Topçubaşovun, Ə.Ağayevin, C.Hacıbəylinin “Kaspi”də çap edilmiş bəzi məqalələri də toplanıb.

Nəhayət, bu kitabın nəşrinə dəstək olan, “Kaspi”nin varisliyinə sayğısını bildirən, müasir “Kaspi”nin rəhbəri **Sona xanım Vəliyevaya** dərin təşəkkürümü bildirirəm. Sona xanım böyük diqqət və hörmətlə bu ideyamızın gerçəkləşməsinə çalışdı.

Bəli, 130 il əvvəl mövcud olan “Kaspi” bu gün də yaşayır və oxucularını məlumatlandırır, informasiyalı bir Azərbaycan cəmiyyətinin formalaşmasına xidmət edir.

Nəsiman Yaqublu

10 iyul 2011-ci

AZƏRBAYCAN MƏTBUATI TARİXİNDƏN

XX əsrin əvvəlləri bütün dünyada olduğu kimi Azərbaycanda da bir oyanış dövrü idi. Azərbaycanı öz əsarəti altında saxlayan Rusiyada baş verən inqilablar Azərbaycan mühitinə də öz təsirini göstərirdi. İllərdən bəri davam edən müstəmləkə zülmündən ifrat dərəcədə bezmiş Azərbaycan xalqı dövrün ab-havasından yaranan bir oyanış hiss edirdi. Bu ab-havanı dövrün mütərəqqi ziyalıları da duyurdular və bundan istifadə edərək illərlə içlərində bəslədikləri ideyaları yaymaq, onları mümkün qədər həyata keçirmək üçün ciddi fəaliyyət göstərirdilər. Bu işdə mətbuatın rolu əvəzsiz idi. Qarşılarına xalqın gözünü açmaq, onda milli mənlilik şüurunu formalaşdırmaq məqsədini qoyan ziyalılar bunun üçün mətbuatdan geniş istifadə edirdilər. O dövrün publisistlərinin yaradıcılığına nəzər salarkən görürük ki, qaldırılan bütün problemlər, müzakirə olunan bütün məsələlər müstəmləkə zülmü altında inləyən xalqı azadlığa, müstəqilliyə çıxarmaq ideyasına xidmət edirdi. Mətbuat azadlığından, maarif

və mədəniyyət məsələsindən, dil problemindən, qadın azadlığından danışarkən ziyalılarımız müstəqilliyə gədən yoldakı əngəlləri, maneələri aradan qaldırmağa çalışırdılar və onların yaradıcılığının əsas ideyası Azərbaycanın müstəqilliyi idi. **Həsən bəy Zərdabi, Məhəmməd Əmin Rəsulzadə, Cəlil Məmmədquluzadə, Üzeyir Hacıbəyov, Ömər Faiq Nemanzadə, Yusif Vəzir Çəmənəmli, Əhməd bəy Ağayev, Əli bəy Hüseynzadə** və neçə-neçə başqa publisistlərimiz bu yolda qələmləri ilə mübarizə aparırdılar.

Qeyd edək ki, Bakıda və ümumən Azərbaycanda ilk dövrü mətbuat orqanı “Bakinski listok” qəzeti olmuşdur. Qəzetin ilk nömrəsi 6 (19) mart 1871-ci ildə buraxılmışdır. Həftəlik “Bakinski listok” 1871-1872-ci illərdə Xristian Sinkin redaktorluğu ilə çıxmış, daima də Qafqaz Sensura Komitəsinin ciddi nəzarəti altında olmuşdur. Qəzet vaxtlı-vaxtında Bakıdan Tiflisə göndərilir və senzura nizamnaməsinə necə riayət edildiyi yoxlanılırdı.

“Bakinski listok” qəzetinin nəşri haqqında yazışma başlıca olaraq Qafqaz Sensura Komitəsi ilə Bakı şəhəri hərbi qubernatoru arasında olmuşdu. 25 fevral

1870-ci ildə Bakıda realны gimnaziyanın müəllimi Xristian Sink Bakı hərbi qubernatorluğundan “Bakinski listok” qəzetinin няشري üçün icazə istəmiş, qəzetin rus və Azərbaycan dillərində buraxılacağını qeyd etmişdi. Onun xahiş ərizəsində билдирилирди: “Qəzet haqqında ilk fikir oyananda camaat rəğbət göstərdi. Zati-alinizdən xahiş edirəm mənə 1200 manat dövlət maaşı təyin edilsin. Mətbuat haqqında qanunnamənin tələbinə əsasən (5-ci maddəyə 1868-ci il əlavəsi, II fəsil) məlum etməyi özümə şərəf bilirəm ki, qəzet şəxsən mənim tərəfimdən və mənim redaktorluğum ilə nəşr olunacaqdır. Qəzet Bakı şəhərində Mixail Osipoviç Volçkinin İçəri şəhərdə Zurabovun evində yerləşən mətbəəsində çap ediləcəkdir. Redaksiyanın və mənim mənzilimin ünvanı: Bakı, realны gimnaziyası yaxınlığında, Qrekurovun evi. Şəxsiyyətim haqqında tələb olunan vəsiqəni bura əlavə etməyə lüzum yoxdur, çünki mən Bakı şəhərində həqiqi qulluqdayam və şəxsiyyətim zati-alinizə bəllidir”.

O zaman Qafqaz Senzura Komitəsinin rəisi vəzifəsini icra edən F. Zolatoryov Xristian Sinkə qəzet

çıxarmaq üçün aşağıdakı tələbləri yerinə yetirmək şərti ilə icazə vermişdi: “1. Bakı real gimnaziyasının müəllimi X. Sinkə, təqdim etdiyi proqrama müvafiq olaraq, Bakı şəhərində həftəlik “Bakinski listok” qəzeti nəşr etməyə icazə verilsin. 2. Qəzetin həm rəsmi, həm də qeyri-rəsmi şöələrinin senzura edilməsi Bakı hərbi qubernatoruna tabe olan məmurlardan, onun mülahizəsinə görə, ona yaxın olanlardan birinə həvalə edilsin. 3. Xristian Sinkə nəşr etmək istədiyi qəzetdə rus mətnindən tərcümə olunmuş məqalələr də dərc etməyə icazə verilsin. Tərcümənin rusca mətnə müvafiq olmasının yoxlanması, sensor tatar dilini bilmədiyi halda, quberniya idarəsinin tərcüməçilərindən birinə, yaxud qubernatora tabe olanlardan birinə tapşırılsın. Bu barədə Bakı hərbi qubernatoru general-leytenant və kavalər Mixail Petroviç Kolyubakinə tapşırılsın ki, ondan asılı sərəncam versin”.

Qeyd edirem ki, Gürcüstanın SSR Mərkəzi Dövlət Arxivində “Bakinski listok” qəzetinin nəşrinə aid 9 səhifəlik senzura materialı mühafizə olunub saxlanılır.

Xristian Sink Bakı qubernatoru M. P. Kolyubakinə 19 mart 1870-ci ildə ikinci bir ərizə ilə müraciət edib, qəzetdə yeni bir şöbənin – Azərbaycan şöbəsinin açılmasına icazə istəyir. İcazədə bəzi maraqlı materialların Azərbaycan dilində də çapı məsləhət görülürdü.

İcazə verilməsinə baxmayaraq “Bakinski listok” qəzeti Azərbaycan dilində buraxılmadı. 1871-ci ildə “Bakinski listok” qəzetinin nəşrində müəyyən fasilə yarandı. Fasilə qəzetin redaksiyası ilə mətbəə arasındakı narazılığın nəticəsi idi. Mətbəə Azərbaycan mətnlərini çap etmək imkanına malik deyildi.

Elmi ədəbiyyatda “Bakinski listok” qəzetinin mündəricəsi barədə məlumat yoxdur. Professor Nazim Axundov “Sənədlərin dili ilə” kitabında qəzetin Saltıkov-Şedrin adına Sankt-Peterburq ümumi kitabxanasında saxlanılan komplektini nəzərdən keçirdiyini vurğulayır və yazır: “Azərbaycan mətbuatı, maarif-mədəniyyəti barədə qəzetdə dəyərli materiallar az deyil”. Məhz “Bakinski listok” qəzeti bağlanandan az sonra Həsən bəy Zərdabi “Əkinçi”ni nəşr etmək üçün ərizə verdi.

Azərbaycanda dövrü mətbuatın, jurnalistika və publisistikanın, qəzetçilik işinin əsl tarixi “Əkinçi” ilə başlayır. Milli mətbuatımızın təməlini – bütün varlığı ilə xalqına bağlı olan, onun tərəqqisi və təkamülü naminə hər cür çətinliklərə sinə gərən, bu yolda min bir zəhmətə və məşəqqətə qatlaşan, çox böyük qeyrət və istedad sahibi – **Həsən bəy Zərdabi** qoymuşdur.

Həyatının mənasını doğma xalqına xidmətdə görə, bütün ömrü boyu onun səadəti və tərəqqisi uğrunda mübarizə aparan, tarixin çətin və keşməkeşli dövründə millətin önündə gedən və ona görə də millət fədaisi kimi ucalan, əzəmətli və nadir şəxsiyyət olan Həsən bəy Zərdabi xalqımızın görkəmli oğlu, ictimai xadimi, maarifpərvəri, milli mətbuatımızın və milli teatrımızın banisi, Azərbaycanda xeyriyyəçilik hərəkatının yaradıcısı olmuşdur.

1872-ci ildə Həsən bəy Azərbaycanda ilk dəfə olaraq xeyriyyə cəmiyyəti yaradır. Bununla əlaqədar o, Azərbaycanın əksər şəhər və kəndlərini gəzir. Zərdabinin yoxsullara kömək məqsədi ilə yaratdığı “Cəmiyyəti xeyriyyə” özünü doğrultmur, çünki imkanlı adamlar xeyriyyə işinə qoşulmaq istəmirlər.

Həsən bəy xalqa xidmət etməyin digər yollarını axtarır və 1873-cü ildə Nəcəf bəy Vəzirovla birlikdə Mirzə Fətəli Axundovun “Hacı Qara” komediyasını tamaşaya hazırlayır və bununla da teatr tariximizdə Azərbaycan teatrının banisi kimi iz qoyur.

Bütün bunlar Həsən bəyi qane etmirdi. O, xalqın maariflənməsi üçün daha təsirli yollar axtarırdı. Ona görə də 1872-ci ilin əvvəllərindən başlayaraq ana dilində qəzet buraxmaq arzusu ilə fəaliyyət göstərir. Nəhayət, 1875-ci ildə o, arzusuna çatır və həmin ilin iyulun 22-də “Əkinçi” qəzetinin ilk sayını çapdan buraxmaqla milli mətbuatımızın əsasını qoyur.

“Əkinçi” qəzeti təsadüfən, sadəcə bir istəyin nəticəsi kimi yaranmamışdı. O, tarixi zərurətdən meydana gəlmişdi və bunu labüd edən siyasi, ictimai, iqtisadi zəmin var idi. Bu zəmin Azərbaycan Rusiyaya birləşdiriləndən sonra, uzun illər ərzində yaranmışdı. XIX əsrin əvvəllərində “Əkinçi” qəzeti işıq üzü görə-nə kimi Azərbaycanda baş vermiş tarixi, ictimai, siyasi hadisələr cəmiyyətdə güclü etiraz yaratmış, bununla da demokratik-maarifçi baxışların meydana gəlməsinə səbəb olmuşdu.

Xalqı qəflət yuxusundan oyatmağa çalışan Zər-dabi yazırdı: “Cəmiyyəti-xeyriyyə bina tutmadığından, teatr oynayan otaq boş qaldığından aşkar oldu ki, müsəlman qardaşlarımızı bir yerə cəm edib, zəmanəyə müvafiq məktəbxanalar açıdırıb, küçə və bazarlarda qalan uşaqları oxutmaq olmayacaq. Elmsiz də bu zə-manədə dolanmaq mümkün deyil. Ələlxüsus, bizim yerlərdəki qonşularımız elmi təhsil edib günü-gündən irəli gedir, bizim əlimizdə olan mülkü-mülümizə sahib olurlar və bir az vaxtdan sonra biz onlara rəncbərlik edib, onların malını daşımaqdan ötrü kirəkeşlik edəcəyik. Belədə nə qayırmalı? Hər kəsi çağırıram gəlməyir, göstərirəm görməyir, deyirəm qanmayır. Axırda gördüm ki, onları haraylayıb çağırmaqdan, onlara deməkdən başqa bir qeyri əlac yoxdur. Olmaz ki, mənim sözüümü eşidənlərdən heç bir qanan olmasın! Necə ki, bir bulağın suyunun altına nə qədər bərk daş qoysan, bir neçə ildən sonra o su tökülməkdən o bərk daş əriyibdeşilir, habelə söz də, ələlxüsus doğru söz, qanmazın başını deşib onun beyninə əsər edər. Belədə mən onları necə görüm və görmək mümkündürmü? Hər kəs öz qara sandığının üstə oturub

onun içində olana səcdə edir və sandıqca doldurmaq fikrindədir. Amma ətrafda müsəlman qardaşlar bir-bir düşmənimiz əjdahanın ağzına düşüb yox olduğunu görməyir və görmək də istəmir. Belədə qəzet çıxarmaqdan savayı bir qeyri əlac yoxdur ki, kağızın üzərinə yazılmış doğru sözlər qapı-pəncərələrdən o iman mənzillərinə çata bilsin. Heç olmaz ki, doğru söz yerdə qalsın. Hər ildə on qəzet oxuyandan birisi oxuduğunu qansa, onların qədəri ilbəil artar. Axırda o bənd ki, suyun qabağını kəsmişdi və suyu axmağa qoymurdu rəxnə tapar və su bəndi uçurub aparar. Sonra düşmənin düşmənliliyi, dostun dostluğu və dost göstərən doğru yolun doğru olmağı aşkar olar”.

Məlum olduğu kimi, qəzet nəşr etməkdən ötrü H.Zərdabinin ayrıca mətbəəsi yox idi. Ona görə də hökumətə müraciət etmişdi. Qəzeti başqa ad altında buraxmaq istəsə də, onun adını “Əkinçi” qoymuşdu. Səbəbini “Həyat” qəzetində nəşr etdirdiyi “Rusiyada əvvəlinci türk qəzeti” məqaləsində belə izah edirdi: “Bizim qubernator mütəvəffi general Staroselski doğrudur xalis rus idi, amma övrəti gürcü qızı idi. Ona görə Qafqazın yerli əhalini artıq dost tuturdu. Mən

ona dərdimi deyəndən sonra məsləhət gördü ki, qəzetin adını “Əkinçi” qoyum ki, guya məhz əkin və ziraətdən danışacaq və özü də boynuna çəkdi ki, sensorluğu qəbul eləsin. Bu tövr ərzə verib izin aldım”.

Məlumdur ki, **“Əkinçi” qəzetinin nəşri 1877-ci ilin sentyabr ayında dayandırıldı.** Qəzetin bağlanması bir sıra əsaslı səbəbləri var idi. Həmin səbəblərin bir qismini H.Zərdabi belə şərh etmişdi: “Əkinçi”nin əvvəlinci bədbəxtliyi qubernator Staroselskinin Bakıdan getməyi oldu. Ondan sonra vitse-qubernator bir yoğun sensor oldu. İkinci və böyük bədbəxtliyi osmanlı davası başlanmağı oldu...”

“Əkinçi” qəzetinin bağlanmasından il yarım keçməmiş – 1879-cu ildə Tiflis şəhərində Səid Ünsizadənin redaktorluğu ilə “Ziya” qəzeti nəşrə başladı. “Ziya” əvvəlcə kiçik formatda, 4 səhifə həcmində litoqrafiya üsulu ilə çap edilirdi. Redaksiya Voronsov küçəsində Ağa Ələsgərin 35 nömrəli evində yerləşirdi. Professor Nazim Axundovun yazdığına əsasən litoqrafiya Səid Ünsizadənin özünə məxsus idi. “Ziya”nın bir nüsxəsi 15 qəpik olmuşdu.

1880-ci ilin iyunun 26-da “Ziya”nın nəşri litoqraf çap üsulundan qurğuşun hərflərlə çap üsuluna keçirilir. Rəssama qəzetin adını bu münasibətlə yenidən yazmaq sifariş verildikdə o, “Ziya” əvəzinə “Ziyayi-Qafqaziyyə” yazır. Səid Ünsizadə də bu adı saxlayır.

Səid Ünsizadənin Şamaxıya ruhani idarəsinə keçməsi ilə əlaqədar olaraq 28 dekabr 1883-cü ildə Qafqaz Sensura Komitəsi “Ziyayi-Qafqaziyyə” qəzetinin nəşrini Tiflisdən Bakı quberniyasının Şamaxı şəhərinə köçürülməsinə şəhadətnamə vermişdir.

Qəzetin bütün nəşr boyu cəmi 138 nömrəsi çıxmışdır. Son 11 nömrə Şamaxı şəhərində buraxılmışdır.

Qəzetin səhifələrində S.Ə.Şirvani, H.Zərdabi, N.Vəzirov, A.Çernyayevski, S.Vəlibəyov və başqa mütərəqqi fikirli qələm sahibləri iştirak etmişlər.

1882-ci ildə “Ziyayi-Qafqaziyyə” qəzetinin nəşri davam edərkən, öz qardaşlarına nisbətən tərəqqipərvər dünyagörüşlü, açıq fikirli ziyalı olan Cəlal Ünsizadə Tiflisdə Qafqaz Sensura Komitəsindən “Kəşkül” jurnalının çıxmasına icazə alır.

Azərbaycan dövrü mətbuatı tarixində özünəməxsus mövqeyi olan “Kəşkül” 1883-1891-ci illərdə Tiflis şəhərində çıxmış, “Əkinçi” kimi yeni tipli ədəbiyyat, maarif və mədəniyyəti təbliğ etmişdir.

1881-ci ildə isə nəşr edilən “Kaspi” qəzeti Azərbaycan mətbuat tarixində dərin izlər buraxdı.

“KASPI” QƏZETİNİN YARANMASI VƏ FƏALİYYƏTİ

Qeyd edək ki, XIX əsrin sonlarında Bakıda rus dilində bir neçə qəzet nəşr edilirdi. 1871-1872-ci illərdə ilk nəşr edilən “Bakinskiy listok” (“Bakı vərəqəsi”) qəzeti iqtisadi və ədəbi-siyasi mövzulara üstünlük verirdi. 1876-cı ildə Bakıda rus dilində nəşr edilən “Bakinskiye izvestiya” (“Bakı xəbərləri”) qəzeti isə Bakı Quberniya İdarəsinin rəsmi orqanı idi. 1900-cü ildə isə bütün **Qafqazda 56 mətbuat orqanı mövcud idi ki, onlardan 20-si rus dilində nəşr edilirdi.**

Azərbaycanda rus dilində nəşr edilən bu mətbuat orqanları sırasında ən mühüm yeri “Kaspi” qəzeti tuturdu. Bu dövrdə tanınmış azərbaycanlı ziyalılar da bu qəzetin səhifələrində maraqlı yazılarla çıxış edirdilər.

Qeyd edək ki, XIX əsrin sonu XX əsrin əvvəllərində Bakıda rus dilində çoxlu sayda qəzet nəşr edilərdə, “Kaspi” onların sırasında ən çox təsir imkanına malik olan mətbuat orqanı sayılırdı. Həmin dövrdə nəşr olunan qəzetlərin tirajının müqayisəli təhlili aparıldıqda bu faktların real təsdiqini görürük:

- “Kaspi” – gündəlik qəzet, tirajı – 3500 nüsxə;
- “Bakı Quberniya xəbərləri” – gündəlik qəzet, tirajı – 980;
- “Bakı elanları” – gündəlik qəzet, tirajı – 550;
- “Bakı ticarət-sənaye vərəqəsi” – gündəlik qəzet, tirajı – 50;
- “Neft işi” qəzeti – ayda iki dəfə nəşr edilirdi.

“Kaspi”nin fəaliyyətini qəzetə 9 ilə qədər redaktorluq etmiş Ə.M.Topçubaşov H.Zərdabinin xatirəsinə həsr etdiyi **“Azərbaycanın mayakı”** məqaləsində belə ifadə edirdi: “Kaspi” qəzetində Ə.M.Topçubaşov, Ə.B.Ağayev, F.Köçərli, R.B.Xəlilov kimi türk azərbaycanlıları çıxış edirdilər. Onların dəstəyinə arxalanan Həsən bəy daha güclü şiddət və cəsarətlə çıxış edirdi. “Kaspi” təkcə o zamankı Azərbaycanın deyil, bütün Qafqaz və hətta keçmiş Rusiyanın bütün müsəlmanlarının mədəni ocağı idi. Qəzet Volqa müsəlmanları, xüsusilə onların mərkəzi sayılan Kazan, Ufa, Orenburq, Nijni-Novqorod, Krım ilə də mənəvi əlaqələr saxlayırdı. “Kaspi” hətta başqa müsəlman ölkələrində də alınırdı. Qəzetin aparıcılarından olan, Ə.Ağayevin müsəlman məsələləri barədə cümə felye-

tonları, ictimaiyyət, torpaq, şəhər haqqında Həsən bəyin məqalələri, F. Köçərlinin ədəbi-bədii oçerkləri böyük təəssürat bağışlayır, müsəlman xalqlarını məişət dilini, öz ədəbiyyatlarını öyrənməyə həvəsləndirirdi.

Bu cəhətdən “Kaspi” qəzeti qeyd olunan müddət ərzində (1909-cu il) o dövriki Azərbaycan siyasi-iqtisadi, mənəvi həyatının inkişafında dərin iz qoydu”.

“Kaspi” qəzeti Bakı şəhərində nəşr edilsə də, onun təsir imkanları yalnız bu coğrafi bölgə ilə məhdudlaşmırdı. Qəzet Rusiyada yaşayan bütün müsəlmanların həyatında mühüm rol oynayırdı. “Kaspi” qəzeti Azərbaycan, rus və bütövlükdə Zaqafqaziya ədəbiyyatının Avropada və Şərqdə yayılmasında, təbliğində ciddi əhəmiyyətə malik idi. Bu mətbu orqanı yalnız Rusiyanın mərkəzi şəhərlərində deyil, eyni zamanda Türkiyədə, İranda, hətta Parisdə, Londonda və Berlində böyük maraqla oxuyurdular.

“Kaspi” adlı qəzetin yaradılmasını ilk dəfə olaraq “Bakinskiye izvestiya” qəzetinin redaktoru **Viktor Vasilyeviç Kuzmin** reallaşdırıb. Qəzetin nəşrinə icazə 1890-cı ilin 8 dekabrında verilib. Qəzetin ilk

sayı isə 1881-ci ilin yanvarın 1-də şəxsi mətbəədə nəşr edilib.

“Kaspi” qəzetinin fəaliyyət proqramı isə belə olub:

1. Yerli və ümumdövlət işi haqqında baş məqalə.
2. Gündəlik hadisələrin icmalı.
3. Rusiyada və xarici ölkələrdə neft işi.
4. Poçt.
5. Nəsr əsərləri.
6. Xronika.
7. Elanlar.

“Kaspi” qəzetinə müxtəlif vaxtlarda ayrı-ayrı şəxslər redaktorluq edib:

1. Q.E.Startsev – 1887-ci ildə V.V.Kuzminin xəstəliyi ilə bağlı qəzetin müvəqqəti redaktoru olub.

2. V.P.Liçkuş – Xomutov – yerli gimnaziyanın müəllimi olub, 1887-1888-ci illərdə redaktorluq edib.

3. P.T.Qordiyevski, Tiflisdə nəşr edilən “Qafqaz” qəzetinin əməkdaşı olub, 1888-1889-cu illərdə redaktorluq edib.

4. N.A.Sokolinski, keçmiş hərbiçi, 1889-1897-ci illərdə redaktorluq edib;

5. Ə.M.Topçubaşov – 1898-1907-ci illərdə redaktorluq edib.

6. A.Veynberq – 1907-1919-cu illərdə redaktorluq edib. Qeyd edək ki, bu sıralanmaya qəzetə qısa müddətlərdə rəhbərlik etmiş digər azərbaycanlıların adlarını daxil etmirik. Onlar haqqında bir qədər sonra geniş məlumat verəcəyik.

1897-ci ildə N.A.Sokolinskinin ölümündən sonra tanınmış Azərbaycan milyonçusu və maarifpərvər xadimi H.Z.Tağıyev qəzeti öz maliyyəsi ilə alır, sahibi olur və bir qədər sonra qəzetin redaktorluğunu azərbaycanlı Ə.M.Topçubaşova həvalə edir.

Ə.M.Topçubaşov isə 1907-ci ilə qədər qəzetin redaktoru olmuş, bir müddət isə Ə.Hüseynzadə qəzetin redaktorluğunu etmişdir. Sonradan isə 1907-1919-cu illərdə qəzetin redaktoru vəzifəsini Andrey Andrianoviç Veynberq həyata keçirmişdir.

Qeyd edək ki, “Kaspi” qəzeti ilk saylarında həftədə iki dəfə çıxıb. Qəzet 1881-ci ilin iyulundan həftədə üç dəfə, 1884-cü ilin yanvarın 1-dən isə gündəlik olaraq nəşr edilməyə başlayır.

“Kaspi” qəzeti nəşr edildiyi ilk illərdə geniş ictimai auditoriyanı əhatə etmək imkanında deyildi. Odur ki, fəaliyyətinin ilk dövrlərində qəzet daha çox yerli xarakter daşıyan mövzulara üstünlük verirdi. Yəni qəzetin səhifələrində neft sənayesi, Zaqafqaziya dəmiryolu, ticarət və başqa mövzular üstünlük təşkil edirdi.

“Kaspi”nin fəaliyyətinin ilk illərində daha çox iqtisadiyyat, mədəniyyət məsələlərinə toxunulur, kəndlilərin ağır yaşayış həyatı təsvir olunur, ruhanilər, bəylər kəskin tənqid edilirdi ki, bu da ictimai həyatın doğurduğu problemlər idi. Yəni qəzet yerli xarakterli mətbuat orqanı olduğundan şəhər əhalisinin heç bir ehtiyacını diqqətdən kənar qoymamağa çalışırdı.

Qəzetin ilk redaktoru olan V.Kuzmin 1886-cı ilin yanvarın 1-də “Kaspi” qəzetinin Azərbaycan dilində “Çıraq” adlı əlavəsini nəşr etməyə çalışsa da, bu işi reallaşdırma bilmədi. O dövrdə mövcud olan Sənura Komitəsi buna icazə vermədi.

Qeyd edək ki, qəzetin Azərbaycan dilində “Çıraq” adı ilə nəşr ediləcək əlavəsində “Kaspi”də çap olunan aparıcı yazılar yer alacaqdı. Həmin əlavənin

redaktorluğu işi isə qəzetin yerli dili bilən və Bakı qubernatorunun rəhbərliyində olacaq bir əməkdaşa tapşırılacaqdı. Senzura Komitəsi isə Zaqafqaziyada daha bir qəzetin ana dilində yaradılmasından ehtiyatlanıb, redaktor B. Kuzminə etirazını bildirmişdi. Bu etiraz isə belə əsaslandırılmışdı ki, “Tatar (azərbaycan) dilində “Kaspi”dən tərcümə edilmiş məqalələrin nəşri müxtəlif uyğunsuzluğa səbəb ola bilər”.

Əlavə edək ki, bu mövzu ilə bağlı daha geniş məlumatı tədqiqatçı S. Movlayeva özünün “Kaspi” qəzetinin səhifələrində “Rus və Azərbaycan mədəniyyətinin “Kaspi” qəzetinin səhifələrində təbliği (1881-1917-ci illər)” adlı kitabında şərh etmişdir.

Qeyd edək ki, “Kaspi” qəzetinin də maraqlı və geniş təsir imkanlarına malik olmasında Azərbaycan mühitinə təsirinin artırılmasında 1889-cu ildən redaktorluq edən N.A.Sokolinskinin böyük rolu oldu. Rusiya jurnalistləri arasında öz yazıları ilə böyük nüfuz sahibi olan Sokolinski qəzetin möhkəmlənib genişlənməsinə ciddi zəhmət sərf etdi.

“Kaspi” qəzeti zaman keçdikcə öz səhifələrində maraqlı yazılar çap etdirirdi. Qəzetdə nəşr olunan

məqalələr həm də məzmun müxtəlifliyinə görə də seçilir, fərqlənirdi. “Kaspi”nin fəaliyyətinin ilk onilliyində, yəni 1880-ci illərdə daha çox mədəniyyət, təhsil və maariflənmə problemləri qəzetin aparıcı mövzusunı təşkil edirdi. Qəzetdə məlumat verilir ki, ilk dəfə olaraq 1887-ci ildə tanınmış Azərbaycan pedaqoqları olan M.Mahmudbəyov və S.M.Qənizadə tərəfindən rus tatar məktəbi yaradılıb və bu yeni tipli məktəblərin azərbaycanlıların maariflənməsində rolu böyük olacaq. Qeyd edilirdi ki, uşaqlara imkan yaradılacaq ki, onlar təhsillərini köhnə üsul-idarəyə əsaslanan mədrəsələrdə deyil, müəyyən dərəcədə müasir məktəblərdə alsınlar.

XIX əsrin 90-cı illərində Azərbaycanın tanınmış yazıçı-publisistləri qəzetlə əməkdaşlığa başlayır. Bu dövrdə redaksiya heyətinə də yeni üzvlər daxil edilir: **M.Mahmudbəyov, N.Nərimanov, M.T.Sidqi, M.Şah-taxtı və başqaları. Tanınmış jurnalist H.Zərdabi** qəzetlə əməkdaşlıq edir, məşhur folklor toplayıcısı **T.B.Bayraməlibəyovun** yazıları nəşr edilir, yazıçı **N.Vəzirovun** qəzetlə yaradıcılıq əlaqələri möhkəmlənir. Ana dilində qəzetin çıxmadığını gören ziyalılar

bütün güc və bacarıqlarını bu mətbuat orqanında fəaliyyətə yönəldirlər. Burada onlar özlərinin müasir baxışlarını, ideyalarını yayır, təbliğ edirdilər. Bundan ötrü onlar mətbuatı aparıcı vasitə sayır, ona böyük ümidlər bəsləyirdilər.

“Kaspi”də dövrün savadlı ziyalılarından ibarət bir heyət də formalaşmışdı. Burada müxtəlif dövrlərdə pedaqoqlar, ədiblər, yazıçılar, tarixçilər və incəsənətşünaslar iştirak edirdilər.

Eyni zamanda qəzetin səhifələrində rus və gürcü mədəniyyətinin aparıcı xadimlərindən olan İ.Svedentsevin, N.Kozerenkunun, Q.Mayaşvilinin açıq və müxtəlif imzalarla yazıları çap edilir.

Qəzetin yaradıcı heyətinin güclənməsi nəticəsində tarixlə, etnoqrafiya və yerli xalqların ədəbiyyatı ilə bağlı materiallar nəşr edilməyə başlayır. Eyni zamanda Rusiyada və xarici ölkələrdə baş verən yeniliklər, hadisələr qəzetdə əksini tapır. Məhz bu dövrdə qəzetdə “teatr və musiqi” rubrikası açılır və burada Bakının musiqi və teatr həyatı haqqında məlumatlar verilir. Oxucular məhz bu qəzet vasitəsi ilə Azərbaycanın görkəmli dramaturqları olan M.F.Axundovun,

N.Vəzirovun, Ə.Haqqverdiyevin, N.Nərimanovun tamaşaya qoyulan pyesləri haqqında geniş məlumat əldə edirlər.

Qəzətdə çap edilən yazılarda pedaqogika məsələlərinə, N.Nərimanovun kitabxanada təşkil etdiyi uşaq kitablarının oxu bölməsinin fəaliyyətinə, oxu kitabxanalarının yaradılmasına, Kazan Universitetinin açılması ilə bağlı məlumatlara rast gəlmək mümkündür.

Tanınmış maarifpərvər pedaqoq F.Köçərli “Kaspi” qəzetində maarifçilik və təhlil problemlərinə daha çox yazılar həsr edirdi. Onun məqalələrində təhsildə xalqın dilinin inkişaf etdirilməsinin xüsusi əhəmiyyəti vurğulanırdı.

Bu dövrdə “Kaspi” qəzeti öz oxucularını Azərbaycan klassik irsi ilə, xalq yaradıcılığı ilə, ayrı-ayrı yazıçı və şairlərin yaradıcılığı ilə də tanış edir. Qəzətdə “Ədəbi-tənqidi” şöbə aşağıdakı rubrikalarla yazılar təqdim edir: “Ədəbi qeydlər”, “Bizim jurnallar”, “Jurnal icmalı”, “Tənqid və bibliografiya”, “Teatr və musiqi”, “Müsəlmanların həyatından və mətbuatından” və s.

Eyni zamanda “Kaspi” mühüm ədəbi hadisələrə də xüsusi diqqət yetirirdi. Qəzetin ədəbi-tənqid bölməsinin ciddi fəaliyyəti nəticəsində bu sahədə müasir tendensiyalar irəli sürülür, ədəbi ictimaiyyətin müzakirəsinə verilirdi. “Kaspi”də çıxış edən Azərbaycan maarifpərvərləri ana dili ilə bağlı problemləri həm də ədəbiyyatın ictimai-tərbiyəedici funksiyası sayırdılar.

Qeyd edək ki, “Kaspi”nin səhifələrində geniş və sistemli şəkildə müzakirə edilən problemlərdən biri milli mətbuat məsələləri idi. Ana dilində mətbuatın yaradılması ilə bağlı məsələlərin müzakirəsi polemika xarakteri daşıyırdı. Bu mövzuda dövrün aparıcı ziyalılarının maraqlı məqalələri çap edilirdi.

Qeyd etdiyimiz kimi, 1880-1890-cı illərdən Azərbaycanın tanınmış jurnalist və yazıçılarından olan H.Zərdabi, M.A.Şahtaxtlı “Kaspi” qəzeti ilə əməkdaşlığa başladılar. 1880-ci illərin əvvəllərindən tanınmış elm və maarif xadimi olan M.A.Şahtaxtlının bu qəzetdə yazılarına rast gəlmək mümkündür. Hətta qəzetin redaktoru N.A.Sokolinski üç ay müddətində Bakıda olmadığı zaman qəzetin müvəqqəti redaktorluğunu **M.A. Şahtaxtlı** etmişdir.

M.A.Şahtaxtlının “Kaspi” qəzetində bu günümüzdə belə aktuallığını itirməyən aşağıdakı yazıları çap edilmişdir:

1. **“Rusiya-İran münasibətləri” (1891, N62).**
2. **“Əyalət mətbuatı” (1891, N77).**
3. **Zaqafqaziya müsəlmanlarını necə adlandırmaq olar?” (1891, N93).**
4. **“Cəmaləddin” (1891, N111);**
5. **“Tiflisdən şəhər dumasının iclası haqqında yazı” (1891, N125).**
6. **“Türkiyə rusofilləri” (1891, N126).**
7. **“İngilislər Hindistanda” (1891, N126).**

Bu mənada onun “Kaspi”də çap edilən “Zaqafqaziya müsəlmanlarını necə adlandırmaq?” məqaləsi çox maraqlıdır. Azərbaycan dilini süni şəkildə tatar və fars dilləri ilə qarışıq salanlara cavab olaraq o, yazırdı: “Zaqafqaziya müsəlmanlarına ad vermək istəyənlər, son vaxtlar Qafqazda onları “tatarlar” adlandırmağa başladılar. Bu yeni adı uğurlu hesab etmək olmaz. Zaqafqaziya türkləri və tatarları arasında quberniyalar daxilində dil, görünüş, adət və əxlaq baxımından böyük fərqlər vardır. Zaqafqaziya müsəlmanlarının

danışdığı dil türk qrupuna aiddir və aşağıdakı başlıca dialektlərə bölünür: osmanlı, səlcuq, azərbaycan... Zaqafqaziya türkləri daha qədimdir və fars deyilən bu xalqlar bir-birindən dilinə görə fərqlənir, türkcə və farsca öz aralarında tam müxtəlifdir. Hər şeydən öncə mümkündür ki, Zaqafqaziya müsəlmanlarını azərbaycanlılar, onların dilini isə azərbaycan dili adlandıraraq”. (**“Kaspi”, 1891, N93**)

M. Şahtaxtlının “Kaspi”də çap olunan “Rusiya-İran münasibətləri” məqaləsi də böyük maraq kəsb edir. M. Şahtaxtlı hələ “Moskovskiye novosti” və “Novoye vremya” qəzetlərinin müxbiri kimi çalışarkən Türkiyədə və İranda olmuş və bu ölkələrlə yaxından tanış ola bilmişdir. O, bu yazısında Rusiyanın şərq ölkələrinə olan siyasətini açıqlamağa çalışmışdır.

M.Şahtaxtlının “Türkiyə rusofilləri” məqaləsi də böyük maraq kəsb edir. Onun bu məqaləsi Türkiyənin hərbi-siyasi tarixi problemlərinə, rus-türk müharibəsindən sonra ruslarla türklər arasındakı qarşılıqlı əlaqələrə həsr edilmişdir.

M.Şahtaxtlının yazılarında qadın azadlığı problemi də ciddi araşdırılır və bu həm də XIX əsr Azər-

baycan mədəniyyətinin vacib bir məsələsi kimi göstərilir. Hər şeydən öncə M.Şahtaxtlı qadınların hüquqsuzluğunu dini amillərlə bağlamağa çalışırdı. O, qadın hüquqlarının təmin edilməsini, onların savadsızlığının aradan qaldırılmasını tələb edirdi.

M.Şahtaxtlı cəmiyyət həyatının elmi, mədəni dəyərləri əsasında inkişafına üstünlük verirdi. O, göstərirdi ki, əgər insan öz hüquqlarını başa düşərsə, onda bu cəmiyyətin inkişafına ciddi təsir edəcək.

Bu məqalələrdə M.Şahtaxtlının böyük savad və istedadı, geniş dünyagörüşü özünü göstərməkdədir. Bu yazılarda onun maarifçi, filosof, publisist, tarixçi, diplomat kimi yüksək qabiliyyəti görünməkdədir. M. F.Axundovun və H.Zərdabinin maarifçi görüşlərini davam etdirən M.Şahtaxtlının “Kaspi”dəki yazıları ciddi öyrəniləsi zəngin bir irsdir. Şərq mədəniyyəti və tarixinin gözəl bilicisi olan M. Şahtaxtlı həyatın bütün sahələrində yenilikləri izləyir və öz yazılarında əks etdirirdi. M.A.Şahtaxtlının “Kaspi” qəzetində fəaliyyəti və məqalələrində toxunduğu problemlər aktual və dəyərli idi.

Qeyd edək ki, Azərbaycanın görkəmli mətbuat xadimi H.Zərdabi özünün nəşr etdiyi “Əkinçi” bağlandıqdan sonra “Kaspi” ilə əməkdaşlığa başlayır. Onun bu qəzetdə yazılarla çıxış etməsində redaktor V. Kuzminin böyük rolu oldu. Belə ki, “Kaspi”ni Rusiyanın mərkəzi şəhərlərində çap edilən gündəlik qəzetlər kimi nəşr etmək istəyən V.Kuzmin H.Zərdabinin istedad və məşhurluğuna inanıb onu qəzetlə əməkdaşlığa dəvət etdi. H.Zərdabinin həmin vaxtdan “Kaspi”də Zərdab bölgəsindən göndərdiyi yazılar çap edilməyə başladı. Bu yazılarda o, Azərbaycan iqtisadiyyat və mədəniyyətinin müxtəlif problemlərini qaldırır, kəndli həyatının ağır məqamlarını açıqlayır, cəsarətlə və kəskin surətdə yerli məmurları tənqid edirdi. Bu yazılar da təbii ki, qəzetin kəskin xarakterli mətbuat orqanına çevrilməsində mühüm rol oynayırdı. Öz yazılarında o, yüksək ixtisaslı kadrların yetişdirilməsi üçün xüsusi məktəblərin açılmasını, xalqın güzəranının yaxşılaşdırılmasını, fəhlələrin və onların uşaqlarının təhsil alması vacibliyini qeyd edirdi. Eyni zamanda o, yazılarında kənd təsərrüfatının

inkışafına diqqət yetirirdi, təbii sərvətlərin dağıdılmasını, meşələrin qorunmasını əhəmiyyətli sayırdı.

Sonralar qəzetin redaktoru və eyni zamanda qızı Pəri xanımın həyat yoldaşı olan Ə.M.Topçubaşov onun haqqında “Azərbaycanın mayakı” adlı dərin məzmunlu məqalə yazdı. Bu məqaləsində Ə.M.Topçubaşov H.Zərdabinin “Kaspi”dəki fəaliyyətini də yüksək dəyərləndirərək yazırdı: **“Bu vaxtdan etibarən ömrünün sonunadək Həsən bəy Topçubaşovun redaktor-naşiri olduğu “Kaspi” qəzeti ilə əməkdaşlıq edir. Qocaman jurnalist və publisist Həsən bəy üçün Şərqi Zaqafqaziyanın, hətta bütün Qafqazdakı həyat şəraitini və ictimai şərtləri tənqid etmək üçün yaxşı imkan yaranır. Əlbəttə, şərait “Əkinçi”nin dövrünə nisbətən dəyişmişdi. Hər şeydən əvvəl qeyd etmək lazımdır ki, “Kaspi” türk-azərbaycan dilində deyil, rus dilində çıxırdı. Əlbəttə, bu mənfi hal idi.**

Lakin o dövrdə Qafqaz idarəçiliyi doğma dildə çıxmaq istəyən hər bir mətbu orqana qadağa qoyurdu. Hətta rus dilində də nəşrlərin sayı son dərəcə məhdud idi.

“Kaspi” uzun müddət bütün Zaqafqaziya üçün yeganə gündəlik qəzet olaraq qalırdı.

Lakin Zaqafqaziyanın bütün əhalisinin ümumi maraqları nəzər-nöqtəsindən rus dilli qəzetlərin müsbət tərəfləri də çox idi. Başqa millətlər özlərinin mədəni cəhətdən geri qalmış qonşularının həyatı barədə oxuyur, Ümumqafqaz həyat şəraitinin qaldırılması və inkişafı məsələsində onlarla hesablaşmağa başlayırdılar. Bu hal bütün Qafqaz üçün islahatların hazırlanmasına səbəb oldu.

Xalqların yaxınlaşması, onların ümumi maraqlarını müdafiə etməsi, torpaq, kəndli, vergi, şəhər, məhkəmə, xalqın maarifləndirilməsi islahatlarına hazırlıq “Kaspi” dəqiq və düzgün ictimai təyin ifadəçisi kimi böyük rol oynadı.

Həsən bəy redaksiyanın əlində olan materiallardan və zəngin təcrübəsindən istifadə edərək, bütün bu məsələlər haqqında yazırdı. **“Qəzetin Şərqi Zaqafqaziyanın demək olar hər bir yerində müxbirləri var idi. Həsən bəy onlardan başqa müxtəlif qəzalardakı tanışları ilə əvvəlki əlaqədən istifadə edirdi. Bu xüsusi mənbələr əsasən real həyatda baş**

verən hadisələrdən Həsən bəyi xəbərdar edirdi və bunun nəticəsi olaraq “Kaspi”nin səhifələrində idarəçiliyi tənqid atəşinə tutan yazılar dərc olunurdu. Sonunculara qarşı mənfi münasibətdə cəsarətli hiddət və coşğunluqla çıxış etməsi hərdən əvvəlki, gənc Həsən bəyi xatırladırdı”.

Həsən bəy Zərdabının “Kaspi”dəki yazıları insan sağlamlığı və səhhətinin qorunması üçün də faydalı idi. “Kaspi”də nəşr edilən həmin məqalələrə diqqət edək:

1. “Sərxoşluğa qarşı peyvənd”. “Kaspi”, N 9, 1900-cü il.

2. “Professor Meçnikovun yeni kəşfi”. “Kaspi”, N 6, 1900-cü il.

3. “Ay şüalarının yerdə insan orqanizminə təsiri”. “Kaspi”, N 197, 24 iyun, 1900-cü il.

4. “Qida məhsullarının saxtalaşdırılması”, I məqalə. “Kaspi”, N 10, 1900-cü il.

5. “Qida məhsullarının saxtalaşdırılması”, II məqalə. N 13, 1900-cü il.

6. “Qida məhsullarının saxtalaşdırılması”, III məqalə. N 23, 1900-cü il.

7. “İnsan həyatında işıq”. N 21, 1900-cü il.

1897-ci ildə Azərbaycanın tanınmış mütəfəkkiri **Əhməd bəy Ağayev** H.Z.Tağıyevin dəvəti ilə Bakıya gəldikdən sonra Bakı Ali Ticarət Məktəbində fransız dili fənnini tədris edir və “Kaspi” qəzetində əməkdaşlığa başlayır. Bu dövrdə o, daha çox islam dini ilə bağlı məqalələr yazır, “Kaspi”də çap etdirir. Özünün məşhur “Maariflənmə ehtiyacları” məqaləsində o, İslamın tarixinə, İslamın elmə, maariflənməyə və inkişafa münasibətini açıqlayır, ciddi təhlillər aparır (1900, N225).

Bu dövrdə Ə.Ağayev “Kaspi” qəzetində çox dəyərli yazılar çap etdirir: 1) “Azərbaycan-tatar dilində qəzetin vacibliyi”(1900, N262), “Şərqdə mətbuat məsələləri” (1900, N128).

Onun 1899-cu ildə “Kaspi”də çap edilən (N262) “Şərqdə jurnalistikanın icmalı” yazısı çox aktual və dəyərlidir. 1901-1903-cü illər arasında qəzetin demək olar ki, hər sayında onun bir-birindən aktual, maraqlı, düşündürücü, həm də əksər hallarda ictimai fikri hərəkətə gətirən, oxucuları laqeyd buraxmayan məqalələri çap olunurdu. Yaradıcılığında geniş elmi erudisiyanı, zəngin tarixi bilikləri və jurnalist məharətini

bacarıqla birləşdirən Ə. Ağaoğlu bu dövrdə islam birliyi və müsəlman xalqlarının ictimai tərəqqisi ideyasının qızğın tərəfdaşlarından biri kimi çıxış edirdi. 1904-cü ildə “Kaspi” mətbəəsində onun “İslam və Axund” adlı sərt polemik ruhda yazılmış kitabçası çap olunmuşdu.

Bununla yanaşı Əhməd bəy Ağayevin “Kaspi”dəki fəaliyyəti dövründə diqqətini çəkən başqa mühüm məsələlərdən biri də müsəlman qadınlarının cəmiyyətdəki rolu, onların hüquq və azadlıqlarının qorunması ilə bağlı idi. Müəllifin rus dilində qələmə aldığı “İslama görə islamda qadın” adlı bu gün də islam ölkələri üçün aktualıq və əhəmiyyətini itirməyən kitabı çap olunmuşdu.

Əhməd bəy Ağayevin fikrincə, milli kimliyini dərk etməyən, tarixi irsinə sahib çıxmayan xalq yalnız dini mənsubiyyətə əsaslanaraq mövcudluğunu sübut edə və qoruyub saxlaya bilməz. Bu mənada mənsub olduğu xalqın milli özünüdərkinə və oyanışına yardım Ə. Ağayevin ictimai-siyasi və publisist fəaliyyətinin əsasını təşkil edirdi.

Əhməd bəy Ağayev “Peterburqa səyahətimdən nə nəticə çıxartdım?” sərlövhəli irihəcmli məqaləsi ilə yanaşı “Kaspi” qəzetində dərc olunmuş “Şərqlə jurnalistikasının icmalı” əsərində yazırdı: “Uzun müddətli Avropa sivilizasiyasına yabançı olmuş Şərqlə son 20-30 ildə bu sivilizasiyanı qəbul edir, onu məktəblər, hökumət idarələri və ticarət-sənaye fəaliyyətinin formaları şəklində özünə tətbiq edir; bütün bunları bəzi yerlərdə elə həmin Avropanın təzyiqi altında, Avropa sivilizasiyasının üstünlüklərini təcrübədə çətin sınaqlardan keçidikdən sonra, bəzi yerlərdə isə könüllü şəkildə edilirdi; lakin Avropa sivilizasiyasının bütün formalarından müsəlman Şərqlinə ən çox çətinliklə nüfuz edən jurnalistika və mətbuatdır. Bu ona görə deyildir ki, müsəlmanlar mətbuatın və jurnalistikanın vacibliyi və zəruriliyini hələ başa düşməzlər, əksinə... mütərəqqi adamlar onu daim təbliğ edir, dövlətin və xalqların həyatında mətbuatın və jurnalistikanın vacibliyi və zəruriliyi barədə uca səslə danışmaqdan yorulmurlar”.

Bununla yanaşı Əhməd bəy Ağayev “Kaspi”də dərc etdiyi zəngin tarixi faktlarla ümumi düşməne

qarşı türk və islam xalqlarının birliyi ideyasını ardıcılıqla müdafiə edirdi. O, yazırdı: **“Hindistanın, İranın, Türkiyənin, Misirin müsəlman mətbuatını nəzərdən keçirin. Yuxarıda İranın mətbuatını keçirdiyimiz kimi. Bu ölkələrdə hətta Afrikaya da eyni ruh, eyni motiv hakimdir. Bu, mədəni birliyə, maarifə çağırış ruhudur. Onlar xilafətə istinad edir, xilafət dövrünün mədəni inqilabına dayanaraq avropalılığın müsəlman mühitinə gizli nüfuz etməsinin qarşısını almaq istəyirlər. Hindistan müsəlmanları seçkili nümayəndələrinin yığıncığına bundan sonra türk fəsi qoymaq, bayram günləri evlərini türk bayraqları ilə bəzəmək haqqında qərar çıxarır, Misirin və Afrika ölkələrinin ərəb mətbuatı Türkiyəni müdafiə edən yazılarla çıxış edirlər. Afrika şeyxləri öz qəbirləri ilə birlikdə könüllü şəkildə türk təbəəliyinə keçirlər...”**

Türklük məfkurəsinə yüksələn Əhməd bəy Ağayev haqqında Yusif Akçura belə deyirdi: **“O, Şeyx Cəmaləddin Əfqani kimi bütün müsəlmanların, hətta bütün şərqilərin həyat, xoşbəxtlik, müstə-**

qillik və gələcəyi qayğısı ilə bir neçə mərhələdən keçərək Türk Millətçiliyi fikrinə varmışdır”.

Əhməd bəy Ağayev hələ 1903-cü ildə Bakıda “Kaspi” qəzetində millətçiliklə bağlı düşüncələrini “Bizim Millətçilər” adlı məqalələrində qələmə almışdı: **“Millətçilik hörmətə layiq, möhtəşəm bir hadisədir. O, hər bir xalqın həyatında labüddür. Məncə, bəşəriyyətin təkamülü tarixində insan qəlbinin dündən sonra ikinci böyük məbədi millətçilikdir. Millətçilik, tarix boyu misilsiz hünərlər qoymalı olmuş və olacaqlar deyə düşünməkdəyəm”.**

Bəs Ə.Ağayev “Kaspi”dəki yazılarında hansı problemlərə başlıca olaraq toxunurdu? Onun yazıları mövzu dairəsinə görə çox müxtəlif və aktual idi. Onun araşdırdığı problemlərə diqqət edək:

1. Milli şurun oyanması.
2. Mətbuatın inkişafı vacibliyi.
3. Bakı nefti uğrunda mübarizə.
4. Din, təriqətlər.
5. Qadın azadlığı.
6. Əlifba məsələsi.
7. Müsəlman xalqlarının vəziyyəti və s.

Bu yazılarında Ə.Ağayevin yalnız bir məqsədi vardı: xalqı gerilik və cəhalətdən xilas etmək, onun hərtərəfli inkişafına imkan yaratmaq.

Qadınların maariflənməsi də Ə.Ağayev publisistikasının əsas mövzularından olub. Onun “Bizim ibtidai məktəblər”, “Müsəlman qadınının emansipasiyasına dair”, “Müsəlman dünyasında qadın təhsili” və digər məqalələrində qadınların təhsili, maariflənməsinin vacibliyini önə çəkir.

Qəzetlərdə nəşr edilən “Müsəlman qadınları üçün yeni məktəb” məqaləsində o, Tiflisdə üç savadlı azərbaycanlı qadının məktəb açdığını qeyd edən ədib, bu fəaliyyətdən məmnun qaldığını bildirir.

Ə.Ağayevin cəmiyyətlə mətbuatın qarşılıqlı əlaqələrini verən yazıları da diqqət çəkir. Bu mövzuda onun yazdığı “Şərqdə jurnalistikaya bir nəzər” və “Şərq jurnalistikasının icmalı” yazıları çox aktualdır. Ə.Ağayev qeyd edir ki, mətbuatın bir ölkədə inkişaf etməsi əhəmiyyətli hadisə sayılsa da, Şərqdə biz bunu görmürük. Burada qanunların yoxluğu, yaxud real həyatda olmaması, eləcə də mövcud despot rejimi mətbuatın inkişafını əngəlləyir.

Ə.Ağayev “Şərqi jurnalistikasının icmalı” məqaləsində isə dövrü mətbuatın tanınmış xadimi olan Seyid Cəmaləddinin xidmətlərini yüksək qiymətləndirib yazırdı: **“Əvvələn onu qeyd edək ki, müsəlmanlar arasında dövrü mətbuatın banisi və atası, haqlı olaraq Şərqi tanınmış siyasi xadimi Seyid Cəmaləddin hesab edilə bilər. Doğrudur, ondan əvvəl də “əsl” mətbuat yaratmaq üçün cəhdlər göstərilmiş və hətta bəzi mətbu orqanlar mövcud olmuşdur. Lakin bu cəhdlərin əksəriyyəti ya uğursuzluqla bitir, ya da jurnalistikanı yaxşılaşdırmaqdan daha çox onu pisləşdirən, heç bir əhəmiyyəti olmayan efemer nümunələr yaranmasına gətirib çıxarırdı. Aşağıda İran mətbuatı barədə söhbət açanda həmin nümunələrlə tanış olacağıq. Seyid Cəmaləddin müsəlmanlar arasında birinci olaraq mətbuatı onun həmişə və hər yerdə layiq olduğu zirvəyə ucaltmışdır. O, öz sözünün tutarlılığı, qələminin kəsərliliyi sayəsində müsəlmanlara ilk dəfə olaraq başa saldı ki, vicdanlı və ciddi jurnalist “mənfur cənnət” deyil, ictimai fikrin və ictimai vicdanın**

daşıyıcısıdır. “Volens nolens” onun səsini eşitməli və əməl etməlidir” (“Kaspi”, 1899, N 262).

Qeyd edək ki, Ə.Ağayev “Kaspi”də çalışarkən bədii yaradıcılığa da müraciət etmiş, kiçik həcmli hekayələr də yazmışdır. Bu hekayələr “Kaspi”də çap edilmişdir. Bu hekayələrdə Şərq və Qərb mədəniyyətləri, dünyagörüşləri, fərqli həyat tərzləri haqqında fikir bildirilir. Çoxu dini, fəlsəfi, milli, etik həyat, məişət məsələlərinə həsr olunan bu hekayələr hələ tədqiq edilməyib.

Qeyd edim ki, Ə.Ağayevin “Kaspi” qəzetindəki yazılarının sayı çoxdur. Onun yazdığı mövzuların məzmun rəngarəngliyi və aktuallığı ilə bağlı müəyyən təsəvvür əldə etmək üçün onların bəzilərinə diqqət edək:

1. “Ümumbəşəri dil”, felyeton. “Kaspi”, N 201, 14 sentyabr, səh. 2, 1901.

2. “Müsəlmanlar arasında bibliomaniya”, felyeton. “Kaspi”, N 206, 21 sentyabr, səh. 2, 1901;

3. “Müsəlmanlar arasında bibliomaniya”, son, felyeton. “Kaspi”, 29 sentyabr, səh. 2, 1901.

4. “Müsəlmanlar arasında qadın təhsili”, felyeton. “Kaspi”, N 216, 5 oktyabr, səh. 2, 1901.

5. “Zəkat və xüms”, felyeton, “Kaspi”, N 66, 23 mart, səh. 2, 1901.

6. “Pessimistin düşüncələri”, felyeton, “Kaspi”, N 102, 9 may, səh. 2, 1901.

7. “Məhəmməd dövründə ərəblərin həyatı” (“Bütpərəstlərin zəvvarlığı”), felyeton. “Kaspi”, N 117, 1 iyul 1901.

8. “Kadi”, felyeton. “Kaspi”, N 16, 19 yanvar 1902, səh. 1.

9. “Bir neçə söz babidlər haqqında”. “Kaspi”, N 144, 8 iyul, 1898.

10. “Fonetik Şərq əlifbası” (Məhəmməd Sultanoviç Şahtaxtinskiyə), “Kaspi”, N101, 9 may, 1902, səh. 2.

11. “Xəlifə Məmun və Fakir”. “Kaspi”, N106, 17 may, 1902, səh. 2.

12. “Müsəlman xalqlarının vəziyyəti” (Tarixə retrospektiv baxış), I. “Kaspi”, N 246, 14 noyabr, 1903.

13. “Müsəlman xalqlarının vəziyyəti” (İnkişaf, yoxsa gənc türklər?), II. “Kaspi”, N 251, 21 noyabr, 1903, səh. 3.

14. “Qorki və müsəlmançılıq”. “Kaspi”, N 256, 29 noyabr, 1903, səh. 2.

15. “Müsəlman xalqlarının vəziyyəti” (Retroqradçılıq yoxsa köhnə müsəlman hərəkatı), III. “Kaspi”, N 267, 13 dekabr 1903.

16. “Müsəlman xalqlarının vəziyyəti” (Retroqradçılıq yoxsa köhnə müsəlman hərəkatı), IV. “Kaspi” N 272, 17 dekabr, 1903, səh. 2.

Qeyd edək ki, tanınmış Azərbaycan ziyalısı **Ü.Hacıbəyovun** də “Kaspi” qəzetində maraqlı yazıları çap edilirdi. Onun “Kaspi”də çap olunan ilk məqaləsi 1904-cü ilə təsadüf edir. Həmin ilin sentyabrın 2-də (N 198) “Məqalələr” başlığında verilən ilk yazısı Cəbrayıl qəzasındakı ipəkçiliyə həsr edilib.

“Kaspi”nin 1904-cü ildə 215-ci sayında çap olunan yazısını isə yaşadığı Cəbrayıl qəzasındakı quldurluq hadisələrinə həsr edib. Müəllif qeyd edir ki, İrandan sərhədi keçib gələn quldurlar hətta gündüz

qəzanın mərkəzinə hücum çəkirlər. Və bir nəfərin ölümündən sonra həmin quldurların layiqli cavabları verilib.

Ü.Hacıbəyovun “Kaspi”də çap olunan (1904, N 235) başqa bir məqaləsində isə ictimai xuliqanlıq məsələsi önə çəkilir. Və müəllif haqlı olaraq bu hadisəni törədənlərin cəzasız qaldığını tənqid edir.

Ü.Hacıbəyovun Şuşa qəzasının Tuğ kəndindən göndərdiyi və “Kaspi”nin 240-cı sayında (1904-cü il) çap edilən yazısında yenə eyni problemlərə toxunulur: oğurluq, quldurluq, ölümlər. Müəllif bu hadisələri ictimai bir bəla kimi göstərir və kəskin tənqid edir.

Onun “Kaspi”də 263-cü sayda (1904-cü il) çap edilən məqaləsində isə Cəbrayıl qəzasında xalq təhsili problemləri məsələsi təhlil edilir. Müəllif qeyd edir ki, bu bölgə də təhsil sahəsində ən axırını yeri tutur. Burada məktəbin də az olması ciddi problemdir. Nəticədə oxuyan, təhsil alan müsəlmanların sayı azdır.

Ü.Hacıbəyovun “Kaspi”də çap edilən yazıları o dövr üçün aktual və maraqlı idi.

1897-ci ilin oktyabrında N.A.Sokolinskiyin ölümü və “Kaspi”nin yeni nəşirə ötürülməyi ilə əlaqədar olaraq, redaksiya və kontor yeni binaya, görkəmli neft sənayeçisi, milyonçu Hacı Zeynalabdin Tağıyevin evinə köçürülür. Qəzetin redaktoru isə **Ə.M. Topçubaşov** olur. Bu dövrün xüsusiyyətlərindən biri də odur ki, əvvəlki proqramla bərabər qəzetdə milli məsələlərə də mühüm yer ayrılırdı.

“Kaspi” qəzetinin və mətbəəsinin H.Z.Tağıyev və Ə.M.Topçubaşovun əlinə keçməsi hakimiyyət tərəfindən rəsmi orqanlarda neqativ bir münasibət yaratdı: “yeganə yerli qəzetin nəşrini və rəhbərliyini heç tatarların əlinə vermək mümkündürmü?...”

Qeyd edək ki, “Kaspi” qəzetinin fəaliyyəti tarixində Ə.M.Topçubaşovun xüsusi xidməti vardır. Ə.M.Topçubaşovun “Kaspi”dəki fəaliyyəti onun bir yaradıcı şəxsiyyət və publisist kimi dünyagörüşünün formalaşmasında böyük rol oynamışdır. **Ə.M.Topçubaşov “Kaspi” qəzetində redaktor olaraq 1898-ci**

ilin 24 iyunundan – 1907-ci ilin 20 oktyabrına qədər çalışmışdır. “Kaspi” qəzetinin bu dövrdə çıxan saylarını təhlil etdikcə onun çox təcrübəli və istedadlı bir jurnalist olduğunu görürük. Dünya mədəniyyəti nailiyyətləri ilə tanışlığı, doğma ədəbiyyat ənənələrinə bağlılığı onun görkəmli bir publisist kimi formalaşmasına ciddi təsir göstərmişdir. Qəzet redaktoru kimi böyük səlahiyyətlərə malik olması onun redaksiya işində ciddi dəyişikliklər etməsinə şərait yaradırdı. Məhz bu dövrdə 90-cı illərin sosial-iqtisadi və siyasi həyatı qəzet səhifələrində əhəmiyyətli yer tuturdu. Açıq imza ilə Ə.M.Topçubaşovun çox məqalələri çap edilmişdi. “Kaspi”də o, yazılarını daha çox “T” və “Ə.M.” imzaları ilə çap etdirirdi.

Ə.M.Topçubaşov jurnalistikanın əsas vəzifəsini xalqın ehtiyacını əks etdirmək və həqiqətə xidmətdə görürdü. Odur ki, Ə.M.Topçubaşovun “Kaspi”yə gəlişi ilə qəzet daha çox ictimai maraq kəsb etməyə başladı. Bu faktı sübut edən həm də qəzetin həmin dövrdəki tirajı idi. “Qafqaz Təqvimi”ndə verilən məlumata görə **1899-cu ildə “Kaspi” qəzeti 2500 tirajla, 1900-1902-ci illərdə 3500 tirajla, 1904-cü ildə 5100 tiraj-**

la, 1906-cı ildə isə 10 000 tirajla nəşr edilirdi. Bu da Ə. M. Topçubaşovun yüksək redaktorluq bacarığını nümunəsi idi.

1898-ci ildə qəzetin 133-cü sayında “Redaksiyadan” adlı sərəlvhəsi altında Ə.M.Topçubaşovun müraciəti çap olunur. Ə.M.Topçubaşovun “Kaspi” qəzetində olan redaktorluq və nəşirlik fəaliyyətini lazımınca qiymətləndirmək üçün bu məqalə böyük dəyər kəsb edir.

Mətbuat orqanının ali məqsədi haqqında, müraciətdə belə yazılır: **“Daimə hər yerdə və hər bir şeydə yalnız və yalnız düzgünlük axtarmağa cəhd göstərir. Bura hər bir qəzetin və dərginin can atdığı bir məşəldir”** [“Kaspi”, 1898, № 133].

Qeyd edilirdi ki, qəzetdə böyük bir yer Qafqazın tarixinə, tədqiqatına ayrılacaqdır: **“Qafqaz məmləkəti öz zənginliyi və təbiətinin rəngarəngliyi ilə elm üçün xüsusi maraq kəsb edir”** [“Kaspi”, 1898, № 133].

Sonra ardınca öz müraciətində Bakı haqqında Ə.M.Topçubaşov yazırdı: **“Bakıda keçirilən abadlıq işlərinə, şəhər təsərrüfatı və sakinlərin ehtiyac-**

larına dair məsələlərə boş lövhələrdə yer ayıraraq, bununla biz Bakıya bir neft səltənəti kimi layıq olduğu yeri verə biləcəyik” [“Kaspi”, 1898, № 133].

“Kaspi”nin ictimai-ədəbi mövqeyi də müəllifin redaksiya məqaləsində təyin edilmişdi: “Bu gündən biz “Kaspi” qəzetini redaktə etməyə başlayırıq [“Kaspi”, 1898, №133]”. Burada mətbuatın ictimai həyata böyük təsiri, mətbuatın milliyət, din və rütbə ayırmadan məmləkətə maarifçilik yaymaq ideyası qeyd olunurdu...”. Müəllif həmçinin onu da qeyd edirdi ki, mətbuatın ən əsas məqsədi həmişə və hər yerdə yalnız və yalnız doğrunu görmək və axtarıb tapmaqdır. Ancaq bu zaman mətbuat mədəni, ictimai və əxlaqi başlanğıcları həyata keçirə bilər; yalnız bu zaman mətbu orqan ictimai şüürdə mərhəmət və məhəbbət ideyalarını həyata keçirmək şəraitini qazana bilər.

Azərbaycan milli istiqlal mücadiləsi və dövlətçiliyi tarixində önəmli yer tutan Ə.M.Topçubaşov rus və Qafqaz mətbuatında da dərin iz qoyub. Onun “Kaspi” qəzetində nəşr edilən yazıları isə olduqca aktual və maraqlıdır.

Qeyd edək ki, məhz Ə.M.Topçubaşovun redaktorluğu dövründə “Kaspi” qəzeti “Ümumrusiya Müsəlmanları qəzeti” kimi məşhurlaşdı və oxunaqlı mətbuat orqanına çevrildi.

Ə.M.Topçubaşovun “Kaspi”də nəşr edilən məqalələri aşağıdakılardır:

1. **“Redaksiyadan”, 1898, N 133.**
2. **“İlk tatar dramaturqu”, 1903, N 230.**
3. **“Bakıda tatar dilində qəzet”, 1905, N 18.**
4. **“Ölkələri sakitləşdirməyin təsirli vasitələri”, 1905, N 214.**
5. **“Azadlıq hərəkətində müsəlmanlar”, 1905, N 216.**
6. **“Qafqaz və Qafqaz xalqları”, 1905, N 217.**
7. **“Qafqazın özünümüdafiəsi”, 1905, N218;**
8. **“Azadlıq və məktəb”, 1905, N 219.**
9. **“Müsəlmanların dirçəlişi dövrü”, 1905, N 221**
10. **“Millətin barışdırılması”, 1905, N222.**
11. **“Müsəlman fəhlələr”, 1905, N 223.**
12. **“Qafqaz işləri”, 1905, N 225.**
13. **“Milli qırğına nə zaman son qoyulacaq”, 1905, N 225.**

14. “Yeni qurbanlar”, 1905, N 230.
15. “Tərəflərin barışdırılması”, 1905, N 232.
16. “Təhlükəli dönüş”, 1905, N 236.
17. “Siyasi tətıl”, 1905, N 240.
18. Partiyalar, 1905, N 215.
19. Poçt-teleqraf işçilərinin tətılı”, 1905, N 224.
20. “İlk Konstitusiyə yığıncağı”, 1905, N 220.
21. Polşada hərbi vəziyyətin ləğvi”, 1905, N 229.
22. “Azadlıq və Zaqafqaziya kəndlilərinə münasibət”, 1905, N 239.
23. “Sülhün bərpasına yardım etməyən yol”, 1905, N 234.
24. “Bakı Pedaqoqları İttifaqının “layihəsi”, 1905, N 234.
25. “Bakı” qəzetinə iki söz, 1905, N 242.

Ə.M.Topçubaşov Azərbaycan mətbuatının inkişafı məsələləri ilə yanaşı, ümumilikdə nəşr və kitab çapı problemlərinə də diqqət yetirmiş, milli inkişafa öz töhfələrini vermişdir. “Kaspi” qəzetindəki yazılarında o, milli mətbuatın yaradılması vacibliyindən danışmış, Azərbaycan mətbuatının və onun tanınmış xadimlərinin ağır şəraitini xüsusi qeyd etmişdir.

Bəs Ə.M.Topçubaşovun redaktorluğu dövründə “Kaspi” qəzeti hansı istiqamətlərə üstünlük verirdi? Təbii ki, qəzet öz programına və istiqamətinə uyğun olaraq maarifçilik problemlərinə daha çox üstünlük verirdi. Eyni zamanda qəzetdə məzmununa görə daha müxtəlif mövzulu yazılar çap edilirdi. Bunun nəticəsi idi ki, qəzetin artıq yüzlərlə abunəçisi vardı.

Qəzetin redaktorluğunu edən Ə.M.Topçubaşov “Kaspi”də çox kəskin və problem xarakterli yazılarla da çıxış edirdi. Onun “Kaspi”də nəşr edilən məqalələrindən biri belə adlanır: **“Müsəlmanlar azadlıq hərəkatında” (1905, N216)**. Məqalə 1905-ci ilin 17 oktyabrında çarın qəbul etdiyi məşhur manifestə həsr edilmişdi.

Məlumdur ki, Ə.M.Topçubaşovun “Kaspi”də fəaliyyəti onun jurnalist yaradıcılığında parlaq səhifələrdən birini tutur, çünki burada onun publisist, tənqidçi, dövlət xadimi və döyüşçü-jurnalist dünya görüşü formalaşmışdır. Məhz burada onun mətbuatda olan ən yaxşı yazıları çap olunmuşdur.

Ə.M.Topçubaşovun 1898-ci ildən başlayan, “Kaspi” qəzetində geniş publisistik fəaliyyətində azər-

baycanlıların vəziyyətinə həsr olunmuş məqalələr mü-
hüm yerlərdən birini tutur. Bu məqalələrdə o, insan-
ların acınacaqlı vəziyyətlərinin səbəbini dərk etmək,
onların mədəni sahədə inkişaf etmiş avropalılarla mü-
qayisə olunması təşəbbüsü açıq görünür. Kəndlilərin
həyat və məişətinə həsr olunmuş məqalələrdə
Ə.M.Topçubaşov onların ağır həyatını və qəddarcası-
na istismar edildiklərini bir çox misallarla qeyd edirdi.

Bu nöqtəyi nəzərdən, Ə.M. Topçubaşovun “Mü-
səlman fəhlələr” adlı məqaləsi əhəmiyyətli yer tutur
[1905 № 223]. Məqalədə o dövrə görə düzgün və
açıq fikir səslənir: “fəhlə kütləsinin bu vəziyyətdə ol-
maqlarının səbəbi onların mənəvi-əxlaqi inkişaf sə-
viyyəsi və ümumilikdə mədəni vəziyyətləri ilə bağ-
lıdır”.

Ə.M.Topçubaşov yazırdı: “əlveriqli xarici və da-
xili əlaqələr, yeniliklərə və həyat tələbatlarına uyğun-
laşma sayəsində Qafqaz müsəlmanlarını mədəni
inkişaf sahəsində atıq çoxdan geridə qoymuş xalq-
ların nümunəsində, bizim müsəlmanların düşünən bir
hissəsi xalqı tərəqqiyə aparan yolun əsas maneəsini,
doğma dildə mətbuat orqanının olmamağında görür-

dülər. Hər yerdə və hər tərəfdə tək qabaqcıl müsəlmanlar tərəfdən deyil, hər bir kəsin dilindən doğma dildə dövrü mətbuatın yaradılması tələb olunurdu. Hakimiyyət, cəmiyyət və ayrı-ayrılıqda şəxslər tərəfindən maariflənmək məqsədi ilə həyata keçirilən xoşməramlı işlər arzulanan nəticələri vermirdi, çünki belə başlanğıcların tumları, faydalı olsa da, amma naməlum torpağa atılır. Bu torpaq isə yalnız və yalnız mətbuat tərəfindən əkilib becərilə bilərdi. Məhz mətbuat xalqın həyatının -tarixi, əxlaqi, iqtisadi və məişət sahəsində ictimai fikrin ifadəçisi və göstəricisi kimi çıxış edir”.

Müəllif həmçinin onu da qeyd edirdi ki, məlum səbəblərə görə “qaranlıq səltənətə düşən müsəlman xalqı tutqun goydələndən hərdənbir və təsadüfi olaraq saçan ən zəif işığı belə böyük acgözlüklə tuturdu...”

Tarixi səhifələri qabaqlayaraq Ə.M.Topcubaşov bir vaxt əvvəl xalqı məlumatlandıran doğma dildə nəşr olunan mətbuat orqanlarının da böyük rolunu qeyd edir. O yazırdı: “qısa müddət ərzində doğma dildə nəşr olunan mətbuat orqanlarının canlı sözünün Qafqaz müsəlmanlarına həvəsləndirici təsir bağışla-

dığını və onların durğun bataqlığının necə hərəkətə gəlməsini bir çoxları xatırlayır”.

Məqalədə müəllif Bakıda “Kaspi”-nin əməkdaşı Həsən bəy Zərdabi tərəfindən dərc edilən “Əkinci” qəzetini (1875-1877), Tiflisdə nəşr olunan “Ziya” və “Kəşkül” qəzetlərini və həmçinin doğma dildə Rusiyanın 30 milyonluq müsəlman əhalisi üçün nəzərdə tutulan yeganə “Tərcüman” mətbuat orqanını da xatırladır.

Mətbuatın xalqın həyatında əhəmiyyətindən danışarkən, müəllif kədərlə bir məqamı da xüsusi vurğulayır: “ son zamanlar Azərbaycan dilində qəzet nəşr etmək üçün icazə vermək təşəbbüslərinin hər biri uğursuzluqla nəticələnir”.

Qeyd edək ki, Ə.M.Topçubaşovun “Kaspi” qəzetində Azərbaycan mətbuat tarixinin müxtəlif problemlərinə toxunması, onun Azərbaycanın ictimai-siyasi həyatında roluna həsr olunmuş məqalələri doğma dildə mətbuatın inkişafına dəyərli bir sərvət gətirmişdi. “Kaspi” qəzetində olan davamlı çıxışlarında Ə.M.Topçubaşov milli mətbuat orqanlarınının yaradılmasına ehtiyac duyulduğunu, Azərbaycanın dövrü

mətbuatının və mətbuat xadimlərinin ağır vəziyyətini xüsusi ilə qeyd edirdi. Ə.M.Topçubaşovun bu çıxışları mətbuat azadlığı uğrunda mübarizənin kəskin və barışmaz nümunəsi olmasa da, onunla belə bu çıxışlar zamanında jurnalistikada demokratik fikirlərin inkişafında mühüm və obyektiv rol oynamışdı.

Jurnalistikada inkişafın əsas səbəbini Ə.M.Topçubaşov “jurnalistikanın əhalinin ehtiyaclarının ifadəçisi və şərhçisi” kimi olmasında görürdü. “Doğru və düzgün publisistik ifşa etmə”- mətbuat orqanının məsələsinin dəyişilməz tərkib hissəsi olmalıdır. Onun fikrincə mətbuat, “hündürlükdən hər bir düzgünlüyə şüar paylayan bir kafedra” anlamını verirdi. Jurnalistikanın vəzifəsi “publisistik, siyasi elementlərin gücləndirilməsində, özünə tələbkarlıqdadır, çünki o eyni zamanda həm universitetdir, həm də xalq məktəbidir” [**“Kaspi”, 1903, № 2**].

Ə.M.Topçubaşov milliyonlarla müsəlmanı qanunsuzluğa, inzibati və məhkəmə özbaşnalığına salan polis-bürokratik rejimini günahlandırır. Böyük təəssüf hissi ilə o yazırdı: “Simasızlaşdırılmış və qorxulmuş müsəlmanlarımız tamamilə cahilliyə və ümid-

sizliyə qapanmamaq üçün böyük səylər göstərildilər. Lakin “patriot – missionerlərin” süni qarşısı alınma tədbirləri nəticəsində müsəlmanlar quruluşun köhnə adətlərinə əməl edərək boğanaq atmorsferdə yaşamağa məcbur idilər”.

Ə.M.Topçubaşovun redaktor olduğu dövrdə “Kaspi” oxu zallarının, kitabxanaların, fəhlələr üçün bazar günü məktəblərinin açılması uğrunda mübarizə aparsa da, amma bunu təmənnəsiz məqsədlərlə etmirdi, o bununla sənayə kapitalına maddi yardım göstərən H.Z.Tağıyevin də maraqlarını təmsil edirdi. Amma bununla yanaşı onun obyektiv olaraq tərəqqidəki rolunun əhəmiyyətini qeyd etməmək mümkün deyil.

Qeyd edək ki, Nizami, M.P.Vaqif, M.F.Axudov, A.A.Bakıxnov, S.Ə.Şirvani yaradıcılığının şöhrətləndirilməsində, mədəni-ədəbi irsin təbliğində “Kaspi”nin böyük xidmətləri olmuşdur. Qəzet xüsusilə A.Çexovun, L.Tolstoyun, E.Zolyanın yaradıcılığına böyük diqqət ayıraraq, rus və xarici ölkə klassiklərinin ən gözəl əsərlərindən parçaları çap edib, onlar haqqda tənqidi icmallar hazırlayıb və Azərbaycan mədəniyyət

xadimlərinin müxtəlif üsullarla xatirlərini əbədləşdirmişdir.

Ə.M.Topçubaşovun “Kaspi”yə gəlişi ilə, qəzet çox böyük ictimai maraq doğurdu və cəmiyyətə xidmət etdiyi 18 il ərzində həyatı, xeyirxah, müxtəlif məzmunlu qəzet formasını qazanaraq daha da məşhurlaşdı. Bunun şahidi olmaq üçün adı çəkilən qəzetin bir neçə sayını gözdən keçirmək kifayət edər. Yeni jurnalist qüvvələrinin axını, mövzu rəngarəngliyi, ədəbi-tənqidi icmalların və aktual felyetonların hazırlanması və abunəçilərin artması qəzetin söhrətlənməsindən xəbər verirdi. Burada Ə.M.Topçubaşovun “Şərqi-Rus” qəzetinin Tiflisdə nəşrinin dayanandırılmasına həsr olunmuş “Bakıda tatar (azərbaycan) dilində qəzet” adlı redaksiya məqaləsini də qeyd etmək vacibdir. Xalqın həyatı üçün mətbuatın önəmindən danışarkən, Ə. M. Topçubaşov qeyd edirdi ki, “son zamanlar doğma dildə qəzet nəşr etmək təşəbbüsləri yalnız və yalnız uğursuzluqla nəticələnir” **[“Kaspi”, 1905, №18]**

Ə.M.Topçubaşovun publisistik irsində milli mətbuata aid məsələlər qabaqcıl yerlərdən birini tutur.

Onun vəziyyəti ilə hec qənaətlənməyən Ə.M.Topçubaşov, bu haqqda dəfələrlə öz çıxışlarında danışırdı. Daha sonra ana dilində mətbuatın kütlənin maariflənməsində nə qədər vacib olduğunu vurğulayaraq yazırdı: “Müsəlmanların mədəni geriliyinə baxmayaraq, daha doğrusu mədəni geriliyinin sayəsində onlar üçün mətbuat orqanının yaranması daha acıq duyulurdu”.

Azərbaycan mətbuatının inkişafı ilə bağlı məsələlərdən başqa, qəzet həmçinin çap işinin də inkişafına xüsusi diqqət ayırırdı. Bununla əlaqədar M.F.Axundovun və Məlkum xanın təcrübəsinə, ərəb əlifbasının islahatı uğrunda mübarizələrinə əsaslanaraq, dəyərli fikirlər yazırdı.

Milli qəzet kimi formalaşmış “Kaspi”nin səhifələrində artıq tez-tez maarifçiliyə, mədəniyyətə, elmə, texnikaya, siyasi hadisələrə həmçinin gündəlik həyata həsr olunmuş məqalələrə rast gəlmək mümkündür idi. XIX əsrin sonlarında və XX əsrin əvvəllərində Azərbaycan mətbuatında avropalaşma, osmanlaşma cərəyanları ilə bərabər, islamlaşma və türkləşmək cərəyanları da, mühüm yer tuturdu. 90-cı

illərdən başlayaraq “Kaspi” qəzeti milli burjuaziyanın sanki bir carçısına çevrilmişdi. Və o vaxtdan qəzetin qabaqcıl ideyalarından biri panislamizm və pantürkizm olur.

“Kaspi” qəzetində tarixi məsələlərə, bunların Azərbaycanın ictimai-siyasi həyatında əhəmiyyətinə həsr olunmuş məqalələr doğma dildə mətbuatın inkişafına böyük kömək göstərmişdir. Qəzet səhifələrində öz çıxışları zamanı “kaspiçilər” (H.Zərdabi, N.Nərimanov, M. Mahmudbəyov və başqaları) milli mətbuat orqanlarının yaradılmasından, Azərbaycanın dövrü mətbuatının və mətbuat xadimlərinin ağır şəraitindən israrla danışdılar. Bu “Kaspiçilərin” açıq çıxışları mətbuat azadlığı uğrunda kəskin və barışmaz mübarizənin parlaq nümunəsi olmasa da, amma bu çıxışlar o dövrə görə jurnalistikada demokratik tendensiyaların inkişafında obyektiv rol oynamışdılar.

Ə.M.Topçubaşovun redaktorluğu zamanı “Kaspi” hansı istiqamətə yönəlmişdi? Ümumi proqrama müvafiq olaraq qəzet əvvəlki kimi maarif məsələlərinə böyük diqqət yetirirdi.

Ə.M.Topçubaşovun publisistikasında – ideyalılıq, demokratizm və anlaşılmaq əlamətini də xüsusi ilə qeyd etmək lazımdır. Mövzular nə qədər mühüm və ciddi olsalar da, onlar fikrin sadə ifadəliliyinə görə fərqlənirdilər. Və bu təsadüfi deyildi. O asan və sərbəst bədii formada izah etmək xüsusiyyəti ilə, üslubu ilə, uğurlu müqayisə üsulları ilə, tutarlı vəsflərlə, parlaq xalq kəlamları ilə ciddi məqalələri qəbul etməyə hazır olmayan oxucunu bu yazılara alışdırmaq istəyirdi. Məqalələrin digər xüsusiyyəti isə aktuallıq idi. Onlar oxucunu özünə məxsus həyacanla diqqətini cəlb edib və etməkdədilər.

“Yeni qurbanlar”, [**“Kaspi”**, 1905, №230] “Tərəflərin barışıqına” [**“Kaspi”**, 1905, № 232] və bir çox başqa erməni-müsəlman qırğınına aid məqalələrdə, Ə.Topçubaşov “ermənləri və tatarları” barışıqğa çağıraraq yazırdı: “...öz həmvətənlərinizə, özünüzə, ailələrinizə, öz elinizə yazığınız gəlsin. Axı bu qurbanlar elə sizin öz qardaşlarınız, bir vətəninizin oğulları, tək və bir Allahın övladlarıdır! Axı onlar da milliyonlarla insanı qul olmaqdan azad edərək yaşayıb bu müqədəs mübarizədə iştirak etmək istəyirdilər! Axı onlar

da Allahın verdiyi sima və bənzərliyi ilə yaranmışdılar, amma onlar bu gözəl diyarın artıq bütün vücuduna bir zəhər yedirirərək kənardan iblis təntənəsi ilə tamaşa edib həzz alan Qafqazın qəzəbli dahisinin qurbanına çevrilmişdilər.

Kim və yaxud nə bizi bu dərin uçuruma ataraq, azad həyat yerinə bizim üçün cəhənnəmi hazırlayır?” [“Kaspi”, 1905, №230].

Bütün bu məqalələrin sırasında onun «Azadlıq və Qafqaz xalqları» adlı yazısı xüsusi diqqət çəkir [“Kaspi”, 1905, № 217]. Ə.M.Topçubaşov bu məqalədə kədərlə bir məqamı qeyd edir: **“Biz hələ ki, həyatın çətin suallarıyla üz-üzə dayanmışıq, bu sualların içində isə bizi ən çox kədərləndirən erməni və tatar milli hesablaşmasıdır. Bu hal-hazırda bizim üçün dözülməz bir vəziyyət yaradan, erməni və tatarların həyat maraqlarına zərərli təsir göstərən sanki bir Axilles dabanıdır.**

Əfsuslar olsun ki, biz hələ birgə fəaliyyətə istiqamətlənmiş ümumi düşmənlərimizi görə bilmirik, hər bir xalq ayrı-ayrılıqda hərəkət edərək, şəxsi ictimai-siyasi platformalarını tərtib edir,

sanki həmrəy fəaliyyətin qeyri mümkün olduğu artıq həll edilib....bu arada onun tək həlli ilə bağlı deyil, hətta qarşılıqlı fikir mübadiləsi haqqda müzakirələr belə heç getməyib” [“Kaspi”, 1905, №217]. Təəssüf ki, həqiqətdə bu məqalələr bu gün də öz aktuallığını qoruyaraq, xalqının və vətəninə taleyinə etinasız yanaşmayan hər bir insanı bu haqda fikirləşməyə məcbur edir.

Ə.M.Topçubaşov Qarabağdakı vəziyyəti də olduqca böyük maraqla izləyirdi. Erməni-azərbaycan münasibətlərinin sabitləşməsi üçün çox güc sərf etsə də, amma onun cəhdləri hər dəfə daşnakların amansız nifrəti ilə toqquşurdu. Özünün ən əsas məqsədini münasibətlərin normallaşdırılmasına və “Qarabağda dincliyin tətbiq edilməsinə” köməkdə görürdü. Bununla belə, o həmçinin bu problemi ədalətlə və ən əsası sülhpərvərliklə həll olunmasının tərəfdarı kimi çıxış edirdi. Öz məqalələrində o yazırdı: “**hər iki xalqında kamalı, şüüründəki digər hissləri və fikirləri üzərində qalib gələcək və onlar anlayacaqlar ki hər bir davanın sonu olmalıdır və qon-**

şular belə yaşamamalıdırlar” [“Kaspi”, 1905, № 217].

1905-1907-ci illərdə ilk rus inqilabından öncə Azərbaycanda yaranmış ictimai-siyasi vəziyyət, ictimai münaqişələr, 1904-cü ilin Dekabr tətilinə aid olan “qorxulu manifestasiya” və 1905-ci ildə də fəhlələrin həmrəyliyinə keçid olan azadlıq uğrunda mübarizənin közərməsi – bütün bunlar Ə.M.Topçubaşovun vətəndaş vicdanına toxunaraq, bəzi anlarda onun mövqeyində siyasi “sollaşmalar” yaratmaya bilməzdi.

Azərbaycanın bir sıra ictimai-siyasi məsələlərinin həllində Ə.M.Topçubaşov maarifçiliyin çərçivəsindən çıxırdı. Birinci rus inqilabi illərində isə “Kaspi” qəzetinin səhifələrində çap etdirdiyi məqalələrdə o, söz, vicdan azadlığını tələb edirdi.

Sonra müəllif onu da qeyd edirdi ki: **“ belə bir zərərli atmosferdə ruhun vücud üzərində qalibiyyəti üçün uğurlu bir şərait yox idi və hər bir müsəlman mənəvi olaraq nəfsinə qalib gəlməyi özünün bir yoxlama kimi dərin əhəmiyyətini bilsədə orucun yalnız xarici adətlərinə əməl edə bilirdi. Quranı oxumayan və ətrafında savadlı molla**

olmayan insan axı bu başlanğıcın əsl həqiqətini hardan bilə bilərdi?

O axı ətrafında yalan, zorakılıq, qanunsuzluq, təqib etmə səltənəti olaraq əxlaqi idealları dərk edə bilməzdi. Əhalinin taleyi məhz qanunu birinci pozanlara, insanları rüşvətxorluğa və yalançı şahidliyə öyrədərək, onları cinayətlərə sürükləyən insanlara həvalə olunmuşdu” [“Kaspi”, 1905, № 221].

Müəllif “Müsəlmanların dirçəliş erasının” başlanmasını xalqın iradəsinin təsdiq etməyində görürdü.

Öz proqramlarıyla kadetlərin partiyasına yaxınlaşan, 1905-ci ildə yaranmış “Müsəlman İttifaqı Partiyasına” başçılıq edən Ə.M. Topçubaşov “Kaspi” qəzetindəki məqalələrində bu partiyanın iqtisadi və siyasi proqramının təbliği ilə məşğul olurdu. Bu partiyanın üzvlərinin platformasının iqtisadi siyasəti təcrübi olaraq maarifçilik fəaliyyətinə gətirib çıxarırdı [“Kaspi”, 1905, № 141, 156, 157]. Ə. M. Topçubaşov siyasi platforması və inqilabi mübarizəsinə münasibəti haqda onun gələcək ictimai-siyasi fəaliyyətini öncədən təyin edən proqramlaşdırılmış sənəd

formasında olan “Partiyalar” adlı məqaləsində açıqlama gətirir. Rusiyada mövcud olan quruluşun inqilabi dəyişiklik ideyasını o, konstitusiya quruluşuna qarşı qoyur, kütlənin inqilab hərəkətlərinin isə ictimai fikrin davamlı təşkilatına – Müəssisələr məclisi ilə müqayisə edirdi [**“Kaspi”, 1906, № 88-89**].

Ə.M.Topçubaşovun publisistikasında xüsusi yeri dinə aid məsələlər tutur. Ziyalı bir insan olduğundan bu mövzuya o xüsusi diqqət yetirirdi və bir çox məqalə həsr etmişdi. “Müsəlmaların dirçəliş erası” adlı Orucluq bayramı haqqında olan məqaləsində o “yüzlərlə müsəlmanın qeyri-adi şəraitdə Orucluq baramını qeyd etdiyini və Ramazan ayının otuz günlük oruc tutmaq ilə nəticələndiyini” təsvir edir.

Orucluq bayramına o belə bir izahat verir: “ Bu bayram müsəlmaların möhtərəm bayramıdır, xüsusi olaraq İslam dininin davamçıları üçün bu bayramın daxili əhəmiyyəti daha böyükdür. Ramazan ayı haqqında daha mötərəm sözlər müsəlmanların müqqədəs kitabı Əl-Quranda deyilir. Bu izahatın kökündə insanın mənəvi təbiətini qucaqlayan ibrətamiz bir fəlsəfə

dayanır: burada özünə, ətrafdakılara, bütün canlılara və bütün kainata olan münasibətin əks olunur”.

“Kaspi”nin səhifələrində həmçinin müxtəlif milli mətbuat orqanları misal üçün “Əkinçi”, “Kəşkül”, “Həyat” və başqaları haqda da icmal üslubunda materiallar işıq üzü görürdü. Burada söylənilən fikirləri “Kaspi”nin publisistləri Qafqazda “müsəlman mətbuatının” zəif və köməksiz mövcudluğunu öz çıxışlarında vurğulayırdılar. “Müsəlman mətbuatı” adlı məqalədə “qəzet aclığına” işarə edərək, onlar Rusiya hüdudunda nəşr edilən iki müsəlman qəzetinin birtərəfliyi haqqda və bu qəzetlərin lazımi uğur qazana bilmədiyini vurğulayırdılar [**“Kaspi”, 1891, №125**].

Qeyd edək ki, XIX əsrdə Azərbaycandakı xalq kütləsinin elmə və mədəniyyətə qovuşmağı üçün müvafiq şərait yoxdu. Azərbaycanda o dövrdə müasir üsulda məktəblər olmadığından, onların yerinə mollaxanalar fəaliyyət göstərirdi. Bu mollaxanalar çox vaxt mollaların evlərində yerləşirdi. Gəncləri bu məktəblərdə elmlə tanış edir, yalnız Quran oxumağı öyrətdirdilər.

Çar hökuməti xalq kütləsinin zülmət və cəhalət içərisində qalmağını istəyirdi. Onlar hərbi işlərə böyük məbləğdə vəsaitlər sərf etməyə xəsislik etmirdilər; amma maarifçiliyin təbliğatından söhbət gedəndə onlar kisələrinin agzını möhkəm bağlayırdılar. Azərbaycanda rus hakimiyyəti tərəfindən açılan məktəblərdə isə tədris rus dilində aparılırdı. Bu məktəblərin sayı elə də çox deyildi. Məktəblər pullu idil və burada yalnız imtiyazlı şəxslərin övladları təhsil alırdı. Azərbaycanda fəaliyyət göstərən mollaxana və məktəblərdə şagirdlərin şüuruna feodal dünya görüşünü yeridərək, onları ikiüzlülüyə, paxılığa, qorxaqlığa və digər mənfi xüsusiyyətlərə öyrədirdilər

Qeyd edək ki, maarifçilik uğrunda mübarizə Ə.M. Topçubaşovun məqalələrinin əsasını təşkil edir.

Öz məqalələrində o, gənclərin tərbiyələnməsi məsələlərinə toxunaraq, xalqı geri çəkən və şər doğuran tənbellik və işsizliyi tənqid edir.

Məktəb məsələlərinə həsr olunmuş məqalələrində o, məktəb quruluşunun kökündən dəyişilməsini, və məktələrdə tədrisin üsullarını kəskin tənqid edirdi [**“Kaspi”, 1905, № 219**].

Ə.M.Topçubaşov Qori seminariyasının tatar şöbəsinin Azərbaycan şəhərlərindən birinə köçürülməsini, onu müəllimlər institutuna dəyişməyi, dini müsəlman seminariyasının açılmasını tələb edirdi. O, həmçinin müsəlmanların həyati problemlərinin həllində özlərinin iştirak etməsini tələb edərək, onların yalnız təsərrüfat məsələlərində deyil, həmçinin tədris işlərinə dair məsələlərdə də iştirak etməyə haqqı olduğunu vurğulayırdı.

Ə. M. Topçubaşovun F. Köçərlinin “Azərbaycan tatarlarının ədəbiyyatı” (1903-ci il) adlı ədəbiyyatşünaslıq əsərinə yazdığı rəy də çox maraqlıdır. Bu rəydə Ə.M.Topçubaşov F.Köçərlinin fəaliyyətinə yüksək qiymət verdiyini də vurğulayır. Məqalədə “azərbaycan tatarlarının” ədəbiyyatının orijinal olduğu qeyd olunur və elmi-tədqiqat əsərlərinin yaradılmasının, və əsərlərdə “bu yazıçıların əsərləri ilə birlikdə geniş təhlili və həmçinin onların tatarların (azərbaycanlıların) həyatında tarixi hadisələrlə nə qədər əlaqələri olduğu vurğulanmalıdır. Azərbaycan ədəbiyyatının görkəmli simalarından birini – H.Zərdabini Ə.M.Topçubaşov tatar (azərbaycan) jurnalistikasının

banisi və təbiətşünaslığın təbliğatçısı kimi qeyd edirdi. O, dramaturqlardan Vəzirov və Haqverdiyevi, tatar (azərbaycan) dilində maraqlı romanın müəllifi və “Turk-tatar lüğətinin” tərtibçisi S.M.Qəniyevi də xüsusi ilə qeyd edirdi”. Müəllif “ilk ciddi və maraqlı azərbaycan ədəbiyyatının icmalının” meydana çıxmasını, azərbaycan klassiklərinin əsərlərinin nəşr edilməsi məsələsinin üzərində xüsusilə dayanırdı. O yazırdı: “Şamaxı şairi Seyid Əzim Şirvanı istisna olmaqla, heç bir tatar (azərbaycan) müəllifi hətta ən yaxşılardan belə - Vaqif, Zakir öz əsərlərini bütövlüklə çap edə bilməyiblər; Vaqifin Leypsiqdə Adolf Berje adlı müasiri tərəfindən nəşr olunan toplu əsərləri zamanına görə nadir biblioqrafik tapıntı idi.

Burada Ə.M.Topçubaşovun “M.F.Axundovun ilk komediyasının” 50-illiyinə həsr olunmuş “İlk tatar dramaturqu” adlı tənqidi oçerkini qeyd etmək yerinə düşərdi [**“Kaspi”, 1903, № 230**]. Bu oçerk M.F.Axundovun komediyalarına geniş təhlil verməsə də, amma onun haqqında olan tənqidi materialların sırasını artırırdı.

Baxmayaraq ki, M.F.Axundov öz əqidəsində demokratik tənqiddən uzaq olsa da, Azərbaycan ədəbiyyatına həsr olunmuş müasir və aktual problemlərdən olan məqalələrində ədəbi maarifçilik mövqeyinin tərəfdarı idi.

Ədəbi yubileylərin keçirilməsini, müsəlmanların ədəbiyyat xadimlərinə yüksək qiymət vermək fikrinin yaranması kimi qeyd edərək, Ə.M.Topçubaşov Axundovu “ilk tatar (azərbaycan) dramaturqu və tatar (azərbaycan) dramının istedadlı yaradıcısı” hesab edirdi. O, Axundovun komediyalarında “tatarların geridə qalmış həyatından düzgün seçilmiş tiplərin və səhnələrin” aktuallığına işarə edərək, bu komedeyaların bu gün də böyük maraq doğurduğunu qeyd edirdi. Daha sonra müəllif “Axundovun azərbaycan ədəbiyyatında nişan vurduğu yolun etibarlı davamçılar tapdığını və onların sayının artmadığını” qeyd edir. “Dramaturq yazıçıların artmasını” o, “ətrafdakı xoşagəlməz şəraitə tənqidi münasibət bəsləyən güclü bir element kimi” görürdü. “.. bu element eybəcər şəkillərlə xalq tərəfindən gülüş hədəfinə çevrilmək arzusu ilə özü səhnəyə atılır...”

Məqalədə həmçinin “müsəlman ziyalılarının milli istedadlarına bağışlanmaz diqqətsizliyindən də danışılır: “xalq poeziyasının banilərindən olan Vaqifin, Nizaminin-gözəl poemalar müəllifinin..., Azərbaycanın Molyeri –M. F. Axundovun məzarları hələ də xarabalıqlarda yerləşir” [**“Kaspi”, 1903, № 230**].

90-cı illərin sonunda qəzətdə ən mühüm yerlərdən birini Ə.M.Topçubaşov tuturdu. Öz siyasi məsləkinə görə Ə.M.Topçubaşov Azərbaycan milli burjuaziyasının görkəmli xadimlərindən biri idi və ilk rus inqilabı zamanı öz klassik maraqlarından çıxış edərək xalq kütləsinin azadlıq hərəkatından faydalanaraq, bu hərəkata islahat xüsusiyyəti vermək arzusunda idi.

Qeyd edək ki, Ə.M.Topçubaşovun “Kaspi”dən uzaqlaşmasının siyasi səbəbləri olmuşdu. Belə ki, 1906-cı ilin 9 iyulunda I Dövlət Duması buraxılaraq, deputatlar dağıdılmışdı. Bunun üzərində deputatların əksəriyyəti Finlandiyada Vıborq şəhərinə toplanaraq məşhur “Vıborq Bəyannaməsi”ni imzalamışdılar. Bu Bəyannaməni imzalayanlar, o cümlədən, Əlimərdan bəy də daxil olmaq üzrə 5 müsəlman deputatı məhkəməyə verilərək 3 ay həbsə məhkum və hər bir siyasi

haqlardan məhrum edimişdilər. Üstəlik Əlimərdan bəyin “Kaspi” qəzetini idarə etmək və mətbəə işlətmək haqları da alınmışdı.

Qeyd edək ki, “Kaspi” qəzetinin səhifələrində rus demokratları və Avropanın aparıcı ictimai fikrinin ənənələri əsasında formalaşan ziyalılarla yanaşı, türkçülük və islamçılıq ideyalarının da daşıyıcıları çıxış edirdilər.

“Kaspi” qəzeti M.F.Axundov və H.Zərdabi tərəfindən əsası qoyulmuş Azərbaycan maarifçi-demokrat fikrin daha genişlənməsinə şərait yaradırdı. Bir fakta diqqət edək ki, məhz həmin illərdə “Kaspi” qəzetində dövrün bütün aparıcı ziyalıları çıxış edirdi: H.Zərdabi, N.Nərimanov, F.Köçərli, Ə.M.Topçubaşov, Ə.Ağayev, Ə.Hüseynzadə, E.Sultanov, M.Mahmudbəyov, Ü.Hacıbəyli, M.Şahtaxlı, H.Minasazov və b.

“KASPI”NİN AZƏRBAYCANDA YENİDƏN NƏŞRİ

Uzun müddətin fasiləsindən sonra “Kaspi” yenedən Azərbaycanda fəaliyyətə başladı. 1999-cu ilin martın 7-də Bakı şəhərində “Kaspi”nin ilk sayı işıq üzü gördü. Bu dəfə “Kaspi” həftəlik qəzet olaraq nəşrə başlayırdı. Elə ilk sayında qəzetin oxuculara bu məzmununda müraciəti çap edilmişdi: **“Nəhayət ciddi hazırlıqdan və uzun müddətli tərəddüddən sonra Sizinlə səmimi təmasa çıxmaq qərarına gəldik. Bizi gözləyənləri intizarda qoymağımızın səbəbi maddi problem olsa da, əsas səbəbi hansı üzlə əqidə və mənəviyyatla həyata qədəm qoymaq, mövcud mətbuat bolluğunda hansı məxsusi dəst-xətlə seçilmək üzərində ciddi düşünməyimiz olub. Ən əsas məsələ isə qəzetimizin özü üçün dəqiqləşdirdiyi məqsəd və amalla bağlı olub. Biz niyə oxucu arasına çıxırıq? Əsa məqsədimiz nədir və nəyə nail olmaq istəyirik? Bu günkü mətbuat bolluğunda ardıcıl olaraq oxucuların aradığı və tapa bilməyərək təəssüf etdiyi “qiymətli meyar” nədən ibarətdir?**

Bütün bu məsələlər haqqında əvvəlcədən Sizinlə məsləhətləşmək və şərtləşmək istəyirik.

Bizim əsas məqsədimiz nə ucuz sensasiya yaymaqla pul qazanmaq, nə kiminsə siyasi tribunasına çevrilmək, kimlərləsə haqq-hesab çürütmək, nə də ki, kimlərinsə müxtəlif sifarişlərini həyata keçirməkdir. Biz Sizinlə səmimi ünsiyyət qurmaq, Sizin düşüncələrinizi olduğu kimi, heç bir siyasi və şəxsi süzgecdən keçirmədən işıqlandırmaq istəyirik.

Bizim üçün həyatda bir qiymət meyarı var: Vətəni və onun vətəndaşlarının ümumi maraqları, doğma Azərbaycanımızın ümummilli mənafeləri. Biz xalqa və Vətənə xidmət edənlərə sadıq dost, daimi müttəfiq, xalqdan və Vətəndən istifadə edərək öz ambisiyalarını həyata keçirənlərə ciddi müxalifət, xalqa və Vətənə qarşı çıxanlarla barışmaz düşmənlik. Bu mənada biz bir qədər, sözün yaxşı mənasında “millətçi radikalizm” tərəfdarıyıq.”

Qəzet A3 formatda, 16 səhifə həcmində çap edilirdi, tirajı isə 3000-ə yaxın idi. Qəzetin təsisçisi “İntellekt” firması idi, qeydiyyat nömrəsi isə 864 olaraq göstərilirdi.

Qeyd edək ki, 2-ci saydan başlayaraq qəzetin ümumi tirajı 5000-ə çatdırılırdı. Bu da qəzetin auditoriya marağının geniş olduğunu göstərirdi.

Azərbaycan mühitində yenidən fəaliyyətə başlayan “Kaspi” öz yazılarını maraqlı rubrikalarla oxucularına təqdim edirdi. Həmin rubrikalar aşağıdakılar idi: **1. Ölkə; 2. Sosium; 3. Siyasət; 4. Qlobus; 5. Sənətkar; 6. Reportyor; 7. İqtisadiyyat; 8. Reklam; 9.Ofsayd (idman); 10. Problem; 11. Həmsöhbət; 12. Gözəllik; 13. Kriminal; 14. Kültür.**

“Kaspi” qəzeti oxucuların geniş marağını təmin etmək üçün Azərbaycan cəmiyyəti üçün ciddi problemlərin qaldırılmasına çalışırdı. “Kaspi”də qaldırılan problemlərə diqqət yetirək: **1. Təhsil problemlərini əhatə edən yazılar – “Attestat yalnız əla oxuyan uşaqlara verilsin”; 2. Ermənistanda gedən proseslərlə bağlı oxucuları tanış edən “Ermənistanı 6 ildə 1 milyon nəfər tərk edib”; 3. Qaçqınların ağır həyat şəraitindən bəhs edən “İndi onlar qaçqındır” 4.Azərbaycan nefti ilə bağlı “Neft kontor siumları nə düşünür?” 5. Azərbaycanlı uşaqların tərbiyəsi ilə bilavasitə əlaqədar yazılar: “Uşaqlarla ünsiy-**

yətdə olmayan analar da var”; 6. Azərbaycan elminin ciddi problemlərinin olduğunu araşdıran “Elm gəmisini yiyəsiz qalıb”; 7. Azərbaycanda kənd təsərrüfatının inkişafı problemlərini işıqlandıran “Kənd təsərrüfatına diqqət artırılacaq”; 8. Bakının qədim abidələr məskəni olan İçərişəhərlə əlaqəli “İçərişəhər təkcə içəridən dağıdılmır”; 9. Sumqayıt şəhərinin inkişafından bəhs edən “Sumqayıtda azad iqtisadi zona yaradılmalıdır” yazısı.

Bu yazıların mövzu rəngarəngliyi və məzmun müxtəlifliyi sübut edirdi ki, “Kaspi” Azərbaycanda maraqla oxunan bir qəzetə çevrilməkdədir.

1999-cu ilin 25 aprelindən isə (qəzetin 7-ci sayında) “Kaspi” fəaliyyət istiqmətini belə müəyyənləşdirib qəzetin başlığında yazır: “İctimai-siyasi həftəlik qəzet”.

1999-cu ilin 6 avqustundan isə (N 13) “Kaspi” artıq həftəlik yox, həftədə bir neçə dəfə çıxaraq oxucuları ilə görüşlərini intensivləşdirir. Eyni zamanda qəzet fəaliyyət istiqmətini belə müəyyənləşdirir: “Müstəqil ictimai-siyasi qəzet”. “Kaspi” qəzeti tərtibatında da dəyişiklik edir. İlk və son səhifələrdəki yazıları mavi rəngdə oxuculara təqdim edir.

“KASPI” NƏDƏN YAZIR?

Qeyd etdiyimiz kimi, “Kaspi” qəzetində Azərbaycanın tanınmış mədəniyyət, musiqi, incəsənət xadimlərinin həyat və fəaliyyətinə geniş yer verilirdi. Qəzetdə çap edilən, böyük müğənni Lütfiyar İmanov haqqında olan yazı belə adlanır: “Səhnəmiz üçün nəinki darıxıram, az qalır ürəyim partlasın” (**“Kaspi”, 2004, N 073, 17-19 aprel**). “Təranənin təqdimatı” başlıqlı bu yazı görkəmli sənətkarın Azərbaycan operası və musiqisi tarixindəki xidmətlərinin öyrənilməsi baxımından çox faydalıdır. Uzun illər boyu səhnəmizdə Koroğlunun qəhrəmanlıq obrazını canlandırmış bu böyük sənətkarı müəllif yazıda xoş sözlərlə oxuculara təqdim edir: “O, Azərbaycan musiqisini tanıdanlardandır. O, istedadının gücü, tembrinə görə nadir olan geniş diapazonlu, güclü tenor səsinin əzəmətli səhnə görüşünün və gərgin zəhməti nəticəsində qazandığı əla vokal keyfiyyətlərin, yüksək professional hazırlığın, vokal və aktyor sənətinin harmoniyasına nail olmaq bacarığının sayəsində yaratdığı

obrazlarla adını Azərbaycan opera və teatr tarixinə əbədi həkk edənlərdəndir”.

Qəzetdə nəşr edilən bir maraqlı yazı isə tanınmış ziyalı, dünyanın tanınmış tibb mütəxəssislərindən biri olan doktor Cavad Heyət haqqındadır. Onunla aparılan bu maraqlı müsahibədə doktor C. Heyətin həm insan kimi, həm də bir cərrah kimi şəxsiyyəti ilə yaxından tanış oluruq.

“Bizim qonaq” rubrikasında “Həyat fəlsəfəm hər yəndən insanlara faydalı olmağı sifariş edir” başlıqlı müsahibədən maraqlı məqamlara diqqət edək:

“ÖZÜMÜ BAKIDA ÇOX YAXŞI HISS EDİRƏM”

“- Professor, özünüzü Bakıda necə hiss edirsiniz?

- Mən özümü Bakıda çox yaxşı hiss edirəm. Çünki Bakını sevirəm. Bakının xəlqini sevirəm. Bakıda dostlarım, xəstələrım var. Bakıda sevdiyim adamlar var. Odur ki, özümüm burda yaxşı hiss edirəm.

- Bakı ilə ilk əlaqələriniz nə zamandan yaranıb? Ya bəlkə sualı belə verim, bu sevginin tarixi nə zamandan başlayıb?

- Uşaqlıqdan Bakı haqqında atamdan eşitmişəm. Bir az özümü biləndən sonra Bakının həsrəti ilə yaşamışam. 1971-ci ildə ilk dəfə Bakıya gəlmişəm. 3 gün burda qalandan sonra cərrahların konqresində iştirak etmək üçün Moskvaya getmişəm. Ondan sonra əlaqələrim davam edib. Xüsusilə yollar açıldıqdan və müstəqillik qazanandan sonra ildə 5-6 dəfə Bakıya gəlmişəm. Artıq bizim işimiz İranla Azərbaycan arasında dostluq körpüsü vəzifəsinə çevrilib.

- Bakıya gəldikdən sonra bu həsrətinizə son qoyuldumu?

- Həsrət şəklində qalmayıb, ancaq məhəbbət, arzu şəklində qalıb. Həm oranı, həm də buranı sevirəm. Mən İran vətəndaşıyam, ancaq, həmçinin, Azərbaycan vətəndaşı da sayılıram. Bura da mənim üçün Vətəndir. Buranın adamlarını daha çox sevirəm. Klinikanı İstanbulda, Parisdə də açmışdım. Məqsəd odur ki, buranı və burada yaşayan insanları daha çox sevirəm”.

“XƏSTƏLƏR DƏ FƏQİRDİR”

- Gərək ki, Şekspirin sözləridir: “Sağlam kasıb, varlı kraldan xoşbəxtdir”.

- Əlbəttə, bu söz doğrudur. Ancaq 1400 il bundan əvvəl Peyğəmbərimiz (ə.s.ə.) bundan daha gözəl deyib: “Fəqir olmaq mənimçün fəxrdir. Pullu olmaq vəbadır, bəladır”. Bu doğrudur, insan əvvəla, sağlam olmalıdır. Sağlam olmasa, dünya xəstəyə qaranlıq görünür. Bir işçi yavan çörəyini ləzzətlə yeyə bilir. Ancaq bir kral xəstə isə heç bir şeyi ləzzətlə yeyə bilməz. Yeməyi də o, ancaq dərman kimi yeyə bilər.

- Hamımız insanıq və hamımız xəstələnib ağrıdan şikayətlənirik. Siz özünüz xəstə olanda həkimə müraciət edirsiniz, yoxsa öz həkiminiz də elə özünüzsünüz?

- Mümkün qədər özüm-özümü müalicə etməyə çalışmışam. Ancaq heç bir halda başqa həkimə müraciət etməkdən imtina etməmişəm. Çünki, insan müəyyən bir hüduda qədər özünün həkimi ola bilər. Amma insan bilmədiyi bir şeylə qarşılaşarsa, onun mütəxəssisinə müraciət etməlidir”.

“VARLIQ” BİR MƏKTƏB OLUB

“- “Varlıq” jurnalının fəaliyyətindən söz açın. Bu jurnalı nəşr etdirməkdə məqsədiniz nə olub?

- Mən xalqımızın dilinə, ədəbiyyatına hər şeydən çox bağlıyam. Pəhləvilər dövründə xalqımızın dili qadağan idi. Mən bundan əzab çəkirdim. İslam inqilabından sonra bizə dil sərbəstliyi verildi. Bu sərbəstlikdən faydalandım və “Varlıq” jurnalını çıxarmağa başladım. Artıq 26 ildir ki, bu işimizə davam edirik. İndi “Varlıq” bir məktəb olub. Bizdə 50-yə yaxın qəzet və dərgi çıxır. Onlar hamısı “Varlıq” jurnalının övladları sayılır.

- Həkimliklə bağlı soruşmaram, məhz bu jurnalla bağlı Azərbaycanın söz, ədəbiyyat adamlarından kimlərlə yaxın olmusunuz?

- Mənim burda ədəbiyyatçı, dilçi dostlarım həkim dostlarımdan çoxdur. Rəhmətlik Mirzə İbrahimoğlu, Yaşar Qarayevlə, indikilərdən Bəxtiyar Vahabzadə, Məmməd Araz, Anar Rzayev, Elçin Əfəndiyev, professor Nizami Xudiyev, Kamil Vəliyev, Tofiq Hacıyev, Sabir Rüstəmxanlı, Nəbi Xəzri ilə dostam. Hər dəfə gələndə də onların hamısını görə bilmirəm. Çünki vaxt olmur. Vaxtım çatdıqca isə hamısını görməyə çalışıram”.

“Kaspi”, 2004, N 078

“Kaspi”nin səhifələrində Azərbaycanın tanınmış sənət adamlarına daima böyük diqqət yetirilir. Qəzetdə çap edilən “Sənətkar ömrü intəhasız axtarışdır” yazısı Azərbaycan səhnəsində əvəzsiz obrazlar yaratmış Hökumə Qurbanovaya həsr edilib. Müəllif Hökumə xanım haqqında olan yazısını çox düzgün olaraq görkəmli rejissor Mehdi Məmmədovun sözləri ilə başlayır: “Həqiqi sənətkar həmişə gəncdir. Çünki o, hər an axtarışda, hər an yoldadır. Onun xəyalları, əməlləri, elədikləri və eləmək istədikləri tükənməzdir. Onun üçün intəha, duruş, dayanacaq yoxdur. Hökumə Qurbanova belə sənətkarlardandır. Hökumə xanımın ömür-gün yolunu xatırladıqca, onun haqqındakı həqiqətin təkə bir aktrisyaya aid olmadığına inanırsan. O, milli teatrımıza aid həqiqətin ayrıca bir səhifəsidir. Ona soyuq bir rəftarla yanaşmaq, oradakı xoş hadisələrdən, gözəl misallardan həzz almamaq, sevinməmək, vəcdə gəlməmək mümkün deyil”.

Sonra müəllif yazır: “Səhnəyə onun simasında yeni aktrisa gəldi. O, fitri istedada malik, təbiət vergisi ilə zəngin, daxili və zahiri keyfiyyətlərinə görə cazibədar bir aktrisa kimi hamını heyran etdi. Çoxları

onun əsirinə çevrilmişdi. Xüsusi bir istedadla yaratdığı rolları onun sənətini gözü götürməyənlərə ən yaxşı cavab oldu. Hökumə xanımın “Almaz”dakı Yaxşını Cəfər Cabbarlı bəyəndi. “Fərhad və Şirin”dəki Məryəmini, Şirinini, “Vaqif”dəki Tamarasını hamı sevdi. O, V.Şekspirin “Qış nağılı”ndakı Hermona ilə tamaşaçıları elə heyratə gətirdi ki, o vaxt heç bir qəzet onun sənəti haqqında susa bilmədi. SSRİ xalq artisti, tanınmış rejissor N.Oxlapkov onun “Mariya Tüdü”nü görəndən sonra Azərbaycan Dövlət Dram Teatrının Şekspiri açıq duyumla başa düşdüyünü alqışladı. 1956-cı ildə London səfəri zamanı “Oldviq” teatrının rejissoru onu Kleopatra rolunda gördükdən sonra sovet nümayəndəsindən xahiş etdi ki, bu aktrisanın iştirakı ilə daha bir tamaşa versinlər. Özü də Antoni rolunda Lourens Olivde oynayacaqdı. Təəssüf ki, ondan asılı olmayan səbəblər üzündən bu tamaşalar göstərilmədi. Şekspir qəhrəmanlarının ən yaxşı ifaçısı olan Hökumə xanım yüzdən çox ədəbi qəhrəmana səhnə həyatı verib. Aktrisanın həyatının ən maraqlı məqamlarından biri “Azərbaycanfilm” kinostudiyasında C.Cabbarlının ssenarisi və rejissorluğu ilə

“Almaz” filminə çəkilməsi olub. Böyük dramaturq təsadüfən fotoqraf vitrinində Hökumə xanımın şəklini görüb. Yaxşı rolunu oynamaq üçün soraqlayıb. Sınaq uğurlu olub. Hökumə xanımın çəkildiyi bu film böyük müvəffəqiyyət qazanıb”.

“Kaspi”, 2004, N 110

“Kaspi”nin diqqət yetirdiyi mövzulardan biri də Azərbaycanın tanınmış elm xadimləridir. Bu mənada Mirzə Kazım bəyə həsr edilmiş “Azərbaycan dili qrammatikasının ilk elmi yaradıcısı” başlıqlı yazı böyük əhəmiyyətə malikdir. Məqalədə oxuyuruq:

“Mirzə Kazım bəy – haqqında söhbət açacağımız bu şəxsin kim olduğunu və bu mövzunun nə qədər çətin və məsuliyyətli olduğunu anlamamız üçün sadəcə həmin insanın dünyada nə cür tanındığına diqqət etmək kifayətdir: Kazan və Peterburq universitetlərinin professoru, Şərq filologiya elmləri üzrə fəxri doktor, Peterburq universitetində Şərq fakültəsinin yaradıcısı və ilk dekanı, London Britaniya Kral Asiya Cəmiyyəti, Kopenhagen Kral Şimal Antikvariya Cəmiyyəti, Paris Asiya Cəmiyyəti, Amerika

Elmlər Akademiyası, Berlin Almaniya Şərqsünaslıq Cəmiyyətinin üzvü, Peterburq Elmlər Akademiyasının müxbir üzvü.

Görkəmli şərqsünas və maarifçi, Peterburq Elmlər Akademiyasının müxbir üzvü, Azərbaycan dili qrammatikasının ilk elmi yaradıcısı Mirzə Kazım bəyin bu il anadan olmasının 209 ili tamam olacaq. Rus şərqsünaslıq elminin atalarından hesab olunan Mirzə Kazımbəy və ya onun dünyada tanındığı adı ilə desək Aleksandr Kazımoviç Kazımbek 1802-ci ildə Rəşt şəhərində ruhani ailəsi olan Məhəmməd Qasımın ailəsində dünyaya göz açıb. Belə ki, Kazım bəyin atası Məhəmməd Qasım həcc ziyarətindən qayıdarkən Bağır xanın qızı Şərəfnisə ilə evlənir və bir müddət burada qalır. Daha sonra qazi təyin olunduğu üçün Məhəmməd Qasım Dərbəndə köçür və burada Mirzə Kazımbəy yüksək səviyyədə dini təhsil alır. Peterburq universitetinin fəxri doktoru olan Kazım bəy elmə görə üç dəfə Demidov mükafatının laureatı olub. O, 8 yaşından etibarən Dərbənddə yaşayıb. İlk təhsilini atasından alan Mirzə Kazım bəy 1821-ci ildə Həştərxana gedib. Öncə ərəb, fars, müxtəlif türk dillərini,

sonralar rus, alman, ingilis və fransız dillərini öyrənib. 1826-49-cu illərdə Kazan Universitetində şərq dillərindən dərs deyib. **1949-cu ildən ömrünün sonuna qədər Peterburq Universitetinin professoru olub. Rus şərqşünaslığının banilərindən biridir. O, burada şərq dilləri fakültəsi yaradaraq onun ilk dekani olub. Kazım bəy rus imperiyasının bir çox ordenləri ilə təltif olunub. 1870-ci ildə Peterburqda vəfat edib”.**

“Kaspi”, 2 mart 2011

Bu yazı ilə böyük mütəfəkkir Abbasqulu ağa Bakıxanova həsr edilib. “Maarifçilik ideyalarının inkişafında mühüm xidmətləri olan şəxsiyyət” başlıqlı yazıda A.Bakıxanovun görkəmli bir maarifpərvər kimi xidmətlərindən danışılır:

“XIX əsrin əvvəllərində yaşayıb-yaradan görkəmli söz ustalarından, maarifçilik ideyalarının inkişafında mühüm xidmətləri olan sənətkarlardan biri Abbasqulu ağa Bakıxanovdur. O, 1794-cü ildə Bakının Əmircan kəndində xan ailəsində doğulmuş, ilk təhsilini burada alıb. Onun atası II Mirzə Məhəmməd

xan Bakı xanları nəslindən, anası Sofiya xanım isə müsəlmanlığı qəbul etmiş gürcü qızı idi. Bakıxanov səkkiz yaşına qədər Bakıda yaşamış, uşaqlığının ilk dövrünü Abşeronun Əmircan, Maştağa, Balaxanı, Ramana kəndlərində keçirmişdir. 1802-ci ildə atası xanlıq taxtı uğrunda vuruşmalarda öz əmisi oğlu Hüseyinqulu xana məğlub olduğuna görə, məcburiyyət qarşısında qalaraq Qubaya, vaxtı ilə dayısı Fətəli xanın ona bağışladığı Əmsar kəndinə köçməli olub. Abbasqulu ağa 1819-cu ilədək Qubada, Əmsar kəndində yaşamış, Bakıda yarımçıq qalan təhsilini davam etdirib. 1819-cu ildə Bakıxanov general Yermolovun dəvəti ilə Tiflizə gəlib, Qafqaz Baş Hərbi İdarəsində şərq dilləri tərcümanı vəzifəsinə qəbul olunmuş və 26 il bu vəzifədə çalışıb. O, 1819-cu ildə Tiflisdəki Qafqaz Baş Hərbi İdarəsində tərcüməçi vəzifəsinə işə qəbul olunmuş və 26 il burada işləyib. **A.Bakıxanov 1845-ci ildən Qubada yaşamış, ömrünün sonlarında Yaxın Şərq ölkələrinə səfər etmişdir. Məkkə ziyarətindən sonra Mədinəyə gedərkən yolda vəfat etmiş və “Vadiyi-Fatimə” adlanan yerdə dəfn olunub”.**

“Kaspi”, 5-7 mart 2011

Bu məqalə isə dünya şöhrətli alim Lütfi Zadə haqqındadır. Elə məqalənin adı da görkəmli alimə uyğun seçilib: **“Lütfi Zadə əlçatmazlığı”**. Dünya elminə böyük töhfələr verən alim hər yerdə qürurla bu sözləri deyir: **“Heç zaman azərbaycanlı olduğumu gizlətməmişəm, əksinə bununla qürur duymuşam”**. Müəllif məqaləsini bu sözlərlə başlayır:

“Lütfi Zadə Bakıda doğulub. Lütfi Bakıda 16 sayılı məktəbdə oxuyub və ömrünün 10 ili məktəblə bağlı olub. Onun uşaqlığı həmyaşıdlarından olduqca fərqlənirdi. Anası Fanni xanım oğlu ilə bağlı verdiyi müsahibələrin birində deyib: “Lütfinin 5 yaşı tamam olan günü qohum-əqrəbalarımız gələrək onu təbrik etmək istəyirdi. Lakin o, bütün qonaqların ona görə gəlməsini sanki görmür, küncə çəkilərək kitab oxumaqda davam edirdi. Onun otağında iki mindən çox kitab var idi ki, onların da əksəriyyəti rus dilində idi. Lütfinin 12 yaşı olanda isə otağı üzərində “Tək” (bu onu oxuyan zaman narahat edilməməyi üçün idi) yazılmışdı”.

Uşaqlıq illərindən söhbət düşəndə böyük alim danışır: “Azərbaycanı doqquz yaşında tərk etməli ol-

muşam. 19 yaşına qədər isə Tehranda yaşamışam. 1932-ci ildə sovet hakimiyyəti İran vətəndaşları olan azərbaycanlılarla bağlı yeni qərar qəbul etdi. Bu qərara görə, biz iki yoldan birini seçməli idik, ya sovet Azərbaycanında qalıb buranın vətəndaşlığını qəbul etməli, ya da ölkəni dərhal tərk edib getməli idik. Ailəmiz İrana qayıtmaq qərarına gəldi. Azərbaycanı tərk etdikdən sonra təhsilimi Tehranda Amerika tipli Alborz Kollecinə davam etdirdim. Bu, missioner məktəbi olduğundan hər səhər kilsəyə getməli idik. Bura sovet ateist məktəbindən çox fərqli idi. Lakin mən sovet ateizminə, protestantlığa, müsəlman fundamentalizminə qarşı çox tolerant idim. Eyni zamanda, etiraf etməliyəm ki, bu mədəniyyətlərdən müəyyən fayda da əldə etmişəm. Bu, mənə geriye baxarkən aydın olur”.

L. Zadə orta təhsilini tamamladıqdan sonra Tehran Universitetinin Elektrik Mühəndisliyi fakültəsinə daxil olur. Görkəmli alimin Amerika həyatı isə 1944-cü ildən başlayır.

Sonra müəllif Lütfi Zadə nəzəriyyəsinin əhəmiyyətini qeyd edir:

“Aparıcı dünya şirkətlərinə inanılmaz məbləğdə gəlir gətirən bu nəzəriyyə 1965-ci ildə işlənib hazırlanıb. Nəzəriyyə uzun müddət Amerika elmi ictimaiyyəti tərəfindən qəbul edilməsə də, ötən əsrin 80-ci illərində yapon alimlərinin diqqətini cəlb edib və yaponlar bu unikal nəzəriyyədən yararlanmaq qərarına gəliblər. Beləliklə, bu nəzəriyyə riyaziyyatın, kibernetikanın, informatika və hesablama texnologiyasının inkişafı tarixində yeni bir dövr açıb. Bu nəzəriyyə bütün dünyada elmə, texnika və texnologiyaya geniş nüfuz edib. L.Zadə nəzəriyyəsinin tətbiqi gündoğan ölkəyə milyardlar qazandırır. Bu gün Yaponiyanın “Mitsubishi”, “Toshiba”, “Sony”, “Canon”, “Sonya”, “Nissan”, “Honda” və digər nüfuzlu şirkətləri qeyri-səlis məntiq texnologiyasından foto və videokameralar, paltaryuyan maşınlar, vakuum kimyəvi təmizləyiciləri istehsalında, avtomobillərin, qatarların, sənaye proseslərinin idarə olunmasında geniş istifadə edirlər. L.Zadə 1989-cu ildə qeyri-səlis məntiq nəzəriyyəsinin sənayedəki uğurlarına görə Yaponiyanın elm adamlarına verdiyi ən yüksək mükafat – “Honda” mükafatı ilə təltif olunub. Danimarkada qeyri-səlis məntiq

əsasında işləyən sement sobaları istehsal edilir. Avropada çoxlu sistem və qurğular, xüsusi “ağıllı” ekspert sistemləri hazırlanır”.

Məqalə belə yekunlaşır: “Vətəni Azərbaycanda Lütfi Zadə şəxsiyyətinə daim diqqət göstərilir. Görkəmli alim haqqında “Müasir elmin korifeyi”, “Dünya dahilərsiz yaşaya bilmir” adlı kitablar işıq üzü görüb. 1996-cı ildə rejissor Oqtay Babazadənin quruluş verdiyi “Uzaq və yaxın Lütfi Zadə” sənədli filmi çəkilib. Filmdə böyük alimin bütün həyatı, elmi uğurları öz əksini tapıb. **Hazırda L.Zadənin iştirak etdiyi bütün beynəlxalq konfranslar bu filmə başlayır. Təşkilatçılar onun haqqında əlavə məlumat verməyə ehtiyac duymurlar. Çünki, onların söyləyəcəklərini “Uzaq və yaxın Lütfi Zadə” filmi daha geniş şəkildə deyir”.**

“Kaspi”, 3 fevral 2011

“Kaspi”də çap edilən yazılarda görkəmli rəssamlarımızın da fəaliyyətinə diqqət yetirilir. “90 illik parlaq ömür” yazısı görkəmli rəssam Oqtay Sadıqza-

dənin həyat və yaradıcılıq yoluna həsr edilib. Müəllif yazır:

1936-cı ildə xalqın qabaqcıl ziyalıları “xalq düşməni” adı ilə damğalanaraq həbs olunmağa başlandı. Əhməd Cavad, Hüseyn Cavid, Tağı Şahbazi kimi yüzlərlə ziyalılar bu dəhşətin qurbanı oldular. Repressiya illərinin amansız küləyi Seyid Hüseynin ailəsindən də yan keçmədi. 1941-ci ildə 20 yaşlı Oqtay həbs edilərək sürgünə göndərildi. “Təsəvvür edin, 20 il ailə qayğısı görmüş gənc bir adam necə bir şəraitə düşdü” – deyə Oqtay Sadıqzadə xatırlayır:

- “Altay ölkəsində soyuqlar 50 dərəcəyə çatırdı. Yeri qazaraq üstünü örtüb orda yaşayırdıq. Səhər yuxudan duranda divarların elə bil ki, ağappaq don geyindiğini görürdük. Bir qazmada 250 adam yaşayırdı. Düz 5 il belə şəraitdə yaşadım. Ancaq, sən demə, buna da alışmaq olarmış, insan deyilən varlıq necə mürəkkəbdir. O şərait hər kəs üçün əsil imtahanıdır, elə dəhşətlərdə insanın daxili, onun özü görünir. Cəbhədə qalmaq, belə natəmiz yerdə qalmaqdan daha yaxşıdır – deyə fikirləşdim və könüllü olaraq müharibəyə getmək üçün ərizə yazdım. Ancaq

mənə xalq düşməni adı verildiyinə görə, komissar getməyimə icazə vermədi. Sonradan məni rəssamlıq sənəti xilas etdi. Rəssamlıq ittifaqının sədri Mürsəl Nəcəfov sürgündə olduğum şəhərə məktub yazaraq qayıtmağım haqqında xahiş etdi. “O bizə lazımdır” - deyə Mürsəl Nəcəfov yazmışdı. O məktubun mənə böyük köməyi oldu, 1946-cı ildə sürgündən azad olaraq Bakıya qayıtdım. Anamdan məktublar alırdım, atamdan isə heç bir xəbər yox idi. Sadəcə müxtəlif versiyalar söylənilirdi. Moskvadan alınan rəsmi məlumatlara görə 1939-cu ildə güllələnməsi haqqında fərman verilib. Ancaq anası Umgülsümü görmək O. Sadıqzadəyə nəsisb olmur. Çünki, anası qayıdıb gələndən üç ay sonra vəfat etmişdir” – deyə XX əsrin ikinci yarısında yaşayan və yaradan Azərbaycan təsviri incəsənətinin ən maraqlı nümayəndələrindən biri olan Oqtay Sadıqzadə həyatının acı anlarını bizimlə paylaşdı”.

Sonra müəllif Oqtay Sadıqzadənin rəssamlıq sənətinin sirlərini necə öyrənməsindən, bu sahədə aldığı təhsildən danışır. Sonradan onun sərgilərdəki iştirakını qeyd edir:

O, respublika sərgilərində iştirak edir, onun əsərləri sərgi komitəsi tərəfindən yüksək qiymətləndirilirdi. 1940-cı ildə Moskvadan gələn Tretyakov qalereyası açılacaq. Ümumittifaq sərgisi üçün iki əsər seçilmişdir, onlardan biri 19 yaşlı Oqtay Sadiqzadənin “Çağırışçılar” tablosu və Sadiq Şərifzadənin “Kəndli” etüdü idi. Rəssam 1941-ci ildə bu münasibətlə Moskvada oxuyan dostu Mikayıl Abdullayevdən də təbrik məktubu almışdı. Lakin onun sevinci çox çəkmədi. 1941-ci ildə onu “xalq düşməni” adı ilə Altay dağlarına sürgünə göndərdilər. O vaxt onun 20 yaşı var idi. O, Roman Rollanın Qolfridin prinsipi ilə ancaq bu günkü günlə yaşamağa çalışırdı. O, həm dostlarının, həm də düşmənlərinin arasında qəddarlığa, nifrətə qarşı mübarizə aparır, insanın içində gizlənən o yaxşı sifətləri üzə çıxarmağa çalışırdı. Mən də özlüyümdə düşünürəm ki, elə bir şəraitdə də gözəllik, insanlarda yaxşı sifətlər axtarmaq üçün gərək ki, səndə rəssam ruhu olsun, o da mənə, Oqtay Sadiqzadə də var”.

Məqalənin sonunda oxuyuruq:

“Təxminən həmin vaxtlarda rəssam “Nizami Gəncəvi və Dünya mədəniyyəti” adlı monumental

silsilə əsərlər üçün material axtarışına başlayır. Bir müddət düşündükdən sonra beş böyük tablo yaratmaq qərarına gəlir. Ekspozisiyanın mərkəzində “Nizami Gəncəvi və dünya mədəniyyəti” onun yanında “Antik filosoflar”, “Nizaminin şəhərləri”, “Nizaminin xələfləri” və “Nizami və Avropa mədəniyyəti”. Oqtay Sadiqzadə bu məsuliyyətli işə 6 ildən artıq vaxt sərf edib, nəhayət, **1999-cu ildə əsərlərin təqdimatı keçirilmişdi. O, 1977-ci ildə “Azərbaycan Əməkdar İncəsənət xadimi”, 1992-ci ildə “Azərbaycan Xalq Rəssamı” adına layiq görülmüşdür. Bu ilin də mart ayının 2-də rəssamın 90 illiyinə həsr olunmuş konfrans keçiriləcək”.**

“Kaspi”, 25 fevral 2011

Azərbaycanda keçirilən bələdiyyə seçkiləri haqqında da “Kaspi”də maraqlı yazılar çap edilir. “Bələdiyyə seçkiləri bizə nə verəcək?” başlıqlı yazıda oxuyuruq:

“Bələdiyyə seçkilərinin əhəmiyyətinin xarici amilləri ilə yanaşı, ölkədaxili əhəmiyyəti də ölçüyəgəlməzdir. Seçkilər ilk növbədə ölkədə demokra-

tiyanın dərinləşməsi və yerlərdə insan hüquqlarının tam təmin olunması üçün real şərait yaradır. Bələdiyyələr həm də xalqın özünüidarəetmə mexanizminin hərtərəfli işə salınması vəzifəsini həll edərək geniş kütləvi potensialın məhəlli idarəetmə səviyyəsinə cəlb olunmasını təmin edəcəkdir.

Azad, bərabər bələdiyyə seçkiləri nəticəsində bələdiyyə orqanlarının formalaşdırılması cəmiyyətdə son illər əldə edilmiş ictimai-siyasi sabitliyin möhkəmləndirilməsi istiqamətində də önəmli əhəmiyyət daşıyır”.

“Kaspi”, 9-11 sentyabr 1999-cu il

“Kaspi”nin səhifələrində maraqlı müzakirələr də açılır. Belə müzakirələrdən biri belə adlanır: “Milli-əxlaqi dəyərlərin qorunması təkcə fərdlərdən asılı deyil”. Müzakirədə iştirak edən ziyalılardan biri – **Musiqi Akademiyasının professoru Tofiq Bakıxanov öz fikrini belə ifadə edir:**

“Bu gün bir çox hallarda mənəviyyatdan söhbət düşəndə bu və ya digər xüsusiyyətin Azərbaycan xalqının milli dəyərlərinə, mentalitetinə uyğun olub-

olmadığı barədə danışılır. Çox təəssüf ki, prezidentin bəyanatlarından sonra KİV-də bu mövzuda yazılara, müsahibələrə, verilişlərə çox nadir hallarda rast gəlinir. Hər bir xalqın özünəməxsus xüsusiyyətləri var. Hər bir xalq öz keçmişini adət-ənənələrində, milli-mənəvi dəyərlərində yaşadır. Bu sirr deyil ki, istənilən cəmiyyətin keçid dövründə mənəvi-əxlaqi dəyərlər sistemi ilə bağlı problemlər açıq şəkildə özünü göstərir. Buna görə də cəmiyyətin inkişafının əsas atributu olan milli adət-ənənələri qorumaq və onu neqativ nəticələr doğura biləcək yad təsirlərdən qorumaq lazımdır. Milli folklorumuzda Azərbaycan xalqına məxsus mərdlik, ləyaqət, qeyrət, namus kimi xüsusiyyətlərimiz göstərilir. Xalqımız həmişə bu xüsusiyyətləri ilə fəxr edib. Bizim millətdə böyüyə hörmət, qadını uca tutmaq, ailədə atanın yeri, ata ilə övlad arasında pərdə saxlanması kimi üstün cəhətlər var. Bütün zamanlarda belə olub”.

Elmlər Akademiyası Arxitektura və İncəsənət İnstitutunun professoru Zemfira Səfərovanın bu mövzu ilə bağlı fikirləri belədir:

“Belə bir deyim var: “Olanı qorumuruq, itirdiklərimizə ağlayırıq”. İndiyə qədər dahi bəstəkarlarımızın əsərlərini tam çap etdiməmişik. O əsərlər gələcək nəslə çatmaq üçün latın qrafikası ilə nəşr olunmalıdır. Uşaq vaxtı yadımdadır ki, hər bazar günü muğamat konsertləri verilərdi. Biz onu böyük səbrsizliklə gözləyərdik. Bu mənim tərbiyəm kimi lazım idi. Bu musiqi tərbiyəsi idi. Bugünkü nəslə bu tərbiyədən məhrum etmək lazım deyil. Əlifba kimi musiqimiz də şagirdlərə dərinləndən öyrədilməlidir.

Milli köklərimizə hörmətsizlik halları çox təəssüf ki, son zamanlar özünü daha çox göstərir. Unutmamalıyıq ki, cəmiyyət nə qədər inkişaf etsə, nə qədər sivil ölkələrə inteqrasiyası güclənsə də, öz milli köklərindən uzaq düşməməlidir. Əks halda bu, cəmiyyəti məhvə aparar”.

“Kaspi”, N 141, 2001

“Kaspi” qəzetinin “yaddaş” səhifəsi isə Xocalı qətliamına həsr edilib. Xocalıda yerli əhaliyə qarşı soyqırım törədən ermənilər buradakı yazıda kəskin

olaraq ittiham edilir. “Xocalılar dünya ictimaiyyətinə müraciət etdilər” başlıqlı yazıda oxuyuruq:

“Xocalı sakinləri Xocalı soyqırımının 19-cu il-dönümü münasibətilə dünya dövlətlərinə, BMT-yə Avropa Şurasına və ATƏT-ə müraciət ediblər. “Biz 1992-ci il fevralın 25-də Azərbaycanın Dağlıq Qarabağ bölgəsinin Xocalı şəhərində erməni millətçiləri tərəfindən törədilmiş soyqırımının möcüzə nəticəsində sağ qalmış şahidləri Birləşmiş Millətlər Təşkilatına, Avropa Şurasına, Avropada Təhlükəsizlik və Əməkdaşlıq Təşkilatına, eyni zamanda, dünyanın bütün mütərəqqi ictimaiyyətinə növbəti dəfə böyük ümidlərlə müraciət edir, Xocalı soyqırımına hüquqsiyasi qiymət verilməsi zərurətini bir daha sivilizasiyalı beynəlxalq aləmin nəzərinə çatdırırıq” – deyərək müraciətdə bildirilir.

Müraciət müəllifləri bəyan edirlər ki, İrandan Azərbaycana köçmələrinin 150 illiyi münasibəti ilə 1978-ci ildə Dağlıq Qarabağda abidə ucaltmış ermənilərin millətçi və ekstremist dairələri tarixi Azərbaycan torpaqları hesabına xəyali “böyük Ermənistan” ideyasını reallaşdırmaq məqsədi ilə son iki əsrdə xarici

havadarlarının köməyi ilə Azərbaycana qarşı işğalçılıq siyasətini ardıcıl şəkildə həyata keçirib, bu məkrli məqsəddə çatmaq üçün zaman-zaman çoxsaylı terror aksiyaları və kütləvi qırğınlar, deportasiya və soyqırım kimi bəşəri cinayətlər törədiblər: “Çoxsaylı tarixi sənədlər şahidlik edir ki, 1905-1907, 1918-1920, 1948-1953-cü illərdə Qafqazda öz tarixi ərazilərində etnik təmizləmə və soyqırımı siyasətinə məruz qalan yüz minlərlə azərbaycanlı kütləvi surətdə qətlə yetirilmiş və dədə-baba torpaqlarından didərgin salınıb. **1988-1989-cu illərdə** Ermənistanda öz tarixi-etnik torpaqlarında yaşayan 250 mindən artıq azərbaycanlı son nəfərinə kimi deportasiya edilib, bu qanlı situasiya zamanı yüzlərlə günahsız insan – qocalar, qadınlar, uşaqlar vəhşicəsinə qətlə yetiriliblər. Nəticədə Ermənistan erməni millətçilərinin illərlə arzusunda olduqları monoetnik dövlətə çevrilib.

“Kaspi”, 23 fevral 2011

Bu yazılar bir daha təsdiqləyir ki, “Kaspi” Azərbaycanın ictimai-siyasi həyatında baş verən hadisələri

işıqlandırmağa və oxucuları üçün maraqlı informasiya mənbəyinə çevrilməyə çalışır.

Qeyd edək ki, tanınmış Azərbaycan ziyalı xanım Sona Vəliyevanın ümumi rəhbərliyi ilə çıxan “Kaspi” qəzetinə 2010-cu ildən təcrübəli jurnalist Natiq Məmmədli Baş redaktorluq edir. Məhz onun Baş redaktorluğu dövründə “Kaspi” 24 səhifəlik ədəbiyyat əlavəsi də çap edilməyə, geniş oxucu auditoriyasını əhatə etməyə başladı.

“Kaspi” bu gün Azərbaycan mətbuat tarixində ciddi mövqeyi olan qəzetlərimizdən biridir.

NƏTİCƏ

Sonda qeyd edək ki, “Kaspi” qəzetinin fəaliyyətinin geniş olaraq araşdırılmasına böyük ehtiyac vardır. Azərbaycan mətbuat tarixinə böyük töhfələr vermiş “Kaspi” qəzetinin səhifələrində Azərbaycanın çox tanınmış ziyalılarının imzaları vardır. Bu qəzetin səhifələrində M. Şahtaxtlının, H.Zərdabının, Ə.Ağayevin, Ə.M.Topçubaşovun, Ə.Hüseynzadənin və digərlərinin hələ araşdırılmamış, öyrənilməmiş, toplanılıb çap edilməmiş yazıları qalmaqdadır.

“Kaspi”nin davamçısı olan və bu şərəfli missiyanı üzərinə götürən muasir “Kaspi” də mətbuat tariximizdə öz dərin izlərini qoymaqladır.

Bu zəngin sərəvəti öyrənmək üçün biz hələ tez-tez “Kaspi” qəzetinə müraciət edəcəyik.

"KASPI" 130 İL ƏVVƏL

(O DÖVRDƏ NƏŞR EDİLƏN YAZILAR)

"Bu günlərdə həmin seksiya gənc publisist və musiqiçi Ü. B. Hacıbəyovun bəstələdiyi tatar dilində olan "Leyli və Məcnun" operasının nəşri və tamaşaya qoyulması hüququnu almışdır. Müsəlman həyatında ilk opera olan bu əsər ilk dəfə şənbə günü yanvarın 12-də (25-də) Tağıyev teatrında göstəriləcəkdir. Operanın son dərəcə maraqla qarşılanacağı gözlənilir".

MÜSƏLMANLARIN HƏYATINDAN VƏ MƏTBUATINDAN

Müsəlmanların “Nicat” Maarifçilik Cəmiyyətinin teatr seksiyası, eşitdiyimizə görə tatar dilində ən yaxşı dram və opera əsərləri üçün müsabiqə elan edir.

Bu günlərdə həmin seksiya gənc publisist və musiqiçi Ü. B. Hacıbəyovun bəstələdiyi tatar dilində olan “Leyli və Məcnun” operasının nəşri və tamaşaya qoyulması hüququnu almışdır. Müsəlman həyatında ilk opera olan bu əsər ilk dəfə şənbə günü yanvarın 12-də (25-də) Tağıyev teatrında göstəriləcəkdir. Operanın son dərəcə maraqla qarşılanacağı gözlənilir.

“Leyli və Məcnun” – tanınmış türk yazıçısı və şairi Molla Məhəmməd Füzulinin fantastik poemasıdır. İndiyə qədər bu mövzuya müraciət edən olmamışdır.

Gənc bəstəkar Füzulinin şerlərindən istifadə edərək bu mövzuda opera yazmışdır. Operanın librettosu belədir: “Gənc Qeys hələ məktəbdə oxuyarkən yerli hökmdarlardan birinin Leyli adlı qızına dəlicəsinə aşiq olur. Leyli də ona meyl edir, lakin onun Qeysə

ərə getməsinə icazə vermirlər. Qeys ağlını itirib Məcnun (dəli) ləqəbi alır. Çölləri, çəmənləri, səhraları gəzib dolaşmağa, heyvanlarla ünsiyyət saxlamağa başlayır. Qeysin atası oğlunun yanına gəlib onu dilə tutur, özü ilə Məkkəyə aparır, lakin bu güclü məhəbbətin qarşısında Kəbə də aciz qalır. Məcnun yenidən meşəyə, öz vəhşi dostlarının yanına qayıdır.

Leyli İbn-Sələmə ərə gedir. Zeyd bu xəbəri Məcnuna çatdırır, lakin Məcnunun məhəbbəti dönməzdir. O, hətta bu xəbəri eşidəndə gülümsəyir.

Bir dəfə iş elə gətirir ki, Leyli səhrada karvandan geri qalır və hədsiz dərəcədə arıqlamış, bədənini tük basmış Məcnunla rastlaşır. Leyli ona öz gözəlliyindən zövq almağı təklif edir, lakin Məcnunun cavabı belə olur: “Məgər Leyli mənim qəlbimdən çıxmışdımı ki, o mənim qarşımda dayansın? Məcnunun bu cavabı Leylini mat qoyur və o, çıxıb gedir.

Məcnun heyvanların böyüyü ayıdan xahiş edir ki, onu əvəz etsin. Ayı razılaşıır və Məcnunun boynuna zəncir bağlayıb onu şəhərə apararaq camaata göstərir. Leyli Məcnunu bu halda görəndə onun iztirabına dözməyib hönkürə-hönkürə üstünə atılır.

Leylinin əri ölür. O, atasının evinə qayıdır. Qey-sə bəslədiyi hissləri açıb anasına söyləyir və az sonra qüssədən ölür. Leylinin ölüm xəbəri səhrada yaşayan Məcnuna da çatır. O, hönkürə-hönkürə Leylinin qəbri üstünə cumur və özü də oradaca ölür.

Dahi yazıçının rəmzi ifadələri burada da təzahür edir. Leylinin və Məcnunun ölümündən sonra Zeyd yuxuda görür ki, onlar cənnətdə qol-qola gəzirlər.

Çox maraqlı olacağı gözlənilən bu operada Şərq motivlərindən zövqlə istifadə edilmişdir. “Nicat” artıq şəxsən müəllifin və Şərq musiqisinin bilicilərinin rəhbərliyi altında opera artistlərindən ibarət truppa yaratmışdır. Bu truppa artıq tamaşaya hazırlaşmaqdadır. Operanın hazırlanması üçün xeyli xərc çəkilmişdir. Ümidvarıq ki, musiqini ürəkdən sevən müsəlman tamaşaçıları tatar (türk) dilində ilk dəfə yazılmış operanı diqqətsiz qoymayacaqlar.

“Kaspi” qəzeti

9 (22) yanvar 1908-ci il, N 7

SƏCİYYƏVİ POLEMİKA

Rus-tatar qız məktəbinin keçmiş şagirdlərindən biri ilə Səfərəli adlı bir tacir arasında çox səciyyəvi və bizim müsəlmanlar üçün çox maraqlı bir polemika bağlanmışdır. Tiflisdə tatar dilində çıxan qəzetin səhifələrində, necə deyərlər “atalar və oğullar” arasında bağlanmış bu polemika iki nəslin sadıq qaldığı tendensiyaları, əhval-ruhiyyəni, zehni və mənəvi vəziyyəti tam müəyyən edir. İndən belə bu nəsillər müsəlmanlar arasında həm özlərinin həyata baxışlarına, mənəviyyatlarına və meyillərinə görə bir-birindən əsaslı şəkildə uzaqlaşır. Buna görə də onların arasında başlanmış mübahisələr indən belə günbəgün güclənəcək və böyüməkdə olan gənc nəsil öz ideallarının və tendensiyalarının üstünlüyünü əyani şəkildə sübut edənlərə get-gedə daha kəskin xarakter göstərəcəklər. Başlanmış polemikanın güclü maraq doğurmasına səbəb də elə budur.

Bunu əlavə etməyə tələsirəm ki, polemikanın elə ilk sətirlərindən oxucuların rəğbət hissi gənc nəslin tərəfində olur, çünki siz dərhal onun hisslərinin nəcib-

liyini, ağılının və sağlam düşüncəsinin üstünlüyü hiss edəcəksiniz. Siz bir işə baxın, taciri narazı salan fakt budur ki, əsası cənab Tağıyev tərəfindən qoyulmuş məktəbdə ilahiyyat fənninin tədrisi onun zövqünə uyğun gəlmir. O istərdi ki, həmin məktəbdə oxuyan qızlar da həm özlərinin, həm də zabitəli məktəbdarın (müəllimin) ciddi nəzarəti altında həm özünün əzbərlədiyi, həm də ondan əvvəl neçə-neçə nəslin heç bir fərəh hissi keçirmədən çeynədiyi quru həyatdan əsər-əlamət olmayan formulaları təkrarlayıb əzbərləsinlər. Bədbəxtlikdən, bizim müsəlmanların az qala hamısı bu köhnə dəbli üsul üzrə təhsil almış, öz yaddaşlarını bitib-tükənmək bilməyən, bu anlaşılmayan, naməlum dildə yazılmış yorucu formulaları əzbərləməklə öz yaddaşlarını məşq etdirmiş və yalnız sonradan, üstündən neçə il keçəndən sonra başa düşmüşlər ki, onların qəlbi və zəkası bu cür çalışmalara münasibətdə nə qədər laqeyd imiş. Əminəm ki, tacir Səfərəlinin yüz nəfər yoldaşından doxsan doqquzu vaxtilə onların beyninə zorla və amansızcasına yeridilən formulalar barədə, hətta bu gün də özlərinə hesabat vermirlər. Onları öyrətmirdilər. Sadəcə olaraq anlaşılmaz

frazaları avtomatik şəkildə təkrarlamaq üçün onları əhliləşdirirdilər və bu işi adətən çubuq və falaqqa cəzası ilə hədələyərək görürdülər. Bu cür tədrisdən nə nəticə çıxarmaq olar? Təəssüf ki, müəllimin çubuğunun qorxusundan, ən başlıcası isə dinə tamamilə yad olan təsəvvürlər barədə qorxu hissindən təhrif olunmuş, həyat əlaməti olmayan formulaların kütləşdirdiyi zəkalar həm islamın baniləri və təəssübkeşləri barədə, həm də onun əzəli müddəaları barədə təhrif olunmuş təsəvvürlər doğurdu. Belə qaydalar əsasında tərbiyə olunmuş tacir Səfərəli istəyir ki, qızlar üçün rus-tatar məktəbinin şagirdləri Məhəmmədin şəriət dərslərindən islamın əsasını təşkil edən müddəalar barədə sağlam düşüncələr deyil, yalnız təhrif olunmuş şüəlik və sünnilik barədə təsəvvürlər qazansınlar. Hələlik isə müsəlmanlar özləri də islamı və şəriəti öz aralarında bitib-tükənməz düşmənlik mənasında başa düşür və unudurlar ki, Məhəmməd dininin banisi bütün xalqlar və qəbilələrlə, o cümlədən, vəhşi qəbilələr və atəşpərəstlərlə dinc yanaşı yaşamağı təbliğ edirdi.

Görəsən, tacir Səfərəli bunu başa düşmək istəmir? Lakin müsəlmanların xoşbəxtliyindən, polemi-

kaya girişmiş tacir qəbilindən olan adamların ideallarının dövrləri keçib. Onların anlayışları gülməli dərəcədə köhnəlmişdir. Onlar zamanın gərdişini bataqlıq vəziyyətində durğunlaşmış, köhnə, hamını bezdirmiş, hamının zəhləsini tökmüş anlayışlar bataqlığında saxlaya bilməzlər. Artıq xeyli vaxtdır ki, müsəlmanların səmasında nur günəşi parlayır. Neçə vaxtdır ki, onun həyatverici süalarının təsiri altında adamların gözləri açılmış, ürəklərinə hərarət gəlmiş, zəkaları sağlamlaşmışdır.

Görün, bu məktəbin şagirdi olan gənc qız “yazıçı” tacirə necə ağıllı, necə sadə cavab verir:

“Bizdən soruşsalar ki, siz kimsiniz, cavab verərik: “Biz insanıq və müsəlmanıq”. Əgər bizdən soruşsalar ki, siz hansı ilahi qüvvəyə etiqad edirsiniz, deyərik: “Biz bütün insanların ümumi Allahına etiqad bəsləyirik”. Əgər bizdən soruşsalar ki, siz namazı necə qılırsınız, deyərik: “Peyğəmbər özü namazı necə qılırdısa, biz də onun kimi qılırıq”.

Başqa sözlə desək, müsəlmanlar arasında süni şəkildə yaradılmış qarşılıqlı nifrət hissi oyadan bölgü, onların qarşılıqlı ikrah hissləri rədd edilir. İndi hamını tərəqqiyə məhəbbət, irəliyə doğru hərəkət istəkləri

birləşdirməlidir. Köhnə məsələləri Tiflis qəzetinin səhifələrində araşdırmağı təklif edirik. Biz cavanlar isə Allah və insan barəsində işıqlı təsəvvürlərlə irəliləyirik və bizim arzumuz – insanlar arasında ayrışçılıq toxumu səpmək deyil, onları birləşdirməkdir.

Oxucu, bəs sizin rəğbətiniz bu tərəflərin hansıdır?

Ə. Ağayev

“Kaspi” qəzeti

26 avqust 1904-ci il, N 93

TƏNBƏLLİK MİKROBLARI

Amerikalı alimlərdən biri tənbellik mikrobları kəşf etmişdir. Sən demə bu mikroblar da, bütün başqa mikroblar kimi eyni üzvi səbəblər nəticəsində yaranır. Bəzən bütövlükdə müəyyən xalqlar, müəyyən irqlər bu mikroblara yoluxur və o, uzun əsrlər boyu irsən valideynlərdən övladlara keçir.

Amerikalı alim yankilərə xas olan ciddiyyətlə, əsla zarafat etmədən bu mikrobu formasını və həyat tərzini təsvir edir. Lakin təəssüf ki, alim hələlik həmin mikrobu kulturasını tapa bilməmişdir və bu xəstəlikdən əziyyət çəkən adamları, məsələn, quduzluğa tutulmuş adamların müalicəsində olduğu kimi, peyvənd yolu ilə sağaltmaq üçün tənbellik zərdabı hazırlayır.

Lakin məyus olmağa dəyməz. Başqa mütəxəssislər də amerikalıların köməyinə çatacaq və onlar bu xilaskar zərdabı kəşf edəcəklər.

Həmin günü bizim müsəlmanlar özlərinin dirçəliş günü kimi bayram etməlidirlər. Onlar tənbellik mikrobu tədqiq edilməsi təşəbbüsünü irəli sürən və bu mikrobu əleyhinə zərdab kəşf edən alimə bütün ictimai yerlərdə möhtəşəm abidələr ucaltmalı və hə-

min abidənin üzərinə “Müsəlmanları dirçəldənlərə” sözlərini yazmalıdırlar...

Ola bilsin ki, müsəlmanlar hələ uzun müddət, bir neçə nəslin həyatı boyu gözləməli olacaqlar. Amma eybi yoxdur, onlar tənbellik mikroblarını o qədər uzun müddət öz bədənlərində daşıyıblar ki, gözləməyi, dözməyi, tələsməməyi, irəliyə doğru heç bir addım atmağı bacarsınlar! Bu nəcib zərdab kəşf ediləndə heç olmazsa, bizim nəvə-nəticələrimiz çiçək xəstəliyinə qarşı peyvənd edilən kimi, bu zərdabla da özlərini peyvənd etdirəcək və nəhayət, müsəlmanları pis günə qoyan tənbellikdən xilas olacaqlar.

Lakin xoş ümidlər səmasında yenə bəzi qara şübhələr oyanır; qorxuram ki, o vaxt müsəlmanlar bu xilaskar zərdabla özlərini könüllü peyvənd etdirməyib, dədə-babadan qalma tənbelliyi üstün tutsunlar. Buna görə də mən elə indidən təklif edirəm ki, o dövrün hökumətləri müsəlmanları ciddi cəza ilə qorxudaraq bu zərdabla peyvənd etdirməyi müsəlmanlar üçün tələbə çevirsinlər.

Doğrudan da, adi inandırma tədbirləri müsəlmanlara təsir etmir. Onlar öz ətrafında baş verənlərin hamısına, ətrafdakı insanların hamısına münasibətdə

kar və kor olaraq qalmaqdadırlar. Məsələn, elə həmin tənbəlliyi götürün. Müsəlmanlar bütün qüsurların ən birinci səbəbi olan tənbəlliyin onları haraya apardığını, onları məhv etməyə hazırlaşdığını aşkar görə-görə bütün xalqların, bütün bəşər tarixinin adi sınaqları, tənbəlliyə qarşı mübarizə vasitələri elə bil həmin müsəlmanlara yaramır. Başqa xalqlar əzm və səy göstərərək, adicə ümumbəşəri hörmət yoluna qədəm qoymaq arzusu sayəsində tənbəllikdən xilas ola biliblər. Təkcə müsəlmanlar qəflət yuxusunda qalmaqdadır. Özü də belə bir vaxtda ki, müsəlmanlar bu mürgüləmə üzündən hər hansı başqa xalqla müqayisədə daha çox zərbə almış, daha çox sarsıntı keçirmişlər.

Müsəlmanların yaxınlığındakı bütün başqa adamlar da mürgüləyəndə və qızınanda, münbit torpaq və bərəkətli günəş şüaları bizim əcdadlarımızın və ümumiyyətlə, bütün bəşəriyyətin adi qidası olan bir ovuc düyü və bir dəstə göyərti yetişdirməyə kifayət edəndə günəşin qabağında rahatca uzanıb mürgüləmək heç də pis deyil.

İndi isə həyat şəraiti tamam dəyişmişdir, indi mürgüləməyə, günün altında uzanmağa vaxt yoxdur. İndi həyat çox geniş və dəhşətli bir döyüş meydanına

çevrilmişdir. Burada hər gün, hər dəqiqə mübarizə aparmaq lazımdır, bir tikə çörəyə onlarca adam göz dikib. Aşkardır ki, kim daha çox güc və məharət göstərsə, biliklərə daha yaxşı yiyələnmiş və həyata daha yaxşı hazırlanmış olsa, o çörək tikəsini həmin adam götürəcəkdir.

Müsəlmanlar isə məktəblərin köməyi ilə müdafiə və mübarizə vasitələrinə yiyələnməyə can atmaları bir yana, hətta mürgüləyən əcdadlarımızın bütün atributlarını ciddi-cəhdlə qoruyub saxlayırlar.

- Küçədə lovğa-lovğa, tələsmədən, özündən çox razı halda gedən kimdir?

- Müsəlman.

- Öz qüsurları və hətta əzabları barədə dinib-danışmayan kimdir?

- Müsəlman.

- Bu günün işini sabaha qoyan kimdir?

- Müsəlman.

- Əlini ağdan-qaraya vurmada yalnız tanrıya ümid bəsləyən kimdir?

- Müsəlman.

- Müsəlmanın heç ağına da gəlmir ki, küçədə onu qabaqlamış cənab bununla bir tikə çörəyi müsəl-

manın lap burnunun qabağından götürmüş olur. Onun heç ağılına da gəlmir ki, başqa dərnək və yığıncaqlarda adamlar ciddi, qızgın söhbətlər aparır, özlərinin əqli, mənəvi və maddi ehtiyacları barədə mübahisə aparırı və elə bunun sayəsində həyat uğrunda mübarizədə geridə qalmış müsəlmanları qabaqlayırlar.

Müsəlmanın heç ağılına da gəlmir ki, məsələn, məktəbə ərizə verilməsini sabaha saxlamaqla çox vaxt öz uşaqlarını həmin məktəbdəki vakansiyadan məhrum edir və bu vakansiyayı dərhal rəqiblər tuturlar.

Onun heç ağılına da gəlmir ki, bütün göy cisimləri bütün insanlar üçün eyni dərəcədə şəfəq saçır və başqalarının ziyanına müsəlmanlar barədə qayğıları öz üzərinə götürmək üçün nə bəhanə var, nə də əsas.

Belə getsə, müsəlmanlar bu həyat tərzi ilə amerikalı və ya avropalı alimlərin onlardan ötrü tənbellikdən xilasedici zərdabın ixtira ediləcəyi dövrü görməyəcəklər. Bu tənbellik onların evini yıxacaq və müsəlmanlar bir də o vaxt ayılacaqlar ki, daha heç bir peşmançılıq onlara kömək etməyəcək.

Ə. Ağayev

“Kaspi” qəzeti, 1904-cü il, N 495

MOSKVA UNIVERSİTETİNİN 150 İLLİYİ QARŞISINDA

Bu gün Rusiya cəmiyyətinin düşünən hissəsinin hamısı 12 yanvar 1755-ci il tarixini dərin minnətdarlıq və ümid hissi ilə xatırlayır. Məhz həmin gün İ.İ.Şuvalovun təşəbbüsü ilə Moskvada ilk Rusiya Universiteti açılmışdır.

Bu gün Rusiya cəmiyyəti o əlamətdar günü “xatırlayır”, amma alqışlamır və bayram etmir, çünki Rusiyada ilk maarif ocağının 150 iliyinə təsadüf edən son dərəcə qeyri-adi şəraitdə bu cür hallarda qəbul edilmiş zahiri formada bayram şənlikləri keçirməyin yeri deyil.

Lakin bu gün basmaqəlib bayram formalarının olmamasıbu hadisəyə daha böyük təntənə bəxş edir, indiki dövrdə bu hadisə daha dərin daxili məna kəsb edir...

Yaşadığımız məqamın ciddiliyi hər hansı bayram barədə düşünməyə imkan vermir, yalnız Moskva Universitetinin 150 illiyi gününə ciddi, yaxşıca götür-qoy edilmiş münasibət bəslənməsini tələb edir... Əgər həyat mübarizədirsə, onu isə yalnız bu cür başa düşmək olar, onda ötən 150 illik dövrdə Moskva Universiteti, həqiqətən, əsl mənada yaşamışdır.

Universitet bu 150 ildə Rusiya elminin və məktəbinin əzəli və kortəbii düşmənləri olan cəhalətə, nadanlığa və 100 milyonluq bir xalqın taleyi barədə bu qədər özbaşınalıqla sərəncam verən qara qüvvələrin saysız-hesabsız bəd əməllərinə qarşı həqiqətən çox böyük mübarizə aparmışdır.

Bu, qəhrəmanlıq epizodları ilə zəngin olan ölüm-dirim mübarizəsi idi. Qüvvələr nisbəti dəfələrlə düşmən qüvvələrinin xeyrinə, cəhalətin təntənəsi üçün çalışan, xalqı nadanlıq və dilənçilik vəziyyətində saxlamaq üçün əlindən gələni əsirgəməyən şər qüvvələrin xeyrinə dəyişmişdir.

Moskva Universiteti məhz bu cür qeyri-bərabər, sürəkli və amansız mübarizə şəraitində yaşamış, bu mübarizədə yaşa dolub bərkimişdir və hər dəfə özünün nəyə qadir olduğunu bilən və düşmənin qüvvəsini ölçüb-biçmiş bir pəhləvan kimi mübarizəyə atılmağa hazırdır.

Moskva Universiteti qara qüvvələrə qarşı bu mübarizədən şərəflə çıxmışdır...

Təkcə həsəd aparmağa layiq olan bu şücaəti sayəsində o, Rusiya cəmiyyətinin nur çeşməsi adlan-

mağa layıqdır. Bu cəmiyyətin inkişafına rəhbərlik edən, onun qarşısında mədəni inkişaf məsələləri qoyan və onları həll edən Moskva Universiteti 150 illik şərəfli maarifçilik həyatı dövründə ölkədə xeyir və həqiqət ideyalarını dəstəkləmişdir. Bu universitet bütün ölkə üçün dirilik çeşməsi olmuşdur, bu çeşmənin suyunu içən hər kəs cavanlıq, gözəllik, güc-qüvvət və həyat qazanardı...

O, Rusiyaya dövlətə və cəmiyyətə xidmətin bütün sahələrində vətənə hədsiz məhəbbət hisslərini təzahür etmiş namuslu və əməksevər oğullar vermişdir.

Bütün dövlətin və xalqın həyatının nəbzini həssaslıqla dinləməyi bacaran Moskva Universiteti keçdiyi həyatın bütün keşməkeşli məqamlarını saf bir güzgü kimi özündə əks etdirir, ölkənin üzləşdiyi bəlalara, kədərli anlara görə onunla bərabər qüssələnir, özünün bəyan etdiyi mədəni-maarifçilik ideyalarının hər qələbəsinə görə ürəkdən sevinirdi.

Universitet elmi biliklərlə, güclənən bu xeyir və həqiqət ideyalarından şər qüvvələr üzərində yeni-yeni qələbələr qazanmaq üçün güc-qüvvət alırdı. Ona bu

gücü-qüvvəti verən ideyalar həyat nuru saçan bahar günəşinin şüaları kimi Rusiya torpağına yayılır, get-gedə daha çox insanı əhatə edir, onları nadanlığın, mənəvi miskinliyin caynağından xilas edirdi.

Bu ideyaların tərəfdarlarının sıraları gücləndikcə universitet daha cəsarətli, daha məhsuldar fəaliyyət göstərir, onun yolunda yaranmış təsadüfi, ötəri nə varsa, hamısını süpürüb atırdı.

Moskva Universiteti öz qüdrətli simasını bütün zərbələrə, bəzən çox güclü zərbələrə gərəkək, ölkənin xoşbəxtliyini və onun bütün gələcəyini müəyyənləşdirirdi....

Bu mənada universitetin ölçüyəgəlməz xidmətləri var və Rusiyada maarifin tarixini yazanlar bu ölkənin müqəddəs maarifçilik işində ən fəxri yerlərdən birini Moskva Universitetinə ayırmalıdırlar.

Bu günlərin şahidi və həməsri olan bizlər isə Moskva maarif ocağına ölkənin şöhrəti və tərəqqisi naminə bu qədər zəfərlər qazanmış və hələ daha çox nəticələr doğuracaq ideya mübarizəsini davam etdirməsi üçün yeni qüvvələr arzulayırıq.

T. (Topçubaşov Əlimərdan bəy)

“Kaspi” qəzeti, 12 yanvar 1905-ci il, N 8

QAFQAZ CANIŞINLIYI

General-adyutant qraf Vorontsov-Daşkovun adına yenidən dərc edilmiş Ali Reskriptə əsasən bizim diyarda 1883-cü ildə ləğv edilmiş canişinlik yenidən bərpa olunmuşdur. Son dövrlərdə Qafqazda canişinlik yaradılması məsələsi mətbuatda və cəmiyyətdə dəfələrlə qaldırılmışdır və bu məsələnin, onun həllinin kim tərəfindən və necə qoyulmasından asılı olaraq qafqazlılar ya sevinmiş, ya da onların ürəkləri kədərlə dolmuşdur.

Hamı hiss edirdi ki, tarixdə satrapiyalar adı ilə məşhur olan, “canişin-satrap”ın özbaşınalığı hökm sürən canişinlik dövrü bir daha geri qayıtmayacaq və əlamətdar dövrə qədəm qoymuş azadlıq hərəkatında ömrünü başa vurmuş idarəetmə formalarına qayıdış ola bilməz. Buna baxmayaraq biz qafqazlıların hamısı aydın həyəcan və ecazkar diyarımızın gələcəyi üçün narahatçılıq hissi ilə Rusiya mətbuatının və Rusiya cəmiyyətinin məlum hissəsinin mənfur öncəgörmələrini dinləyirik. Onlar bunu izah etməyə tələsirdilər ki, tətbiq edilən canişinliyin məqsədi bütün Qafqaz diyarını ümumi imperiyada tətbiq olunan idarəetmə qaydalarından yenidən ayırmaq, bizi müstəsna qanunlara tabe etmək məqsədi güdür.

Bizim şovinstlər qafqazlıların separatizm, millətçi və şair meyllərini “urbi et orbi” kimi qələmə verərək, imkan düşən kimi konsullara müraciət edərək, Qafqaz diyarına xüsusi ciddi rejim tətbiq olunmasını tələb edirdilər.

Qafqazda yaradılan canişinliyin məqsədinin bu cür “izah edilməsi”, təbii ki, mədəni inkişaf yoluna yaxın vaxtlarda qədəm qoymuş diyarımızın taleyi bərədə ciddi narahatlıqlar doğurmaya bilməzdi. Lakin xoşbəxtlikdən bu cür təşvişlər hədəf imiş.

Knyaz P.D.Svyatopolk-Mirskinin Daxili işlər naziri olduğu dövrdə canişinlik yaradılması məsələsinin gündəliyə çıxarılması xəbəri yayılanda qafqazlılar bir qədər rahat nəfəs aldılar. Qafqazın canişini də bu knyaz təyin edildi.

Knyaz Svyatopolk-Mirskinin qısa, lakin mütərəqqi fəaliyyəti Rusiyanın bütün daxili həyatında sillinməz izlər qoymuş, bu cür qabaqcıl xadimin rəhbərliyi altında Qafqazın tezliklə mənəvi, əxlaqi və iqtisadi inkişaf yoluna düşəcəyinə və Rusiya imperiyasının bərəbərəhüquqlu üzvü olacağına ən yaxşı təminat idi.

Ötən fevral ayının 18-də Daxili işlər naziri A.Q.Buhginə ünvanlanmış Ali Reskript də buna şübhə oyatmamışdır. Doğrudur, “Rusiya hökmdarları müdriklik göstərərək, həmişə zəruri dəyişikliklərdən asılı olaraq, bu dəyişiklikləri yalnız müəyyən ardıcılıqla və ehtiyatla həyata keçirir və bu zaman ucsuz-buczqsız vətənimizin xüsusi şəraitini, onun əhalisinin qəbilələrə parçalanmasını və bu əhalinin bəzi hissələrində vətəndaşlıq duyğularının zəif inkişaf etməsini nəzərə alırdılar”, lakin biz əminik ki, “ən layiqli, xalqın etimadını qazanmış və xalq arasından seçilmiş insanların qanunvericilik təkliflərinin işlənilməsi və hazırlanmasında və ilkin müzakirəsində iştiraka” cəlb edilməsi kimi çox əhəmiyyətli və əlamətdar aktın bütün bəhrəsi bizim Qafqaza da eyni dərəcədə şamil ediləcəkdir.

Biz inanırıq ki, bizim diyar yaddan çıxmayacaq və Rusiya imperiyasının başqa vilayətləri kimi Qafqazda indi Rusiya torpağına doğmuş azadlıq islahatları günəşinin parlaq şüası ilə nurlanacaqdır. Qraf İ.İ.Vorontsov-Daşkovun adına yenidən dərc edilmiş Ali Reskript bizi buna bir daha inandırır.

Əlahəzrət imperator hazırda Qafqazda baş verən hadisələri müvəqqəti hal hesab edərək, “hazırda bizim

dövlətdə görülən daxili quruculuq işlərinə və mənim niyyətlərimə bu diyarı da cəlb etmək üçün Qafqazda əmin-amanlığın dərhal bərqərar olunmasını zəruri” hesab edir.

Qafqaz diyarının Rusiyada aparılan daxili quruculuq işlərinə cəlb edilməsi barədə taxt-tac səviyyəsində elan edilməsi o deməkdir ki, bizim diyar ölkənin başqa hissələri ilə bərabər yeni həyata – sağlam, zəkali və azad həyata başlamaq üçün Rusiya diyarının daha yaxşı qurulması üçün qarşıdakı mühüm işlərdə bərabər hüquqla iştirak edəcəkdir.

Görüləcək işlərin məqsədi insanların həyatını mədəni zəmin üzərində yeniləşdirməkdir. Ali Reskriptin mahiyyətinə görə Qafqazın yeni idarəsi də bu məqsədə xidmət etməlidir. Bizim Qafqazda mövcud olan inzibati quruluşun, məhkəmə quruluşunun və ictimai quruluşun islahatları da bu ali məqsədə doğru aparılır.

Qeyri-qənaətbəxş hesab edilmiş bütün bu quruluş hər şeydən əvvəl Rusiyanın daxili quberniyalarında asayiş barədə tətbiq edilən məhdudiyətlərdən imtina etməlidir. Başqa sözlə desək, bizim diyar ilk növbədə Zemski özünüidarəsi, andlılar məhkəməsi və bu vaxta qədər bizim mərhum edildiyimiz və mövcud

olmamaları diyarın mədəni inkişafını ləngidən bütün təsisatları əldə edəcəkdir.

İndi birinci növbəyə qoyulmuş və ali səviyyədə təyin olunmuş nazirlərin komissiya və komitəsində artıq işlənilib-hazırlanmaqda olan şəxsiyyətlərin və əmlakın toxunulmazlığına, vicdan azadlığı, mətbuat, söz və xalq toplantılarının azadlığına qanunverici zəmanətlərin Qafqaza da şamil edilməsi ilə əlaqədar Qafqazın Rusiyanın daxili hissələri ilə bərabər hüquqlara malik olmasının ədalətli və zəruri olması göz qabağındadır.

Rusiyanın başqa yerlərində olduğu kimi, Qafqazda da keçiriləcək islahatlarda yerli adamlar əlbəttə, çox xeyir verəcəklər və biz əminik ki, görülən işlərdə Qafqaz xalqlarının nümayəndələrinin səsi eşidiləcək, ona xüsusi diqqət yetiriləcəkdir.

Bu baxımdan biz, elə həmin Ali Reskriptə fəxrətlə istinad edə bilərik. Qafqazda insanların rifahında qazanılmış uğurlardan bəhs edilərkən Reskriptdə qeyd edilir ki, qafqazlıların çoxunun görkəmli əsərləri Rusiyaya xeyir və şərəf gətirir.

Şübhə yoxdur ki, doğma diyarın qurulması kimi müqəddəs işdə elə həmin qafqazlılar öz qüvvə və biliklərini əsirgəməyəcəklər.

Bundan əlavə, bizim diyara bələd olan yeni təyin edilmiş Qafqaz canişininin şəxsiyyəti zəmanət verir ki, qraf İ.İ.Vorontsov-Daşkov bu quruculuq işində yerli qüvvələrin hərtərəfli köməyindən istifadə edəcəkdir. Xatırladaq ki, bu günlərdə Moskvadakı Zemski təşkilatının qərarı ilə qraf Vorontsov-Daşkovun ictimai müəssisələrin fəal nümayəndələrini Qırmızı Xaçın fəaliyyətinə cəlb edilməsi təşəbbüsü alqışlanmışdır.

Yuxarıda göstərilən mülahizələr bizi buna əmin edir ki, Qafqazda canişinlik bizim diyarı təcrid etmək və dövlət quruluşu, dövlət qaydaları barədə sənədlərdən irəli gələn bütün nemətlərin Qafqaza şamil edilməməsi məqsədilə yaradılmamışdır. Əksinə, bu canişinlik bizim diyara imkan verəcəkdir ki, Rusiyanın daxili vilayətləri ilə müqayisədə heç bir məsələdə kənarda qalmayaq.

Yeni üsuli-idarə yalnız bu şərtlə diyarda tam əmin-amanlıq bərqərar olmasına, onun mənəvi, maarifçilik və ictimai tələbatının ödənilməsinə şərait yarada bilər.

Ə. M. Topçubaşov

“Kaspi” qəzeti, 3 mart 1905-ci il, N 35

GƏNC TÜRKLƏR, YAXUD GƏNC TÜRKÇÜLÜK NƏ DEMƏKDİR

Dəryanın təlatümə gəlmiş dalğaları qoynunda tufana düşmüş, sualtı qayalara toxunub parçalanmaq təhlükəsi qarşısında olan gəmi şimşək və ildırım saçan qara buludlar altında köməksiz halda küləyin apardığı səmtə gedəndə gəmidəkilərin hər biri ümidini yalnız Allahın dərğahına bağlayır, təşviş və dəhşət dolu nəzərlərini gah göyə, gah gəminin kapitanına, gah da dəryanın ənginliklərinə zilləyərək, sakit bir buxtada təhlükəsiz sığınacaq yeri göstərən mayakın xilaskar işığını görmək arzusu ilə yaşayır.

Vaxtilə bu tufan Asiyanın mərkəzindən qalxmışdı. Burada iğtişaş qaldırmış xalqlar, təlatümə gəlmiş bir dəniz kimi coşub-daşır və nəhəng dalğalar Qərbə üz tutaraq, orada siyasi qarışıqlıq və çevrilişlər törədir.

Hər bir qabarmadan sonra çəkilmə baş verir: bizim zəmanəmizdə də dünya suya qər q olmaq həddinə gəlmişdir, xalq axını bu dəfə Asiyadan deyil, Avropadan başlayır.

Yer kürəsinin hansı guşəsində dərya kimi çalxanan insan axını görsəniz, əmin olun ki, bu Avropada başlamışdır!..

Avropalılar daha Avropaya sığışmır, orada daşqın baş verir. Avropada tarazlıq pozulmuşdur! Xalqların kortəbii hərəkəti başlamışdır. Tox qarınla ac, zəhmətkeş beyin arasında uyğunluq yoxdur? Zəka aclığı, maarif aclığı, sivilizasiya aclığı xalqları Şərqə sürükləyir, orada bütün Şərqlə üçün və əlbəttə, ilk növbədə müsəlman dünyası üçün təhlükə törədir. Bu ailənin hətta ən vacib, başlıca hissəsi – onun mərkəzi olan ürəyi bu təhlükədən xali deyil. Saxta vətənpərvər ərəb liqasının bəyan etdiyi proqramı başqa cür anlamaq mümkün deyil. Dəfələrlə qeyd etdiyimiz kimi, bu proqramın ingilislər tərəfindən tərtib edildiyinə əsla şübhə yoxdur, çünki “ərəblər üçün olan Ərəbistan” guya ayrıca ruhani dövlət təşkil etməli olan Məkkə və Mədinə kimi xalis ərəb şəhərləri də daxil deyildir.

Başqa sözlə, bu o deməkdir ki, Məkkə və Mədinə katoliklərin Papalığı və tamaların Tibeti kimi o qədər zəif dövlətlər olmalıdır ki, lazım gəldikdə

Yunqesbland kimi bir leytenant bir ovuc ingilis əsgərinin köməyi ilə oraya soxula bilsin!

Məkkə və Mədinə - İslamın ürəyidir! Əgər bu ürək fırtınaya və daşqına məruz qalarsa, deməli, eyni təhlükə bütün müsəlman aləmini gözləyir.

Müsəlman aləminin ən mütərəqqi ölkəsi olan Türkiyə Qərbdən gələn bu dəhşətli qabarma təzyiqini hamıdan tez hiss etmişdir. Son yüzilliklərdə bir neçə zərbəyə məruz qalmış Türkiyə bu dəfə daha ciddi sarsıntı qarşısındadır. Bu sarsıntı ölkə hüdudlarında yaşayan xalqların hamısını hiddətləndirmiş və ayağa qaldırmışdır.

Əvvəlki dəfələrdən fərqli olaraq bu dəfə tufan təkcə xristianları deyil, həm də müsəlmanları və hətta, başlıca olaraq müsəlmanları ayağa qaldırmışdır!..

Albanlar (arnautlar-müsəlmanlar), ərəblər, gənc türklər və Əhməd-Cəlaləddin paşanın, Əhməd-Şövkət paşanın, Riza paşanın Sultana hamıdan yaxın olan bir sıra başqa şəxslərin qaçmaları barədə son məlumatları nəzərə alsaq, hətta mühafizəkar qoca türklər də ayağa qalxmışlar!..

Türkiyənin dövlət gəmisi Qərbdən gələn qorxunc zərbələrə get-gedə daha çox məruz qalır. Gəmidəkilərin hamısı narahatdır, bu gəminin içindən, onun qaranlıq və üfunətli anbarlarından və kayutalarından hamı göyertəyə qalxır. Onların bir qismi uzun sürən yuxudan ayılıb içığa və havaya çıxmaq istəyir, digərləri sakit havada gəmini suyun üzündə saxlayan maşınlara daha etibar etmir, fırtına və qəzadan qorxurdu.

Doğrudur, bu gəminin Sultan və Xəlif deyilən kapitanı var, hərbi baxımdan yaxşı təşkil edilmiş əla ordusu var, lakin bu əla ordunun arxasında və daxilində şüvən qaldıran başqa bir ordu – mövcud rejimdən narazı xalq varsa, xarici düşmənlərə qarşı sərhəddə fəaliyyət göstərən bu gözəl ordunun əlindən nə gələr?!

Gəminin bütün bürokratik maşınları köhnəlmişdirsə, onlar Avropa sivilizasiyası deyilən daşqın üçün əsla yararlı deyildirsə, kapitanın əlindən nə gələr?!

Xeyr – bütün başqa ölkələr üçün olduğu kimi, Türkiyə üçün də bürokratiya dövrü bir daha geri dönməyəcək.

Türkiyədə bürokratiyaya bel bağlamaq və onun bu dünyanın hər hansı başqa guşəsində mövcud bürokratik maşınlar arasında ən mənasız, zərərli, təhlükəli, mənəviyyatsız (əgər bürokratiya maşınından mənəviyyat tələb etmək olarsa) olduğunu güman etmək olmaz.

Bizdə Türkiyə bürokratiyasını səciyyələndirən bir sıra məlumatlar var. Əgər həmin məlumatları bəyan etsək, bu bürokratiyanın dəhşətli cəhətləri bürokratizmin ən ehtiraslı tərəfdarlarını da mat qoyar!..

Beləliklə, Türkiyə dövləti deyilən və Avropa tərəfindən batırılma təhlükəsi gözlənilən köhnə gəmidəki bütün canlılar narahat-narahat vurnuxur və nicat yolu axtarırlar.

Həmin nicat işığı “gənc türkçülük hərəkatı” şəklində təzahür etmişdir. Gənc türklər əvvəlcə öz projektorlarını həmin gəmidə qurmağa cəhd göstərdilər. Lakin məşhur dövlət xadimi Midhət paşa devrilib uzaq Yəməndə sürgündə vəfat edəndən və molla Əli Suali Beşiktaş da şəhid olandan sonra gənc türklərin bütün cəhdləri bu günədək uğursuz oldu. Işığın əbədi düşməni olan zülmət – özünün gizlətdiyi bütün çirkab

və üfunəti, gəminin gövdəsində bürokratik maşının təsiri altında yaranmış bütün çatları göstərməyə qorxan – zülmət işığa qarşı qiyam etmişdir.

Gənc türkləri – elmin, biliyin, zəkanın, istedadın, idealın və mənəvi qüvvənin bu yeganə nümayəndələrini ölkə daxilində hər cür üsul və vasitələrlə təqib edirlər. bu üsul və vasitələr arasında satqınlıq, məhbəslər, sürgünlər, hətta işgəncələr də mühüm rol oynayır.

Dəhşətli təqib sistemi fikrin və sözün üzərinə hücum keçir. Məsələn, İstanbuldakı kitab mağazaları hamı tərəfindən tanınmış dünya klassiklərindən Milton, Şekspir, Bayron, Şiller, Hüqo, Dante, Tasso, eləcə də Zolya, Dode, Qonkur və başqa realistlərin əsərlərini, nəinki türk dilində, hətta orijinalda – Avropa dillərində də sata bilmir.

Siz Türkiyə qəzetlərini oxumaqla heç vaxt xəbər tutmazsınız ki, Rusiyada fəhlə iğtişaşları baş vermişdir, orada bir neçə gün qəzetlər çıxmamışdır və i. a. Avropada və Asiyada ən iri sosial hadisələr və siyasi qalmaqallar dövründə Türkiyə qəzetlərində siz yal-

nız... Şimal Buzlu Okeanının, yaxud soyuq Cənub Qütbünün buzlaqlarının təsvirini tapa bilərsiniz (sic!).

Müsəlmanların əlində olan özəl mətbəələrin demək olar ki, hamısı bağlanmışdır. Bu cür idarəetmə sistemində maarif və bilik nümayəndələri olan Türkiyə ziyalıları ölkənin məhvə məhkum olması qənaətinə gələrək, oradan qaçmağa başladılar. Tufanın yaxaladığı bu gəmidəki adamlar özlərini dənizə atmalı və öz əzələlərinə ümid edərək həsrətində olduqları gözəl sahillərə doğru üzməyə başladılar ki, heç olmazsa oradan vətənin bu başıbəlalı gəmisinin yolunu işıqlandırsınlar.

Türkiyədəki mövcud rejim şəraitində böyük şair Əbdül-Həq-Həmid bu ölkəni qəti və həmişəlik tərk etməyi qərara almışdır.

Ürəkləri Vətən eşqilə döyünən, yüksək amallarla, işıqlı ideallarla yaşayan, nicat sözləri söyləyən Türkiyənin ən yaxşı övladları öz vətənlərini tərk etməyə tələsirlər ki, uzaqlarda bir mayak ucaldıb elə həmin vətəni xilas etmək üçün həqiqət işığı yandırsınlar.

Ərtoğrulun şərafinə vətənpərvər klubu yaratmış, Osmanlı imperiyası qurulmasının ildönümünü yeni

milli bayram kimi təsis etmiş, türklər üçün təfəkkür və söz xəzinəsi yaratmış Gənc Türklər Cəmiyyəti Sezost-risin və Ramzesin diyarında Xeops piramidasının zir-vəsində və Kleopatra “İynəsinin” ucunda məhz belə bir işıq yandırmışdır. Əgər onların ucaltdığı mayak sakit, yumşaq və müntəzəm işıq saçarsa, gənc türklərin digər partiyasının İsveçrədəki Alp zirvələrində ucaltdıqları və doğma üfüqləri şimşəklərlə işıqlandırmağı üstün tutan mayak – bunun tamam əksidir. Gənc türklərin bütün digər partiyaları və onların məxsusi mətbuat orqanları, o cümlədən, “Şurayi-ümmət”, “Məşvərət” və başqaları Misir və İsveçrə yönümlü bu iki ifrat mövqe arasında dayanır. Yuxarıda adını çəkdiyimiz “İctihad” məhz bu sonuncu istiqamətin nümayəndəsidir. Jurnalın istiqaməti elə onun adından görünür: “İctihad” sözü səy, qeyrət deməkdir. Mövcud qanunları həyatın yeni tələblərinə müvafiq qaydada yozmaq və işıqlı, zəkali təşəbbüs və azad düşüncə vasitəsilə həmin qanunları yaxşılaşdırmaq cəhdi müsəlman aləmində islahatlar və dirçəlişlər yoludur.

Jurnalın hər bir nömrəsinin əvvəlində fransız dilində dərc edilən aşağıdakı iki sual onun devizidir.

Sizin fikrinizcə, müsəlman aləminin tənəzzülə uğramasının əsas səbəbləri nədən ibarətdir?

Bu tənəzzülü aradan qaldırmaq üçün hansı tədbirlərdən və vasitələrdən istifadə edilməsini təsirli sayırsınız?

Avropanın ən müxtəlif guşələrində yaşayan çoxsaylı professorlar və alimlər bu suallara cavab vermişlər və cavab verməkdə davam edirlər. Onların ciddi və işgüzar məqalələri yazdıqları dildə çap edildi. Biz də həmin mövzuda bir məqalə yazmışıq (hətta adını çəkdiyimiz jurnaldan və orada dərc edilən suallardan xəbərimiz olmadığı bir vaxtda). “Diaqnoz” sərlovhəli həmin məqalə vaxtilə “Kaspi” redaksiyasına təqdim edilmişdi. Ümidvaram ki, yaxın nömrələrdə bu məqalə dərc ediləcəkdir.

“İctihad” jurnalı məşhur gənc türk şairi, tibb elmləri doktoru Abdulla Cövdətin rəhbərliyi altında nəşr edilir. Biz çalışacağıq ki, oxucularımızı bu nəşirin şəxsiyyəti və əsərləri ilə, eləcə də yeni türk ədəbiyyatının digər görkəmli xadimləri ilə tanış edək.

(Əvvəli ötən sayımızda) Ə. Hüseynzadə

“Kaspi”, 27 mart 1905-ci il, N 55

HƏSƏN BƏY MƏLİKOVUN XATİRƏSİNƏ

Bu gün, noyabrın 28-də Qafqaz müsəlmanlarının Həsən bəy Məlikovu itirdikləri gündən beş il keçir.

Hər bir müsəlman jurnalisti hər il bu əlamətdar tarixi ictimai şüurun, ictimai ruhun bir növ oyanışına çağırış günü kimi qeyd etməyə borcludur.

Əsrarəngiz bir misteriya olan ölüm, insan psixikasını bu və ya digər səmtə yönəltmək üçün müxtəlif mənbələrə malikdir. Bəzən bir rəhbər öləndə onun qoşunları sanki yetim, köməksiz qalır, ağciyərlilik hissi sağlam şüuru üstələyir və əsgərlər qaçmağa başlayır; lakin bəzən də elə olur ki, rəhbərin ölümü əsgərləri vahiməyə salmır, əksinə, onları gümrahlaşdırır: rəhbərlərinin onlardan ötrü müqəddəs sayılmalı bir ideya naminə həlak olmasını dərk etmələri qoşunda ruh yüksəkliyi yaradır və o, psixi ekstaz vəziyyətində, uğrunda rəhbərin həlak olduğu işi başa çatdırır.

Biz müsəlmanlar öz rəhbərlərimizi itirəndə bu iki hissdən hansının bizə hakim kəsilməsi barədə danışmayacağıq. Bu, həddən artıq aydındır. 28 noyabr

tarixi bizdən ötrü təkcə itirdiyimiz Həsən bəy Məlikovun matəm günü deyil, lakin bu tarix bizə sanki nəyisə xatırladaraq göstərir ki, bu hadisə bizim zehni duyğularımız, mənəvi vəzifələrimiz üçün həyəcan təbili olmalıdır.

Buna görə də bir daha təkrarlayıram, hər bir müsəlman jurnalisti hər il nu 28 noyabr tarixini qeyd etməyə, Həsən bəyin xatirəsini heç olmazsa, onun aşağıdakı fikrini rəhbər tutaraq öz sözləri ilə yad etməyə borcludur.

“Cüzi su şırnağı zaman keçdikcə onun altına qoyulmuş böyük daşı dəldiyi kimi, haqq söz də tədricən insanın beyninə yeri-yerək nəhayət, onun şüuruna təsir göstərir”.

Həsən bəy bütün həyatını öz xalqının tərəqqisinə həsr etdiyi üçün bu ən ictimai hərəkətin bir sıra cəhətləri də onun xatirəsi ilə bağlıdır.

Mərhumu yad etmək – onun adı ilə sıx bağlı olan bir sıra ictimai məsələlərə toxunmaq deməkdir.

Biz – mədəniyyətsiz ataların indi mədəni olmuş övladları hər hansı nəcib ictimai məqsədlər naminə çıxış edərkən qarşımıza ən cüzi bir maneə çıxdıqda

dərhal arxamızı çevirib, ağzı yanmış adam görkəmi alaraq tələsik oradan uzaqlaşırıq. Başladığımız işləri başa çatdırmaq üçün hər hansı şəraitdə zəruri olan əzmkarlıq, ruh yüksəkliyi bizdə yoxdur. Biz yalnız ilk maneə ilə, istər zahiri, istərsə də daxili maneə olsun, ilk maneə ilə üzləşənə qədər i.ləyə bilirik. Bundan əlavə, bizim bütün əməllərimizdə şəxsi “mənlik” bütün başqa təşəbbüsləri üstələyir. Bu mənliyin xatirinə biz şücaət də göstərə bilərik, birtəhər qaydaya düşməkdə olan kollektiv işin bütün səmərəsini heçə də endirə bilərik.

Cəmiyyətin rifahı naminə bizim verdiyimiz qurbanlar bundan artıq olmur.

Buna görə də biz hətta bir dəfə yaratdığımız, düzəltdiyimiz şeyləri də axıra çatdırıb, inkişaf etdirə bilmirik. Hələlik yaradılmamış yeni şeylər barədə isə heç danışmağa dəyməz, çünki bundan ötrü təşəbbüs və bu təşəbbüsün özünün həyata keçirilməsi üçün daha bəzi şeylər lazımdır.

Belə bir halda həm zəngin təşəbbüsə, həm də ən namünasib dövrdə, ən hazırlıqsız, ən qeyri-mədəni cəmiyyətdə həmin təşəbbüsü həyata keçirmək üçün

kifayət qədər əzmkarlığa malik olan bu adam bizim nəzərimizdə necə böyük bir dahi olmalıdır! Bu dahi özü həmin cəmiyyəti belə səciyyələndirmişdi: “Çağırırım – gəlmir, göstərirəm – görmür, deyirəm – eşitmir”.

Müsəlmanlar arasında öz imkansız qardaşlarına, yoxsullara, yetimlərə və ən başlıcası, elm və maarif axtaranlara hər hansı ictimai yardım təşkilatı yaratmağın zəruriliyini gören Həsən bəy başqa qonşu xalqlardan nümunə götürərək, xeyriyyə cəmiyyəti yaratmaq fikrinə düşmüşdü.

Bəs, nəticəsi nə oldu? O, öz niyyətini həyata keçirmək üçün nizamnamə işləyib hazırladı və onu təsdiq etməyə nail olduqdan sonra qəbz kitabçasını qoltuğuna vurub Şuşa bəylərinin və xanımlarının, Şamaxı mollalarının, Dərbənd tacirlərinin, Nuxa kəndlilərinin mənzillərinə gedərək hər bir qapını döyüb, Qafqaz müsəlmanlarının bu ilk övladına köməyə gəlməyi təklif etdi.

Şübhəsiz, bu nəcib missioner öz müasiri olan cəmiyyətə həddən artıq yaxşı bələd idi ki, belə bir qəribə piliqrimi görəndə çoxlarının bundan daha qəribə

təklif eşidəndə sifətlərinə onun halına acımaq və ya nifrət ifadəsi verəcəklərinə əmin olmayaydı. Özü də o, nə isə xahiş edən hər bir canlıyı özündən qat-qat aşağı hesab edən feodal quruluşunun insanları tərəfindən bu cür kobudluqla dəfələrlə qarşılaşmışdı: lakin insanların bu cür imtinasında, onların soyuq münasibətlərində, nifrətli təbəssümlərində indi bizim düşündüyümüz kimi, öz mənliliyinin təhqir edilməsini deyil, mədəniyyətsizliyin qurbanları olan bu adamların özlərinin halına acıyan əsl intilligent kimi bunu edirdi. Onun zəhnini məşğul edən məqsəd o qədər nəcib, o qədər uca idi ki, şəxsi narazılıqları onu başladığı missiyadan üz döndərməyə məcbur edə bilməzdi.

Və cəmiyyətin bu münasibətinə, bizlərdə “hey-yyətiyyət” məsələsi adlana biləcək məsələyə xalis həyati əhəmiyyətli bir tikə çörək məsələsi də əlavə ediləndə Həsən bəy yenə öz həyati mənafeələrini ictimai mənafeələrə qurban vermək üçün özündə cəsarət tapa bildi. Mahalda onu qəti seçim qarşısında qoyaraq təklif edəndə “ki, ya Yekaterinodarda, yəni Qafqazın hüdudlarının kənarlarında xidmət etsin, ya da istefa versin. Həsən bəy bunlardan ikincisini üstün tutdu.

Çünki öz xalqından kənar da yaşaya bilməzdi.

O vaxtdan bəri bizim müsəlmanların həyatında çox şey dəyişdi. Adamlar ətraf aləmə daha real nəzərlə baxmağa başlayıblar, fanatizm öz yerini dini dözümlülüyə və sağlam düşüncəyə vermişdir. Lakin insanların dünyabaxışlarında və ictimai münasibətlərdə bu dəyişikliklərə baxmayaraq biz, əsası Həsən bəy tərəfindən bu qədər əziyyət və məhrumiyyətlər bahasına qoyulmuş müqəddəs həyat proqramlarını şərəflə yerinə yetirə bilmişikmi?

Zənnimcə, yox!

30-40 il bundan əvvəl Həsən bəyin şəxsiyyəti timsalında təkamül qanunu bizi məcbur etmişdi ki, həyatın bəzi yeni şərtlərini qəbul edək, ictimai proqrama yeni bəndlər daxil edək.

Bəs nə üçün elə həmin təkamül qanunu bizim aramızda onun tələb etdiyi islahatları həyata keçirmək üçün yeni layiqli missionerlər yetişdirmir? Əgər 30-40 il bundan əvvəl xeyriyyə və maarifçilik cəmiyyətlərinə, teatra və mətbuata ehtiyac vardısı, bəs indi nəyə görə nəinki yeni tələbatlar üzə çıxmır, hətta bu cür ehtiyaclar hiss də edilmir, heç olmazsa, cəmiyyət

yətin mədəni həyatında inkişafa müvafiq olaraq, bu təşəbbüsləri bir qədər əsaslı şəkildə inkişaf etdirməyə, genişləndirməyə nə üçün ehtiyac duyulmur?

Mən mərhum Həsən bəyin şəxsiyyətinə, onun tərcümeyi-halına aid məlumatlardan danışmayacağam, bütün həyatını öz vətəninə və öz xalqına həsr etmiş bu insanın hansı vəziyyətdə bizi tərk etməsindən danışmayacağam; müsəlman cəmiyyətinin bu insanın xatirəsinə və onun ailəsinin aqibətinə heyrətamiz münasibəti barədə danışmayacağm; Həsən bəyin xatirəsinə, heç olmazsa, məzarı üstündə kiçik bir xatirə lövhəsi vurmaqla əbədiləşdirmək barədə yalnız bir dəfə fikir söyləmiş ziyalılarımızın nümayəndələrindən soruşmayacağam ki, sizin o fikrinizin axırı nə oldu? Nə üçün o fikri unutdunuz?

Bütün bu suallardan yan keçəcəyəm, çünki şəxsi məmnunluğunun rəhnini yalnız ictimai səadətdə görə mərhumun özünün baxışlarından geri qalmaq istəmirəm.

Əksinə, mərhumun xatirəsinin bu cür unudulmasını mən Bibliyada təsvir edilən müvafiq bir ucalıq hesab edirəm. Bu unutqanlıq əsasında bütün həyatını

öz xalqına xidmətə həsr etmiş və əvəzində istər sağlığında, istərsə də ölümündən sonra heç bir haqq almamış insan barəsində gözəl bir rəvayət yaratmaq olar.

Həsən bəyin həyatı kimi onun ölümü də cəmiyyətə qurban verilməli imiş.

Bu vəziyyətdə nə isə mistik bir məqam var. Müsəlman xalqının böyük əksəriyyəti, öz xalqını xanların və hökmdarların özbaşınalığından xilas etmiş cəngavər oğullarının şərəfinə mədhiyələr qoşan xalq hələ Həsən bəyin qədrini bilməz. Kütlə bu cür xadimləri qiymətləndirməyə hələ hazır deyil.

Xalq kütlələri daha mədəni olanda, onlar bəşər mövcudiyyətinin mənəvi sahəsində göstərilmiş şücaətləri də qiymətləndirmək iqtidarında olanda, heç şübhəsiz, bu böyük cəfakəşin xatirəsi lazımınca yad ediləcəkdir.

Mən isə 28 noyabr tarixini xatırladanda bizim cəmiyyətin diqqətini yalnız buna cəlb etmək istərdim ki, bizim həyatımızın mədəni cəhətlərinin pionerinin xatirəsini əbədiləşdirməyin ən yaxşı üsulu – uğrunda mərhum Həsən bəyin bütün ömrü boyu mübarizə

apardığı ideyanı inkişaf etdirib başa çatdırmağa cəhd göstərmək olardı.

İndi bizim müşkül hesab etdiyimiz məsələlər, islahatlar, əslində tamamilə mümkün şeylərdir. Həsən bəyin dövründə teatr, mətbuat və ictimai xeyriyyəçilik nə qədər çətin idisə, bu məsələlər də eyni ilə o cür xarakter daşıyır. Lakin Həsən bəy bunu edə bilmişdi.

Bir də, sizə elə gəlmirmi ki, bizdə şəxsi həyatın inkişaf və tərəqqisi ictimai həyatı çox-çox qabaqlayıb? Bu isə heç də normal hal deyil, çünki şəxsi həyatın əsası laxlamışdır. Buna görə də şübhə yoxdur ki, yalnız o xalq, o cəmiyyət tərəqqi edir ki, onlar birbirinə möhkəm arxa durmaqla, sarsılmaz təməl əsasında mənəvi cəhətdən sıx birləşərək yaşayır.

30-40 il bundan əvvəl Həsən bəy mədəni həyatın tələblərini nəzərə alaraq cəmiyyəti-xeyriyyə, mətbuat və teatr yaratmağın zəruriliyini bəyan etmişdisə, indi həmin mədəni həyat əvvəlkiləri təkmilləşdirməklə bərabər yeni tələbat təqdim edir.

Əlamətdar 28 noyabr tarixi bizə bunları göstərir.

Dağıstanlı (Ceyhun Hacıbəyli)

“Kaspi” qəzeti, 28 noyabr, 1912-ci il N269

ПЯТНИЦА 7-го НОЯБРЯ 1903 ГОДА

Каспий

ВНАЯ ОБЩЕСТВЕННО-ЛИТЕРАТУРНАЯ И ПОЛИТИЧЕСКАЯ ГА

ПО УМЕНЬШЕННЫМЪ ЦѢНАМЪ.

ТЕАТРЪ-ЦИРКЪ БР. НИКИТИНЫХЪ.

Сегодня, 7 ноября,

Товариществомъ рус.-малорус. артистовъ, подъ управл. и режис.

А. Л. СУХОДОЛЬСКАГО

ПРЕДСТАВЛЕНО БУДЕТЪ: I

ВАРЪ - КОХВА

„Сынъ звѣзды“. Последніе дни Иерусалима, истор. трагедія съ пѣвьемъ изъ древно-еврейской жизни въ 4 д. и 5 карт. съ пролог., опер. Десятицвицова-Васильева.

II. Труппа ПИОНЕРА ОДРАПЪ остается только на два спектакля.

Большой фуроръ труппы Пionера Одрапъ.

I. Извѣстный оригинальный комикъ-юмористъ декламаторъ г. АЛИХАНОВЪ-ГРАДОВЪ.

II. Голландскіе буры семейство Одрапъ велосипедисты единственные знаменитые въ мірѣ.

ВНЕЗДЪ самое мажорное соломенное въ мірѣ БИКИ. ПОРАЗИТЕЛЬНЫЙ ВНЕЗДЪ заманчивого оживленнаго въ мірѣ велосипедиста Пionера Одрапъ, со сценою въ вѣтвяхъ, на которыхъ будутъ три персона.

III. Комическія сцены ЛИЛИПУТА.

Начало въ 8½ часовъ вечера.

Касса открыта съ 10 час. утра до окончания спектакля.

СОБСТВЕННЫЙ СТРУННЫЙ ОРКЕСТРЪ.

Въ субботу, 8-го ноября состоится бенефисъ ПИОНЕРА ОДРАПЪ.

Во вторникъ, 11-го ноября, состоится бенефисъ артиста М. Д. Диковой; арка буд. ТАЛАНЪ, драма изъ жизни малорусскихъ артистовъ. БИЛЕТЫ ПРОДАЮТСЯ Управляющій С. В. Коммунальскій. Отв. режис. и распор. А. Л. Суходольскій.

Почетительный Совѣтъ Бакинскаго Городскаго мужскаго учебнаго заведенія

1-го разряда съ курсомъ гимназій имѣть честь довести до свѣдѣнія горожанъ, что бывшая гимназія г. Лаврова принята въ вѣдѣніе города и ученіе начнется съ понедѣльника. 9 ноября с. г.

Общедоступный спектакль по у

ТЕАТРЪ Г. З. А.

Антреприза А. Н. КРУЧИНИИ

Сегодня, 7 нс

труппою драматическихъ артистовъ, подъ ре

ПРЕДСТАВЛЕНО

Со ступеньки на

лом въ 4 д. и 5 карт. Участвующие: гжи Алексанская, Богданова, Гатлева. Г. Бельковъ, Голяя, Кру Некрашъ, Шаровъ, Ракоузовъ, Романовъ, и др.

Начало музыки въ 8¼ час., опер РУМЫНСКІЙ ОРКЕСТРЪ

подъ управл. фесора и По распоряженію Господина Полцевайстера, ар

разъ не выход. Следующій спектакль въ суб Вв. воскресенье, 9-го ноября, утрѣмъ, бене АНОНСЪ Гоголя въ постановкѣ юности плеи мой жизни царя: ЦАДНИЦА, въ 4 д., арка Австриянка: А. Н. Кручинина.

НАЧАЛЫ

Бакинскаго Тор

объявляетъ для свѣдѣнія судоводителей пра въ началъ ноября сего года въ гор. Баку месинъ, изъ которой судоводители, подавшие получить свои дипломы, 2) что судоводит поръ прошеній и не получившихъ новихъ въ Комисію свои свѣдѣтельства или роси новъ торговыхъ портовъ съ приложеніемъ и тографическія карточки и свѣдѣтельство та таковыхъ на новые дипломы и 3) что лицъ месію къ 1 декабря сего года вышеуказа: таковыя объявлены на дипломы уже ни въ 13 дѣльми будутъ лишены ар

Докторъ
Я А ЛОМБИКЪ | Т

К а с п и й

борь тыа не...
Тетник.

всия.

портъ и теу...
Тетник.

неть измененіа...
Тетник.

въ тѣнѣ ох...
Тетник.

и путь сообщенія...
Тетник.

нѣй съѣзда предл...
Тетник.

и общественн...
Тетник.

рангованно общ...
Тетник.

состоится перво...
Тетник.

и въ будущемъ...
Тетник.

степавленіемъ съѣзда: 7) пріемъ член...
Тетник.

ИСТОРІЯ ОДНОГО ЗАСѢДАНІЯ.

Впервые засѣданіе думы можетъ быть...
Тетник.

Наука и теперь...
Тетник.

Наука и тутъ...
Тетник.

Видъ на сѣв...
Тетник.

и общественн...
Тетник.

и общественн...
Тетник.

и общественн...
Тетник.

и общественн...
Тетник.

и общественн...
Тетник.

этотъ вопросъ...
Тетник.

и общественн...
Тетник.

и общественн...
Тетник.

и общественн...
Тетник.

и общественн...
Тетник.

и общественн...
Тетник.

и общественн...
Тетник.

и общественн...
Тетник.

и общественн...
Тетник.

и общественн...
Тетник.

и общественн...
Тетник.

и общественн...
Тетник.

трукъ, но все...
Тетник.

и общественн...
Тетник.

и общественн...
Тетник.

и общественн...
Тетник.

и общественн...
Тетник.

и общественн...
Тетник.

и общественн...
Тетник.

и общественн...
Тетник.

и общественн...
Тетник.

и общественн...
Тетник.

и общественн...
Тетник.

и общественн...
Тетник.

и общественн...
Тетник.

и общественн...
Тетник.

Засѣданіе думы

5 ноября.

Объявивъ предварено...
Тетник.

КАСПИ

даво ышпакыю поддегер-
т, а у ысак ышы,
и ыды ысакыы ыш-
ыш ышкы ышкы ышкы
ышкы ышкы ышкы ышкы
ышкы ышкы ышкы ышкы

ышкы ышкы ышкы ышкы
ышкы ышкы ышкы ышкы
ышкы ышкы ышкы ышкы
ышкы ышкы ышкы ышкы

ышкы ышкы ышкы ышкы
ышкы ышкы ышкы ышкы
ышкы ышкы ышкы ышкы
ышкы ышкы ышкы ышкы

ышкы ышкы ышкы ышкы
ышкы ышкы ышкы ышкы
ышкы ышкы ышкы ышкы
ышкы ышкы ышкы ышкы

ышкы ышкы ышкы ышкы
ышкы ышкы ышкы ышкы
ышкы ышкы ышкы ышкы
ышкы ышкы ышкы ышкы

ышкы ышкы ышкы ышкы
ышкы ышкы ышкы ышкы
ышкы ышкы ышкы ышкы
ышкы ышкы ышкы ышкы

И. Ашчаров.

ИЯ ОТДЪЛЪ.

ышкы ышкы ышкы ышкы
ышкы ышкы ышкы ышкы
ышкы ышкы ышкы ышкы
ышкы ышкы ышкы ышкы

ышкы ышкы ышкы ышкы
ышкы ышкы ышкы ышкы
ышкы ышкы ышкы ышкы
ышкы ышкы ышкы ышкы

ышкы ышкы ышкы ышкы
ышкы ышкы ышкы ышкы
ышкы ышкы ышкы ышкы
ышкы ышкы ышкы ышкы

ышкы ышкы ышкы ышкы
ышкы ышкы ышкы ышкы
ышкы ышкы ышкы ышкы
ышкы ышкы ышкы ышкы

ышкы ышкы ышкы ышкы
ышкы ышкы ышкы ышкы
ышкы ышкы ышкы ышкы
ышкы ышкы ышкы ышкы

ышкы ышкы ышкы ышкы
ышкы ышкы ышкы ышкы
ышкы ышкы ышкы ышкы
ышкы ышкы ышкы ышкы

ышкы ышкы ышкы ышкы
ышкы ышкы ышкы ышкы
ышкы ышкы ышкы ышкы
ышкы ышкы ышкы ышкы

ышкы ышкы ышкы ышкы
ышкы ышкы ышкы ышкы
ышкы ышкы ышкы ышкы
ышкы ышкы ышкы ышкы

Бакинская бирня

11-ю ноября.

ышкы ышкы ышкы ышкы
ышкы ышкы ышкы ышкы
ышкы ышкы ышкы ышкы
ышкы ышкы ышкы ышкы

Не чуждым краямъ

ышкы ышкы ышкы ышкы
ышкы ышкы ышкы ышкы
ышкы ышкы ышкы ышкы
ышкы ышкы ышкы ышкы

ышкы ышкы ышкы ышкы
ышкы ышкы ышкы ышкы
ышкы ышкы ышкы ышкы
ышкы ышкы ышкы ышкы

ышкы ышкы ышкы ышкы
ышкы ышкы ышкы ышкы
ышкы ышкы ышкы ышкы
ышкы ышкы ышкы ышкы

ышкы ышкы ышкы ышкы
ышкы ышкы ышкы ышкы
ышкы ышкы ышкы ышкы
ышкы ышкы ышкы ышкы

ышкы ышкы ышкы ышкы
ышкы ышкы ышкы ышкы
ышкы ышкы ышкы ышкы
ышкы ышкы ышкы ышкы

ышкы ышкы ышкы ышкы
ышкы ышкы ышкы ышкы
ышкы ышкы ышкы ышкы
ышкы ышкы ышкы ышкы

ышкы ышкы ышкы ышкы

ышкы ышкы ышкы ышкы

ышкы ышкы ышкы ышкы

ышкы ышкы ышкы ышкы

СПРАВОЧНЫЙ ОТДЪЛЪ

ышкы ышкы ышкы ышкы
ышкы ышкы ышкы ышкы
ышкы ышкы ышкы ышкы
ышкы ышкы ышкы ышкы

ышкы ышкы ышкы ышкы
ышкы ышкы ышкы ышкы
ышкы ышкы ышкы ышкы
ышкы ышкы ышкы ышкы

ТАБЛИЦА

ышкы ышкы ышкы ышкы

12-го ноября.	9 ч. в.	7 ч.	1 ч.
	сред.	утра.	дня.
Давление воздуха.	769,6	67,9	766,5
Темп. воз. стол.	19,8	10,4	16,5
Темп. воз. в 1 метр.	11,5	11,9	14,6
Наибольшая темп.	14,2	—	14,8
Наименьшая темп.	9,4	11,1	—
Влажность воз.	6,8	8,4	5,0
Влажность обл.	6,8	8,1	4,1
Направление ветра	из юго-зап.	из юго-зап.	из юго-зап.
Сила ветра	0	0	0
Облаки	0	0	0
Изменение погоды	1,2	0,7	0,9

Наблюдатель О. Мутасов

ОБЩЕСТВО

Кавказъ и Меркурій.

ышкы ышкы ышкы ышкы
ышкы ышкы ышкы ышкы
ышкы ышкы ышкы ышкы
ышкы ышкы ышкы ышкы

ВЪ ПАШУКЪ:

ышкы ышкы ышкы ышкы

ВЪ СИЗЕЛИ

ышкы ышкы ышкы ышкы

ВЪ МЕШЕДЕССЕРЪ.

ышкы ышкы ышкы ышкы

ВЪ ПЕТРОВСКЪ.

ышкы ышкы ышкы ышкы

СРЕДА 13-го АВГУСТА 1903 ГОДА.

Каспий

ЕВНАЯ ОБЩЕСТВЕННО-ЛИТЕРАТУРНАЯ И ПОЛИТИЧЕСКАЯ ГАЗЕТА

Утвержденные Министерством Финансов
КОММЕРЧЕСКИЕ КУРСЫ
ДЛЯ ЛИЦЪ ОБОЕГО ПОЛА

(Баку, Прачинная ул., д. Теръ-Ованесова.)

Курсы даютъ теоретическую и практическую подготовку въ бухгалтерской дѣятельности. По окончаніи курса выдаются аттестаты.
 На курсахъ преподаются: 1) коммерческая арифметика; 2) бухгалтерія двойная и простая (торговая, промышленно-заводская и банковая); 3) коммерческая корреспонденція; 4) коммерческая экономія; 5) торговые и вексельные законы; 6) чистописаніе и скорость (исправление почерковъ); 7) письмо на пишущей машинѣ.

Занятія начинаются съ 20 сентября. Пріемъ вновь поступающихъ съ 1 сентября, ежедневно, утромъ отъ 9 до 12 часовъ и вечеромъ отъ 4 до 7 часовъ, въ помѣщеніи курсовъ. Уставъ и программы высылаются и выдаются бесплатно въ помѣщеніи курсовъ. Иностранціе обращаются письменно Баку, Учредителю коммерческихъ курсовъ А. И. Теръ-Каспарову.

извѣ-
 стия
 10 н.
 12 н.
 9 н.
 1 н.
 10 н.
 12 н.
 9 н.
 1 н.

СКЛАДЪ БУМАГЪ
Дитятковскаго Товарищества
ПЕРЕШЕЛЪ
 въ другое помѣщеніе въ томъ-же домѣ; входитъ съ Горчаковской ул.

Механическіе музыкальные инструменты
 по цѣнамъ внѣ конкуренціи.

БОГАТЫЙ ВЫБОРЪ

Бакинская Город
 объявляетъ, что при городъ больницы учреждается дѣлѣнъ съ годовымъ окладомъ квартирой.
 Желаютіи занять эту должность представить въ Управу г. Баку.

Отдѣленіе
РУССКАГО МУЗЫКАЛЬНАГО ПЕРЕСЕЛЕНІЯ
 и состояще при немъ музыкальнаго общества.
 Съ Николаевской улицы на уголъ Базарной Красильникова, входъ съ Базарной. Принадлежитъ къ велосипедной и механической мастерской.

С. В. Рудинскаго и
 Уголъ Прачечн. и Молокан. ул., д. Рудинскаго.
 при мастерской
ИМБЮТ
 велосипедныя и принадлежатъ къ велосипедной и механической мастерской.
 Пріемъ заказовъ по велосипеднымъ, съ электрическимъ устройствомъ и исправленію ЭЛЕКТРИЧЕСКАГО УСТРОЙСТВА
ВЪСЬ РАБОТЫ ИСПОЛНЯЮТЪ
 Рѣшѣно по повѣренію и пріемлемо

"Kaspi" 130 il əvvəl

СРЕДА, 8-го ОКТЯБРЯ 1903 ГОДА.

Каспий

ЕВСКАЯ ОБЩЕСТВЕННО-ЛИТЕРАТУРНАЯ И ПОЛИТИЧЕСКАЯ ГАЗЕТА

ТЕАТРЪ Г. З. А. ТАГИЕВА.
Антреприза А. Н. КРУЧИНИНА и С. Ф. САБУРОВА.

Сегодня, 8-го октября 1903 года.

Труппою драматических артистовъ, подъ режиссуротомъ А. М. ЗВЪЗДИЧА,
ПРЕДСТАВЛЕНА БУДЕТЪ лубочная пьеса

ТРИЛЬВИ

драма въ 5-ти
действительныхъ
соч. Г. Го.

УЧАСТВУЮТЪ: г-жа Александрова, Добровольская, Долская, Кочичкина, Райкина,
Гг. Власова, Голда, Зейдманъ, Мамонтова, Николаичъ, Петрова, Разумова, Романова,
Сиваскинъ, Яковлевъ.

Начало музыки въ 8¼ час., а спектакля въ 8½ час. веч.

РУМЫНСКИЙ ОРКЕСТРЪ въ составленіи профессора консерваторіи И. Г. ДМИТРИЯ.
Слѣдующій спектакль въ среду, 9-го октября.

АНОНСЪ: Готовится въ постановкѣ: На дѣй Мако. Реплика; ФРИНА, пьеса въ 3-хъ
актахъ греческой жизни, соч. баронессы Радошевской. Дѣя сирити, мелодрама въ 5 и
Любовный маскарадъ, комическій фарсъ.

Антреприза: А. Н. Кручинина и С. Ф. Сабуровъ.

Управляющій К. Э. Вруговъ. Главный режиссеръ А. М. Зейдманъ.

ТЕАТРЪ-ЦИРКЪ БР. ИИ
Сегодня, 8 ок

Товариществомъ рус.-маршр. артисти

А. М. СУХОДОД
ПРЕДСТАВЛЕНА БУДЕТЪ

ДОКЫ СОНЦЕ ЗИ

драма въ 4 д. въ 5-ти, соч. Кр
УЧАСТВУЮТЪ: г-жи Давыда, Сидорова, Громова,
Ходяковскій, Столова, Сайкина, Васильева, С
ВЪ ЗАКЛЮЧЕН

ВЪ ЧЕРН

вуд. картъ въ 1 д. Вышелскаго, УЧАСТВУЮТЪ

Начало въ 8½ часо:

Билета открыты съ 10 час. утра до
СОБСТВЕННЫЙ СТРУИИ.

Слѣдующій спектакль 9-го
Готовится къ постановкѣ: въ 1-й разъ въ гор. Балу
либо въ театрѣ съ 14 членами, театр. др. въ 5 д.
Управляющій С. В. Колюпановскій. Отв. реж

Въ громадномъ выборѣ

САРПИНСКАЯ БУМАЗЕЯ.

ТЕПЛЫЯ ОДѢЯЛА.

ПЛАТКИ ПУХОВЫЕ.

ТОРГОВЫЙ ДОМЪ

АНДРЕЙ ВЕНДЕРЪ и С-я.

Утвержденные Министерств

КОММЕРЧЕСКІЙ ДЛЯ ЛИЦЪ ОБО

(Балу, Пролопная ул., д. Т

Вурсы дають теоретическую и практич
терской деятельности. По окончаніи в
На курсахъ преподаются: 1) коммер
галтерія двойная и простая (торговая,
книга); 3) коммерческая корреспонденц
мія; 5) торговые и вексельные законы
ромисъ (исправленіе поворотовъ); 7) пись

Занятія начнутся съ 20 сентября. Пріе
сентября, ежедневно, уроки отъ 9 до 12 ч
тасовъ, въ поштеннѣй курсовъ. Уставъ и при
ся бесплатно въ поштеннѣй курсовъ. Много
Балу, Учредителю коммерческихъ курс

БОГАТЫЙШЕЕ ОБЩЕСТВО

“Kaspi” 130 il əvvəl

ÇAĞDAŞ "KASPI"DƏ NƏŞR EDİLƏN YAZILAR

"...XX əsrin əvvəllərində Azərbaycan ədəbiyyatına yeni nəsr üslubu, yeni dil (hamının başa düşəcəyi sadə bir dil) gətirən, ictimai-siyasi, ədəbi-mədəni intibaha öz gəlişi ilə ikiqat intibahlıq ruhu bəxş edən "Molla Nəsrəddin" həm də azadlıq, demokratiya, tərəqqi uğrunda mübarizənin zirvə tribunasına çevrildi".

MİRZƏ CƏLİL ƏN BÖYÜK AZƏRBAYCANLI KİMİ

Sona Vəliyeva

Filologiya elmləri namizədi

XIX əsrin sonu XX əsrin əvvəlləri Azərbaycanın bədii-estetik və ictimai fikrində milli oyanış özünüdərk, istiqlal düşüncələrinin cücərməsi proseslərinin renesans dövrü hesab olunur. Mirzə Cəlilin həmin dövrdə ədəbi-ictimai mühitə gəlişi ilə bu proses daha da sürətlənmiş və milli ideya getdikcə kütləviləşərək minlərlə insanın fikir dünyasına hakim kəsilmişdir.

Azərbaycan ədəbiyyatına istiqlal düşüncəsi gətirən Mirzə Cəlil ilk gündən ədəbi-estetik mühitdə azərbaycançılıq ideologiyasının banisi kimi çıxış edərək Vətənin, dilin, millətin, dünya tərəqqisinə qoşulub, sayılıb-seçilməsi ideyasını yaradıcılığının əsas devizi kimi qəbul etmişdi. Əlinə qələm aldığı gündən ömrünün sonunadək milli istiqlal uğrunda

mübarizəni məslək kimi, ideya mübarizəsi kimi qəbul edən Mirzə Cəlil özünün dahi təfəkküründən süzülən nurun ziyasında müstəqil Azərbaycanın varlığını uzaqdan da olsa aydınca görürdü. XX əsrin əvvəllərində həm daxili, həm də Rusiya və Qafqaz hökumət dairələrinin təqiblərindən bir an belə yaxa qurtara bilməyən böyük ictimai xadim və söz ustadı nə ədəbiyyatda, nə də ki, ictimai fəaliyyətində Azərbaycan xalqının milli oyanışı, tərəqqisi və dirçəlişi, həmçinin müstəqilliyi uğrunda mübarizəni nəinki dayandırmamış, hətta öz düşüncələrinin toplusundan yaranmış bir hərəkatın öndəri kimi ətrafında dövrünün təhsilli, açıq fikirli şəxslərini belə birləşdirə bilmişdi.

Dövrünün ədəbi-bədii, ictimai fəaliyyət meydanında yüksək enerji və milli təəssübkeşlik fəaliyyəti göstərən Mirzə Cəlil məhz bu illərdə zəmanəsinin inkişaf proseslərinin ehtiyacından doğan "Molla Nəsrəddin" jurnalını yaratdı. Azərbaycan ədəbiyyatında millət və dilin cəfəkeşliyinə, Vətən sevgisinə bu gün belə alternativli olmayan bu jurnal böyük ideya məktəbi kimi əsrin əvvəllərində

Azərbaycanın vətəndaş ziyalılarının mütərəqqi fikirli söz və ideya məsləkdaşlarını öz ətrafında birləşdirdi.

XX əsrin əvvəllərində Azərbaycan ədəbiyyatına yeni nəsr üslubu, yeni dil (hamının başa düşəcəyi sadə bir dil) gətirən, ictimai-siyasi, ədəbi-mədəni intibaha öz gəlişi ilə ikiqat intibahlıq ruhu bəxş edən "Molla Nəsrəddin" həm də azadlıq, demokratiya, tərəqqi uğrunda mübarizənin zirvə tribunasına çevrildi.

Jurnalın nəşri ilə Azərbaycan ədəbiyyatının, milli mətbuatımızın tarixində ilk dəfə kütləvi oxucu auditoriyası üçün məxsusi kəsəri və operativ təsiri ilə seçilən janr - satirik mətbuat janrı tarixə vəsiqə aldı.

Mirzə Cəlilin "Cümhuriyyət" məqaləsi Azərbaycan dövlətçiliyi üçün sivil cəmiyyət, dövlətçilik və respublika quruluşu haqqında alternativ olma-yan, həmişə müasir olan əsl tarixi sənəddir. O, çox sadə və dolğun bir dillə yazırdı: "Cümhuriyyət, yeni respublika elə bir hökumətə deyilir ki, orada məmləkətin idarəsi camaatın öz öhdəsində və

ixtiyarındadır. Necə ki, məsələn, Firəngistan, İsveçrə və qeyriləri kimi.

Professor Y.Qarayev "Nəsrin və səhnənin ağır yaddaşı" məqaləsində Mirzə Cəlilin azərbaycançılıq və dövlətçilik ideyasına tam aydınlıq gətirərək qeyd edir: "Rəhbər tutduğu milli dövlət quruluşunun tipi xalq hakimiyyətinə əsaslanan demokratik suveren respublika quruluşu idi. Bu respublikanın perspektiv fəaliyyət proqramının isə o, üç əsas tərkib hissəsini - milli dövlət, xalq hakimiyyəti, torpaq islahatı - kimi təsəvvür edirdi. Beləcə Mirzə Cəlil ayrı-ayrı məqalələrlə yanaşı, "Molla Nəsrəddin" jurnalı ilə dövlətçilik və vətəndaşlıq ölçüsünün bütöv təlimini özündə birləşdirərək Azərbaycan xalqının tərəqqisinə doğru yol başlayan milli istiqlal ədəbiyyatının, istiqlal mübarizəsinin, həm də publisistikanın öndəri kimi ölçüsüz qiymətə layiqdir. Mirzə Cəlilin istiqlal ədəbiyyatı ilə birgə istiqlal meydanı olan "Molla Nəsrəddin" jurnalı həm də fədakarlıq, milli qeyrət məktəbi idi. Bu məktəb şəxsi mənəfətdən çıxış edənləri deyil, boğazdan yuxarı xalq, vətən deyib qışqıranların və ya kürsü davasında xarici

dövlətlərə agentlik edənlərin, vətəni lazım gələndə qoyub qaçanların tribunası deyil, yurd, xalq, həmçinin milli dövlətçilik ideyalarının təbliği üçün mücahidlik məktəbidir".

"Molla Nəsrəddin" jurnalında dərc olunan "Millət" adlı məqaləsində Mirzə Cəlil ürək ağrısı ilə xalqının yatmış siyasi şüuruna təbil çalır, dünya xalqlarının istiqlal mübarizəsindən dərs alaraq millətini üzünə bir gün ağlamağa çağırırdı:

«O yerdə ki, lüğət kitabında gərək yazılıydı «millət», orada «millət» əvəzinə yazılıb «şəxs», o yerdə ki, söz düşəndə gərək millət sözü danışılı, orada «əsxaz» ləfzi istemal olunur... Firəngistan millətpərəstliyi sayəsində yer üzündə çox-çox millətlər tərbiyə olundu, millətçilik də azadxahlıq bayrağı cəmi məmləkətlərə sirayət elədi: onların sayəsində biz də bir yüngülvarı hərəkətə gəldik».

Göründüyü kimi, qeyrət yanğısından süzülüb, ağıl süzgəcindən keçən dərdlərin, problemlərin yolu böyük ideoloq tərəfindən ustalıqla göstərilirdi. «Hər

şeydən əvvəl millətin cəhalət girdabından çıxması üçün bütün ölkədə maarif işi yüksək səviyyədə inkişaf etdirilməlidir. «Maarif» cəhalət və avamlığın üzərinə öz siyasi bərqərar edərsə, qısa bir zamanda bütün millət bunun xeyrini görər»...- deyirdi Mirzə Cəlil.

Millətin sivil inkişafı onun təhsil və maarif işini düzgün və yüksək səviyyədə qurmasından asılıdır. «Ölülər»dən başlayan, millətin cəhalət dərdinə ağı deyən Mirzə Cəlil İsgəndərin «bu qollarda Rüstəm pəhləvan kimi qüvvət olsaydı» - ifadəsi ilə xalqının əqli potensialının güclü olacağı yerdə «İsfahan lotularının meydan sulamasına yer qalmayacağını» - söyləyirdi.

Mirzə Cəlil hesab edirdi ki, elmsizlik, maarifsizlik milləti xurafatın quluna çevirir, «mənəvi ölülük» səviyyəsinə salır. Görkəmli ədəbiyyatşünas Yaşar Qarayev «Azərbaycan ədəbiyyatı XIX-XX yüzilliklər» əsərində yazır: «Mənəvi ölülük» tənqidi realizmin, Mirzə Cəlil realizminin əsas mübtədasına çevrildi. Bu vaxta qədər hələ heç kəs millətə və xalqa

söylənən «ölülər» xitabı ilə sənət səhnəsinə gəlməmişdi. Həm də bu xitab təsadüfi bir epizod, ötəri bir hayqırtı deyildi: bütünlükdə bu satira, bu nəsr məhz millətin diriliyi naminə millətə söylənən «ölülər» xitabının davamı idi. Və millət ilk dəfə idi ki, ona «ölülər» xitabı ilə kürsüyə qalxan qəribə, «əcaib» natiqə qulaq kəsilirdi. Məhz millətin naminə millətə söylənən «ölülər» xitabı əslində ona dəhşətli bir elani eşq idi. Hələ böyük bir nitqin monoloqunun əvvəli idi: «Sizi deyib gəlmişəm, ey mənim müsəlman qardaşlarım!» - xitabda gülən, həm də güldüyünə güvənən bir estetik münasibətin mürəkkəbliyini hiss etməmək qeyri-mümkündür. Lakin bu mürəkkəblik həm də ziddiyyət əlaməti deyildir. Yalnız «gülə-gülə ağlamaq» yox, həm «gülə-gülə sevmək» üsulu idi. «Ölülər! Şübhəsiz burada şişirtmə də var. Lakin bu eybəcərliyi daha da eybəcər göstərmək prinsipi deyildi. Eybəcərliyin doğulduğu kədəri, ürək ağrısını, narahat mənəvi, əxlaqi tüğyani, reaksiyanı daha fəryadlı etmək prinsipidir» .

Mirzə Cəlil xalqın, millətin, istiqlal qazanmasının yolunu da elmdə, maarifdə görürdü. Onun «Dəli

yığıncağı» əsəri milli maarifin, milli tərəqqinin qarşısına sədd çəkən ünsürlərdən qurtuluşa əsl çağırış idi. Əsrdə müəllif elmin ziyasının zəif olduğu yerdə qeyrətli ağıllıların düşüncələrinin dəlilik kimi qarşılanaraq xalqın dilini, milli-psixoloji adət-ənənəsini bilməyən Həzrəti Əşrəf və Lalbuz kimilərinin əlində oyuncağa çevrildiyini ürək ağrısı ilə qələmə alır.

Mirzə Cəlilin baxışında təhsil almaq, elmə yiyələnmək son məqamda Vətənə, millətə xidmət əqidəsi ilə tamamlanmırsa, bu da cahillik kimi bir şeydir. Onun fikrinə görə, oxumaq, sözdə «intillegentlik» qazanmaq hələ əsl vətəndaş olmaq demək deyil.

Mirzə Cəlil müxtəlif mədəniyyətlərin və məfkurəvi cərəyanların qovuşduğu bir zamanda bütün ziyalı nəslə örnək olaraq mühafizəkarlıq və novatorluq keyfiyyətlərini inkişaf etdirməyin mədəni irsə, ictimai tərəqqiyə dahiyənə yanaşmanın, Azərbaycan dilinə böyük sevginin, dilin inkişafına xidmətin hamı üçün müqəddəs nümunəsini müəyyənləşdirmişdir. O, özünün 1908-ci ildə yazdığı «Dil» məqaləsində qeyd edirdi ki, «Cənab Molla Nəsrəddin, mən bilirəm ki,

şəxs gerek öz dilində danışsın və öz dilində yazsın. Amma mən müsəlman hurufatı ilə yazı-pozu eləməyi dəxi bilmərrə tərgitdim və buna ikifap eləməyib evladıma da vəsiyyət edəcəyəm ki, müsəlman dili üçün təzə bir hurufat icad olunmayınca müsəlmanca bir kəlmə söz də yazmasın».

Göründüyü kimi, dilin inkişafı ilə kifayətlənməyən Mirzə Cəlil əlifbanın tərəqqisi və yeniləşməsi ideyasının da öndəri kimi çıxış edirdi. O, həmçinin dilin taleyini, problemlərini Vətənin qeyrətli övladlarına həvalə etmək işini də böyük vətəndaşlıqla ictimai müzakirəyə çıxarmaq istəyirdi. Ədib «Yeni ibtidai məktəbdə Azərbaycan dili» məqaləsində yazırdı ki, çoxmilyonlu azərbaycanlı əhalinin ana dilinin müqəddəratını Bağirov, Qəniyev və Saliyev kimi üç kənd müəlliminə həvalə etmək olmaz. Dövlət məktəbində Azərbaycan dilinin qoyuluşu məsələsi birinci dərəcəli məsələdir və millətin bütün düşünən insanları bu işə cəlb olunmalıdır.

Mirzə Cəlil daim ziyalı-vətəndaş mövqeyindən çıxış edərək, milli-mənəvi dəyərlərə, doğma dilə və milli irsə qəlbən bağlılığını sübut etmişdir. O

yaratdığı «Molla Nəsrəddin» jurnalına milli , milli məzmun verərək ilk dəfə xalqa öz doğma dilində – Azərbaycan dilində müraciət edərək deyirdi:

«Sizi deyib gəlmişəm, ey mənim müsəlman qardaşlarım. O kəsləri deyib gəlmişəm ki, mənim söhbətimi xoşlamayıb bəzi bəhanələrlə məndən gedirlər. Məsələn, fala baxdırmağa, it boğuşdurmağa, dərviş nağılına qulaq asmağa, qeyri-vacib əməllərə»... «Məni gərək bağışlayasınız, ey mənim türk qardaşlarım, mən sizinlə türkün açıq ana dili ilə danışiram. Mən onu bilirəm ki, türk dilində danışmaq eyibdir, şəxsin elminin azlığına dəlalət edir, amma hərdənbir keçmiş günləri yad etmək lazımdır. O günləri ki, ananız beşikdə yırğalaya-yırğalaya sizə türk dilində lay-lay deyirdi».

Mirzə Cəlil Azərbaycan dilinə özünün konkret yadda qalan münasibətini «Molla Nəsrəddin»də dərc etdiyi Azərbaycan məqaləsində belə ifadə edirdi:

«Mənim anam kimdir?»

Öz-özümə cavab verirəm ki,

Mənim anam rəhmətlik Zöhrə bacı idi.

Dilim nə dildir?»

Azərbaycan dilidir.

Yəni Vətənim haradır?

Azərbaycan vilayətidir. Demək nəinki dilimin adı türk Azərbaycan dilidir, belə məlum olur ki, Vətənim də Azərbaycan vilayətidir...»

Dilə, kökə, milli-mənəvi dəyərlərə bağlılığın, vətənə, torpağa ülvi sevginin böyük dastanı kimi qiymətləndirilən bu məqalə zamanın bütün dolaylarında müasir olaraq qalacaq.

Mirzə Cəlil milli ideologiyasının, milli təəssübkeşliyinin davamı kimi – 1993-cü ildə xalqımızın lideri və öndəri cənab Heydər Əliyevin Müstəqil Azərbaycanda yenidən hakimiyyətə gəlişi hər şeyi öz axarına qoydu: Azərbaycan dili özünə qaytarıldı. Heydər Əliyevin yeni şəraitdə söylədiyi: «Bizim vətəndaşlıq borcumuz milli-mənəvi dəyərlərimizə, doğma torpağımıza, doğma ana dilimizə, böyük və zəngin tariximizə, millətimize sadıq olmaqdan ibarətdir» - sözləri Mirzə Cəlil kimi milli düşüncə fədailərinin işinin bundan sonra da əsrlərlə yaşayacağını bir daha sübut etdi.

Millətin sivil inkişafı, maarifin yüksəlməsi, vətəndaşların hüquqlarının qorunması və ölkənin müstəqillik qazanması amalı ilə yaşayan Mirzə Cəlil istər ölməz əsərlərində, istərsə də, Azərbaycan tarixi dastanı olan «Molla Nəsrəddin» jurnalında daim böyük ideoloq kimi çıxış edirdi. O, maarifin, elmin və ictimai-siyasi şüurun yetkin olduğu yerdə istiqlal mübarizəsinin yolunu daha aydın görürdü və Azərbaycanı Avropa ilə müqayisə edərək yazırdı ki, Avropa ölkələrindəki mübarizə ənənələri tarixi milli yetkinliyin nəticəsidir. 1848-ci il inqilabı zamanı Paris küçələrində «azadlıq şeirləri oxuyanları», Elzas-Lotaringiyanın vətənpərvərlərini, ingilis, bolqar və Norveç «hürriyyətpərəst» xanımlarını, qırmızı bayraq götürüb yaşasın maarif və puç olsun cəhalət», - deyən ispaniyalıları, «hürriyyəti pay kimi başa düşən həmvətənlərinə nümunə göstərirdi.

Ədibin «İranda hürriyyət» hekayəsi məhz avamlığın və kütlüyün böyük ideallar üzərində yaratdığı acı gülüş idi. qardaşının «İrandan bura hürriyyət gələr» sualına – Pərnisə, «İran uzaq yer deyil ki, gəlməsin» - cavabını verir.

Zamanın bütün dolaylarında siyasi kütlük və avamlıq maarifsizliyin bəlasından irəli gəlmiş halda, bu gün bəzən ali təhsil, doktor, professor, daha nə titullar daşıyan, müxalifətdə mənəmlik zirvəsində duran, özünün siyasi əqidəsindən və ağılından artıq iddialara düşüb, demokratiyanı «İran hüriyyətinə» bənzədən, onu özbaşınalıq kimi başa düşən şəxslərə Mirzə Cəlil, göründüyü kimi, öz sözünü hələ əsrin əvvəllərində demişdir.

Müstəqil respublikanın demokratiyası onun milli və vətəndaş maraqlarının qorunmasının, qanunların aliliyinə hörmət edilməsinin, insan hüquqlarını tanımağın qarantıdırsa, Mirzə Cəlilin göstərdiyi kimi, bu gün də bizim bəzi həmvətənlərimiz pərnisələrin, kərbəlayi məmmədlərin səviyyəsindən uzağa getmir.

Hüriyyəti, demokratiyanı paylamırlar – Xalq Siyasi yetkinliyin zirvəsində ona nail olur və onun oyuncağa çevrilməsinə yol vermir. Mirzə Cəlil əlinə qələm aldığı gündən istər «Molla Nəsrəddin»dəki kiçik şəkil altı replikalarda, istərsə də, hekayə, povest və dram əsərlərində sivil, demokratik münasibətlərin və milli maraqların istiqlal mücahidi səviyyəsinə

yüksələ bildi. Şəxsi mənafeləri unudaraq böyük azadlıq ideyaları ilə yaşadığı mənalı ömrünü xalqın inkişaf etdirib, milli dirçəlişi yüksəltməyə, Vətən, yurd mücahidləri yetişdirməyə həsr etdi.

C.Məmmədquluzadə irsi müasir dövlətçilik ideyalarının yüksəlməsində həmişə örnək olaraq qalacaq. İstər beynəlxalq münasibətlərdə, istər sivil dövlətçilik prinsiplərinin inkişaf etdirilməsində, milli mənəvi dəyərlərin qorunub saxlanması, Azərbaycan dilinin inkişaf etməsi prosesində və s. ümummilli məsələlərdə Mirzə Cəlil yaradıcılığı, xüsusilə «Molla Nəsrəddin» irsi həmişə tarixi salnamə kimi istinad yeri olacaq.

C.Məmmədquluzadə təkcə klassik ədəbiyyatçı, görkəmli publisist, satirik jurnalistikanın banisi kimi deyil, həm də vətəndaş və cəmiyyət münasibətlərinin, milli dövlətçilik problemlərinin, azərbaycançılığın əsl görkəmli ideoloqu kimi tarixdə qalacaq.

Bu gün Mirzə Cəlilin həmişə düşündüyü dilə – Azərbaycan dilinə, milli-mənəvi irsə və digər dəyərlərə **ХАЛГЫМЫЗ** tərəfindən bəslənən münasibət, göstərilən qayğı Mirzə Cəlilin ölməz ideyalarının

yaşadığını və bundan sonra da yaşayacağını sübut edir. Beynəlxalq aləmdə Azərbaycanın tanınması və layiqincə təmsil olunması, tarixi proseslərin inkişafı, sivil dövlət quruculuğu prosesi, milli ideyaların gerçəkləşməsi sahəsində görülən əməli iş Azərbaycan dövlətinin istiqlal arzularının çiçəklənməsi və həyata keçməsi deməkdir.

C.Məmmədquluzadə özünün böyük mənəvi irsi ilə, xüsusilə «Molla Nəsrəddin» jurnalı ilə Azərbaycan xalqı üçün həmişə öyrənilməsi və nəzərə alınması vacib olan, dünənin, bu günün, sabahın milli düşüncə və fəaliyyət tarixini yaratmışdır.

*“Kaspi” qəzeti,
25 fevral 2011-ci il.*

ƏBƏDİ ODLAR ŞƏHƏRİ

*Bakının 30 kilometrliyində yerləşən
od məbədi olan "Atəşgah" tarix boyu bura səfər
edənlərin diqqətini cəlb edib*

Qədim mənbələrdə Azərbaycan, xüsusilə də Bakı bölgəsi əbədi odların yandığı yer kimi qeyd edilib. Od məbədi olan "Atəşgah" Bakının 30 kilometrliyində, Abşeron yarımadasının Suraxanı qəsəbəsinin cənub-şərq hissəsində yerləşir. "Atəşgah" XVII-XVIII əsrlərdə təbii qazın çıxdığı əbədi sönməz alovların yerində inşa edilən od məbədidir. Məbədin ən erkən tikilişi olan tövlə eramızın 1713-cü ilinə aiddir, mərkəzi məbəəd-səcdəgahı isə 1810-cu ildə tacir Kançanaqaranın vəsaiti ilə tikilib.

Abidə dənizdən azacıq aralı, Abşeron yarımadasındakı Suraxanı kəndinin cənub-şərq qurtaracağında, neft mədənlərinin yaxınlığında olub, hazırda hər tərəfdən onların əhatəsindədir. Abidənin tikildiyi yerin relyefi düzənlikdir. Hücrələr və ibadətqah XVII-XIX əsrlər ərzində müxtəlif vaxtlarda tikilib. Hücrələr XVII əsrin sonlarında ümumi hasara alınıb. "Atəşgah"

Bakıda yaşayan üzvlərinin əksəriyyəti şimali Hindistandan çıxıb və sinkhlər kastasına mənsub olan hind icması tərəfindən inşa edilib. Karvansaranı xatırladan bütün tikili planda qapalı beşguşə formasında olub, vaxtilə zəvvarlara xidmət üçün istifadə edilən 24 hücrədən və bir otaqdan ibarətdir. Qapalı beş guşəli divarların əmələ gətirdiyi həyətin ortasında rotonda şəklində ibadətqah var. Onun ortasındakı quyudan məbədin kümbəzin dörd küncü üzərində də yanan qaz (metan) çıxardı. Məbəd özü hər tərəfdən açıq olan dördbucaqlı tikilidən ibarətdir. Məbədin Balaxanıya baxan şimal divarındakı tağın üstündə hind dilində kitabə quraşdırılıb. Hücrələrin girişi üzərində hind dilində kitabələr həkk olunub. İyirmi belə kitabədən biri farscadır. Məbədin şimal-şərq tərəfdən yaxınlığında, hazırda tamamilə daşla doldurulmuş dördkünc çala var. Vaxtilə burada ölmüş hindlilərin cəsədləri "müqəddəs od"da yandırılırdı. Cənub-şərq tərəfdə isə yenə də daşla doldurulan su quyusu var. Suraxanı "Atəşqah"ı məbədin özündən, hind guşənişinlərinin hücrələrindən və zəvvarlar üçün otaqlardan ibarət idi. Atəşqahı gördüyü kimi, bu abidəni sifariş vermiş hindlilərin planı üzrə yerli

ustalar tikiblər. Atəşgahın həyətində su üçün hovuz, azuqə saxlamaq üçün isə quyular olub. Quyuların ən dərinini 18 metr idi. Bu gün həmin quyular doldurulub. Lakin ona yaxınlaşdıqda qaz iyini hiss etmək mümkündür.

Zərdüştlərin ibadətgahı

Məlum olduğu kimi, Bakı bölgəsi hələ erkən orta əsr mənbələrində əbədi odların yandığı yer kimi qeyd edilib. Bu haqda ilk məlumata V əsr Bizans müəllifi Panili Priskdə rast gəlinir. Abşeron yarımadasında - Pirallahı adasında, Suraxanı kəndində, Bakı buxtasında, Şubanı dağında yanar qaz çıxmasını orta əsr erməni, VII-X əsrlər ərəb müəllifləri-Əl-İstəxri, Məsudi və b. daha sonrakı dövr Şərqi və Qərbi Avropa mənbələri də göstəriblər. Təsədüfi deyil ki, İçəri Şəhərdəki Cümə məscidinin atəşpərəst zərdüştlərin məbədgahının yerində tikilməsi haqqında rəvayət Bakı əhalisi arasında indiyədək yaşayır. IX əsrdən başlayaraq və sonralar ərəb, fars və türk mənbələrində Bakı və onun ətrafından atəşpərəstlərin yaşadığı əbədi odlar şəhəri kimi danışılır.

Ümumiyyətlə, Atəşgah plan quruluşuna görə şəhər karvansaraylarına oxşayır. Abidə memarlıq üslubuna görə hələ Midiya dövründən Azərbaycanda yayılan od səcdəgahlarının tikinti ənənələrini əks etdirir. Lakin o, özündə bəzi hind məbədlərinin əlamətlərini saxlayıb.

Bizans diplomatı Prisk yazırdı: «Midiyaya basqın edən hunlar geri qayıdarkən başqa yolla döndülər və dənizdəki qayadan yüksələn alovun yanından ötərək vətənlərinə qayıtdılar». Erkən orta əsrlərdə Azərbaycan əhalisinin əksəriyyəti atəşpərəstlik, yəni Zərdüşt dininə sitayiş edirdi. Hətta qədim Azərbaycan dövləti olan Atropatenanın dövlət dini Zərdüşt dini olub. Bu baxımdan atəşpərəstlərin qədim abidələrindən biri Azərbaycanda yerləşir. Atəşgah adlanan bu tarixi abidə Suraxanıdadır. Bura öz odu-alovu ilə atəşpərəstlərin ən müqəddəs ziyarətgahı hesab edilirdi. Onlar dünyanın ən müxtəlif ölkələrindən ocağa ziyarətə gəlirdilər. Məbədin kahinləri müqəddəs alovu gün ərzində tez-tez yoxlayıb onu sönməyə qoymurdular. Bu ənənə ərəb istilasına qədər davam etdi. Ərəblərin Azərbaycana istilasından, əhalinin islamı qəbul etməsindən sonra zərdüştlərin ibadətgahı

unuduldu. Zərdüşt dinindən dönmək istəməyənlər isə təqib edildiyindən ölkəni tərk etdilər. Nəticədə ibadətgah baxımsızlıqdan uçub dağıldı.

Oda sitayiş

Suraxanıda oda sitayiş XV əsrdən sonra Hindistanla iqtisadi və mədəni əlaqələrin inkişafı ilə əlaqədar yenidən başlayıb. Hindistanla hələ qədimlərdən əlaqələr mövcud olub. Bunu Azərbaycanın bir sıra rayonlarında və Abşeronda "kauri" balıqqulağının tapılması da göstərə bilər. Bu balıqqulağı Xəzər faunasına mənsub deyil. Hind okeanında və digər ölkələrdə təsadüf edilən həmin balıqqulağından qədim dövrlərdə mübadilə vasitəsi, pul-sikkə kimi istifadə olunurdu. Mingəçevirdə və Azərbaycanın digər yerlərində Tunc dövrünə və erkən orta əsrlərə aid çoxlu kauri tapılması Azərbaycanın Hindistanla, ehtimal ki, İran vasitəsilə ticarət əlaqələrinin mövcudluğuna dəlalət edir. Hindistanla iqtisadi və mədəni əlaqələr orta əsrlərdə xüsusilə güclənmişdi. Rusiyadan Çinə qədər bütün torpaqların monqol hakimiyyəti altında birləşdiyi XIII əsrdən etibarən beynəlxalq

ticarət üçün şərait yaranması ilə bağlı olaraq Azərbaycanın uzaq ölkələr - Hindistan və Çinlə əlaqələri xeyli genişləndi. XV ərdə Bakıda, Şamaxıda, Təbrizdə və Azərbaycanın digər şəhərlərində hind tacirlərinin koloniyaları mövcud olub. Bu şəhərdə onların öz karvansaraları var idi.

Köhnə Bakı qalasında (İçəri şəhərdə) XV əsrə aid Multanı hind karvansarası bu günədək qalıb. Başlıca olaraq, Şirvanda, Şamaxıda, Ərəşdə və digər yerlərdə istehsal olunan xam ipək alan hind tacirləri Azərbaycanda XV əsrdə və sonralar ticarət ediblər. Mənbələrdə XVIII əsrdə Hindistandan Bakı yaxınlığındakı Suraxanıya əbədi oda sitayiş üçün hind zəvvarlarının gəldiyi qeyd edilir. XVIII əsrdə varlı hind tacirləri Suraxanıda nadir abidə-od məbədi və hindli zəvvarlar üçün hücrələr tikdirdilər. Atəşgahda yaşayan guşənişin oda səcdə edir, tərki-dünya (asket) həyat tərzini sürərək, ruhlarını xilas və bədənini tələf etməyə çalışırdılar. Atəşgahdakı kitabənin oxunması Suraxanı atəşpərəstlərin hind mənşəli olmasını, eləcə də, hücrələrdən, karvansaradan və ibadətgahdan ibarət olan Atəşgahın ən yüksək tərəqqiyə çatdığı XVIII əsr ərzində müxtəlif vaxtlarda tikildiyini dəqiq müəy-

yənləşdirir. Hücrələr XVIII əsrin sonlarında ümumi hasara alınıb. Məbəd bu günədək həmin şəkildə qalıb. Şardenin məlumatına görə, XVIII əsrin 60-cı illərində Suraxanı od məbədinə həm gəbr-pars, həm də hindli atəşpərəstlər gəlirdilər. Atəşgahın 8 sayılı hücrəsindəki farsca tərtib olunan kitabə 1745-ci ildə burada iranlı zərdüştlərin od məbədi olduğunu göstərir. 1950-ci ildə hind alimi C.M.Unvala Atəşgahdakı 16 kitabənin, o cümlədən farsca kitabənin, özünün təklif etdiyi müxtəsər oxunuşu ilə, fotosəkilini dərc etdirib. 1963-cü ildə M.S.Nemətova həmin kitabənin oxunuşunu və tərcüməsini dərc etdirərək, mənzum mətnin mənasını başa düşmədən bəzi sözlərin (onların bəziləri - badek, sad, zu, sənaməd düzgün oxunmamışdı) tərcüməsini vermişdir.

Kitabə üçüncü şəxsin adındandır. Birinci misrada - "Atəşpərəstlər çıpaq dağ kimi cərgəyə düzül-müşlər" - kitabə müəllifinin məbəddə gördüyü cərgəyə düzülmüş lüt hindlilərin onda oyatdığı ilk təəssüratı verilib. İkinci misrada müəllif özü haqqında danışır. İranın İsfahan şəhərindən gəldiyini və Badek şəhərinə çatdığını bildirir. Məlumdur ki, XVIII əsr Şərq mənbələrində Bakının adı Badükubə kimi

yazılırdı. Şerîni qafiyəsini saxlamaq üçün Badükübə sözü ixtisar şəklində - Badek kimi yazılmışdır. İranlı zərdüşt Bakıya, yəni Suraxanıya yeni ildən sonra gəlmişdir. Bu, kitabənin qonaqcıl məbədə xeyir-dua verilən üçüncü misrasından aydın olur. Dördüncü misradakı "rəf" sözündə yer çatmadığından nöqtə "f" hərfindən bir qədər sağda qoyulmuşdur və buna görə də əvvəlki müəlliflər tərəfindən heç bir mənası olmayan "zu" kimi yanlış oxunub. Dördüncü ibarə - "(onun) mənzili (yatağı) səki oldu" - hücrələrində çarpayı əvəzinə daş səkilər olan zəvvarların məişət şəraitini dəqiq göstərir. Sonrakı "snabəl" sözü Qız bürcünü, yəni şəmsi İran ilinin altıncı ayına müvafiq gələn zodiak işarəsini bildirir və aşkara eramızın 1745-ci ilinə uyğun gələn 1158-ci ildə həkk olunmuşdur. Bu kitabə göstərir ki, zərdüştü gələr öz ibadətgahlarını unutmamış və həmin ibadətgah artıq bir neçə əsrdən bəri hindlilərin od məbədinə çevrilsə də, əsrlər boyu onu ziyarət etmişlər. Suraxanı Atəşgahının beş kitabəsi V.M.Sısoyev tərəfindən Hindistana göndərilib və orada oxunub. Həmin kitabələr ingilis dilindən rus dilinə tərcümə olunaraq 1946-cı ildə dərc edilib. İngiltərə səyyahı Cekson Atəşgahda

18 kitabəni qeyd edib. Onlardan on beşi ithafdır. İlk kitabə 1713-cü ilə, sonuncu 1827-ci ilə aiddir. Kitabələrdə hücrələrə yardım göstərən şəxslərin adları xatırlanır. Onlar sanskrit sözləri qarışmış hind dilindədir. Kitabələrin bəziləri qurmukhi, bəziləri isə naqari şrifti ilə yazılmışdır. Atəşgahda yaşayan hindlilərin çoxu Hindistanın şimalından - Lahordan, Tenesirimadan, Kaçbudidən, Multandan və i.a. gəlmişdilər və hind dilində danışdılar. Həmvətənlərinin - hind tacirlərinin, xüsusilə Salyan balıq vətəgələrini icarəyə götürmüş Sobr Maqundacın pul yardımından istifadə edən hindlilər günlərini rahatcasına müqəddəs odu sakit-sakit seyr etməklə keçirirdilər. İbadət üçün isə brəhmən var idi. 1860-cı ildə akademik B.Dorn Atəşgahda olmuşdur. Bu zaman məbəddə beş hindli var idi. Yerli Bakı sakinlərindən biri B.Dorna məlumat vermişdir ki, hindlilər dörd təriqətə bölünmüşdülər: birinci təriqətin ardıcılıları ölümlərini odda yandırirdilər (atəşilər), ikincilər onların külünü küləyə sovururdular (badilər), üçüncülər külü suya axıdurdular (abilər), dördüncülər meyitləri torpağa basdırırdılar (xakilər). 1880-cı ildə Atəşgahda tək qalmış sonuncu hindli Hindistana gedir.

“Qafqaz səfəri”

Atəşgah səyyahların, yazıçıların, rəssamların, alimlərin nəzər-diqqətini xüsusilə cəlb edirdi. Möcüzəni görmək üçün atəşgaha Mendeleyev, Vereşşaqin, Düma **ata** və bir çox səyyahlar gəlib. Xüsusilə Düma **ata** gördüklərindən çox heyrətlənib. O, «Qafqaz səfəri» adlı əsərində Suraxanı-dakı Atəşgahı çox gözəl təsvir edib. Düma ata yazırdı: «Bakıdan atəşpərslərin müqəddəs məbədi Atəşgaha gedəndə yolun yarından çoxu dəniz qırağı ilə uzanırdı. Mənzil başına çatmağımız iki saat çəkdi. Təpəliyə qalxdıqda qarşıda təsəvvürə gəlməyən qəribə bir mənzərə açıldı. Atəş-gah dövrəsindəki binalar, tüstü və alov sovuran yüzlərlə irili-xırdalı ağaclar ovuc içi kimi görünürdü. Külək əsdikcə alov zolaqları, dilləri sanki qə-ribə rəqslər edir, gah bulaq kimi qaynayır, gah dalğa tək yan-yörəyə hücum edib şahə qalxır, gah da gözlənilmədən ucalırdı. Elə bir təsəvvür oyadırdı ki, külək alovla oynayır, onlar bir-birinə sarılır, sonra bir-birilə əlbəyaxa olurlar. Külək nə qədər cəhd edirdisə, odu, alovu söndürə bilmirdi».

Oktyabr inqilabından sonra Suraxanı məbədi kerosin zavoduna çevrildi. Günbəzindəki od isə söndürüldü. Yalnız 70-ci illərin əvvəllərində İndira Qandi müqəddəs yeri ziyarət etmək arzusunda olduğunu bildirdikdən sonra yerli rəhbərlik əl-ayağa düşdü. Məbədin ərazisi zir-zibildən təmizləndi, ora gedən yol asfaltlandı, tikili təmir edildi. Ən əsası isə məbəddə qaz yenidən yandırıldı. İndira Qandi səfərindən çox razı qaldı.

Hazırladı:

Təranə Məhərrəmovə

“Kaspi”, 18-20 iyun, 2011

KASPI

22 iyun 2011, 109 (2519) www.kaspi.az Qəzet 1999-cu ildən çıxır Qiyməti - 40 qopik

Əcnəbiləri
döyənlərdən birinin
fotorobotu hazırlanıb

Page: 20 - 25
Rəqim: 175 - 180
Bədən ölçüləri: eni q Sah.10

Bir cümle - bir xəbər

- ✓ Bakıda keçiriləcək hərbi paradda bağlı 3 gün yollarda nəqliyyatın hərəkəti dayandırılacaq
- ✓ Ötən ay Təhsil Nazirliyinə edilən şikayətlərin çoxu Bakının orta məktəbləri ilə bağlı olub
- ✓ Azərbaycanın aqrar sektorunda 1,5 milyon nofuz çalışıb
- ✓ İlin sonunadək Gürcüstandakı SOCAR yanacaqdağıdırma məntəqələrinin sayı 100-ə çatdırılacaq
- ✓ Kənd məktəblərinə gənə miqrolimlərin işə qəbulu qaydaları dəyişdirilib
- ✓ Ölkədə 102 ədəd dövlət və miqrolimlər üçün metodik vəsait nəşr olunacaq
- ✓ Deputatlarımız Belçikaya gediblər
- ✓ Hesablama Palatası 3 sifirləyən maliyyə məsələlərini araşdırıb
- ✓ QHT Sürətində nəqliyyat yolları verən layihə rəhbərlərinə təlimatlar verilib
- ✓ Dövlət qurumlarının saylarının informasiya açıqlığı üzrə reytingi xəbərlə müəyyənləşdirilib
- ✓ Jurnalistlər "Azərbaycan" da olub
- ✓ "SOS Uşaq Kondolenti - Azərbaycan" Assosiasiyası Milli Odu Götürmə qeyd edib

Zəlzələni əvvəlcədən xəbər vermək mümkün olacaq

Yeni stansiyaların sayəsində seysmik dağaların kritik həddə çatdığı 15-20 saat qabaqcadan biləcəyik

Yerli kənd təsərrüfatı məhsulları niyə bahalasıb?

Ekspertlərin fikrincə, artan qiymətlər yarmarkaların özünü doğrultmadığını gündəmə gətirir

Milli Elmər Akademiyasının (AMEA) Kibernetika İnstitutunda istisman dəyişdirilmiş neft quyularının polad borularından akustik kəməli kimi istifadə etməyin mümkünlüyünün elmi əsasları və onun əsasında zəlzələni yaranan anomal seysmik proseslərin monitorinqinə imkan verən seysmoakustik telemetrik stansiyanın qurulma prinsipləri hazırlanıb.

Stansiyanın eksperimental variantı Qum adasında 3500 m dərinlikli 5 nömrəli neft quyusunda quraşdırılıb və istismara verilib. Alınan eksperimental nəticələr göstərib ki, stansiya zəlzələdən 15-20 saat əvvəl onu yaranan anomal seysmik prosesləri qeyd etmək imkanına malikdir.

"Eurovision 2012" üçün kənd hazırlığına başlanıb

Azərbaycan qonaqların peşakarcasına, dünya standartlarına uyğun qarşıməmlə, xidmət göstərəcəkdir

Sahifa 3

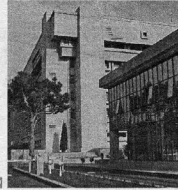
Xəstəlik bizi yaxaladıqdan sonra yada düşən sağlamlıq

Həlbuki, sığortı olurmaqla vətəndaşlar özəlirni planlaşdırılmayan itkilərdən qoruya bilər

Sahifa 9

MTN dərman qaçaqmalçılarına zərərsizləşdirdi

Saxlanılan Anar Mustafayevin evinə baxış zamanı 163 ədəd dərman götürüldü

Sahifa 10

Penitensiar sistemdə islahatlar necə gedir?

Bu sahədə korrupsiya və rüşvətçılığa qarşı mübarizə tədbirləri gücləndirilib

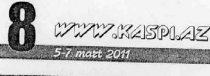
Sahifa 8

Azyaşlılar mübahisəni bığaqla həll edib

Şəmkirdə qaradaş qardaşının həyatına son qoyub

Sahifa 10

"Kaspi" çağdaş dövrümüzdə

TARİX

KİVDF
X ik əsirin əvvəlində...
Əsirin əvvəlində...
Əsirin əvvəlində...

zan” (Təvazü gözlü) - ləfzlərdən...
Əsirin əvvəlində...
Əsirin əvvəlində...

A.A.Bakıxanovun elmi-ədəbi...
Əsirin əvvəlində...
Əsirin əvvəlində...

İlimlərin və tədqiqatçıların...
Əsirin əvvəlində...
Əsirin əvvəlində...

qülmürün yeganə arvadı...
Əsirin əvvəlində...
Əsirin əvvəlində...

Maarifçilik və elmlərin inkişafında mühüm xidmətləri olan şəxsiyyət

Şöhrət mütəfəkkir Abbasqulu ağa Bakıxanov
təm elmi əsərlərin, həm də bədii əsərlərin müəllifi olub

Onun atası II Mirza Məhəmməd...
Əsirin əvvəlində...
Əsirin əvvəlində...

“Əl əqə yoldunda qar ukiydür...
Əsirin əvvəlində...
Əsirin əvvəlində...

Əsirin əvvəlində...
Əsirin əvvəlində...
Əsirin əvvəlində...

Əsirin əvvəlində...
Əsirin əvvəlində...
Əsirin əvvəlində...

LMİ və bədii fəaliyyəti
Əsirin əvvəlində...
Əsirin əvvəlində...

Əsirin əvvəlində...
Əsirin əvvəlində...
Əsirin əvvəlində...

vür baxları burada da bə plan...
Əsirin əvvəlində...
Əsirin əvvəlində...

yen A.A.Bakıxanov bu dəfə...
Əsirin əvvəlində...
Əsirin əvvəlində...

HƏZİRCİLƏR BAKIXANOV
Əsirin əvvəlində...
Əsirin əvvəlində...

Bakıxanovun rəhbərliyi...
Əsirin əvvəlində...
Əsirin əvvəlində...

Əsirin əvvəlində...
Əsirin əvvəlində...
Əsirin əvvəlində...

Əsirin əvvəlində...
Əsirin əvvəlində...
Əsirin əvvəlində...

Bakıxanov rəhbərliyi...
Əsirin əvvəlində...
Əsirin əvvəlində...

Əsirin əvvəlində...
Əsirin əvvəlində...
Əsirin əvvəlində...

“Kaspi” çağdas dövrümüzdə

Rusiya jurnalının Xocalı etirafı

Aleksey Potapov faciada rusların da günahı olduğunu yazıb

Hərli Xocalı soyqırımını yaxınlaşdıca, Qərbi və Rusiya mətbuatında baş verən qanlı hadisə geniş işıqlandırılır, hadisələrə müxtəlif prizmalardan yanaşmaq cəlmət verir. Bu da istisna olmayıb.

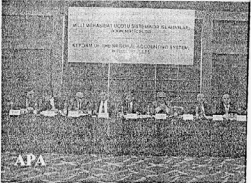
Mətbuat sahələrində cərdənən məqalələrin böyük əksəriyyətində azərbaycanlılara qarşı soyqırımın həyata keçirəni ermənilərdir. Hətta bəzilərində ermənilərin ölməsinə qədər Rusiya mətbuatında dərc olunan məqalələrin əksəriyyəti rusların həyata keçirən ermənilərə sönmək üçün 360-380 ilayət hökumətlərindən istədikən ölət keçirib. Bu il Rusiyanın nəfəsi "Nəzərimizə yazıq" nəfəri Xocalı soyqırımının istisnaıdır. Əvvəlcədən məqaləyə məxsus hərli hissənin fəaliyyətinə tendid nəzarət salıb. Məqalə müəllifi Aleksey Potapov yazıb məxsus hərli hissənin fəaliyyətinə tendid nəzarət salıb. Məqalə müəllifi Aleksey Potapov yazıb məxsus hərli hissənin fəaliyyətinə tendid nəzarət salıb.

hərli bioterməlinin gah ermənilərin, gah da azərbaycanlıların tərəfinə döyülmələri barədə mütəəssif var. Bəli bir xəbərdar 360-380 ilayət hökumətlərindən istədikən ölət keçirib. Bu il Rusiyanın nəfəsi "Nəzərimizə yazıq" nəfəri Xocalı soyqırımının istisnaıdır. Əvvəlcədən məqaləyə məxsus hərli hissənin fəaliyyətinə tendid nəzarət salıb. Məqalə müəllifi Aleksey Potapov yazıb məxsus hərli hissənin fəaliyyətinə tendid nəzarət salıb.

Dünya mühasibatlığı ilə "eyni ildə"

Samir Şarifov: "Mühasiblərin köhnə sistemlə hazırlanması konveyeri dayandırılıb"

Ölkədə aparılan itqisadi islahatların kərkib hissələrini mühasibatlıq üzvü adlandırmaq lazımdır. Dünyada mühasibatlıq sistemləri bir neçə illərdir yenilənir. Dünyada mühasibatlıq sistemləri bir neçə illərdir yenilənir.

Nəvbət addında mühasibat üzvü subyektləri tərəfindən yeni mühasibat sistemləri tətbiq edilmişdir. Mühasibatlıq sistemləri tətbiq edilmişdir.

Prosesin ilkin mərhələsində də vurğulan kimi bu qədər ki, hazırlı məhsul xətəli üzvü subyektlərinin maliyyə bəllərinin bəlləməklə standartları əsasında nəzəriyyə tədqiqatı olmalıdır. Mühasibatlıq sistemləri tətbiq edilmişdir.

Bu sahədə mühasibatlıq hüququnun problem oldığını deyərək təhlil nəzəri Məkir Məkirəyev populyarlaşdırıb. Mühasibatlıq hüququnun problem oldığını deyərək təhlil nəzəri Məkir Məkirəyev populyarlaşdırıb.

Azərbaycanın bu sahədəki problemlərini deyərək təhlil nəzəri Məkir Məkirəyev populyarlaşdırıb. Mühasibatlıq hüququnun problem oldığını deyərək təhlil nəzəri Məkir Məkirəyev populyarlaşdırıb.

Həqiqət İSADALI

Azər NURİEV

"Kaspi" çağdaş dövrümüzdə

ƏDƏBİYYAT SİYAHISI:

AZƏRBAYCAN DİLİNDƏ:

1. Axundov N. Sənədlərin dili ilə. B., 1980.
2. Axundov N. Azərbaycan dövrü mətbuatı (1832-1920) bibliografiya. B., 1965.
3. Ə.M.Topçubaşev. Azərbaycan EA Xəbərləri (tərix, fəlsəfə və hüquq seriyası) 1990, N 3.
4. Zeynalov N. Azərbaycan mətbuatı tarixi, I hissə. B., 1973.
5. Hüseynov Ş. Mənəvi irsimiz və gerçəklik. B., 2004.
6. Hüseynov Ş. Milli Haqq və Ədalət axtarışında. B., 2004.
7. Hüseynov Ş., Ə.M.Topçubaşi və “Kaspi” qəzeti. Böyük diplomat və siyasi xadim elmi-praktik konfrans materialları. B., 1998.
8. Quliyev V. Ağaoğlular. Bakı, 1997.
9. “Kaspi” qəzetinin sayları (1999-2011).

RUS DİLİNDƏ:

1. Геюшев З. Б. Мироззрение Г. Зардаби. Б., 1962 год.

2. Гусейнов С. Г. Б. Зардаби. – В кн.: Передовые писатели XIX века в борьбе против религиозного суеверия и фанатизма. Б., 1955 год.
3. Кавказский календарь. Тифлис, 1900-1904 г. г.
4. Кочарли Ф. Б. Избранные сочинения. Б., 1963 год.
5. Комплекты газеты «Каспий». (1881-1919 г. г.).
6. Курбанов Ш. Азербайджано-русские литературные связи. Б., 1964 год.
7. Мовлаева С. А. Пропаганда русской и азербайджанской культуры на страницах газеты «Каспий» (1881-1917 г. г.). Б., 1983 год.
8. Мирахмедов А. Печать. В кн.: «История азербайджанской литературы». Б., 1960 г., том II, стр. 374.
9. Сеидзаде Д. Б. Из истории азербайджанской буржуазии в начале XX века. Б., 1978 год.
10. Сеидзаде Д. Б. Азербайджанские депутаты в Государственной Думе России. Б., 1991 год.
11. Словарь кавказских деятелей. 1901 год.

**AZƏRBAYCAN
ZİYALILARI
“KASPI”DƏ**

F o t o l a r

Tağıyev Hacı Zeynalabdin Tağı oğlu
(1838-1924)

“Kaspi”nin sahibi

Bakının ən iri milyonçularından biri, ictimai xadim, xeyriyyəçi. Maarif və mədəniyyətin himayəçisi kimi xalq arasında böyük hörmət və nüfuz qazanmışdır. H. Z. Tağıyev vətən övladlarının, xüsusilə kasıb, kimsəsiz uşaqların təhsil almasına böyük qayğı göstərmişdir. O, Azərbaycanda məktəblər (o cümlədən qızlar məktəbi) açdırmış, bir sıra qəzet və jurnalların nəşrinə (“Kaspi”, “Tazə həyat”, “Füyuzat” və s.), mədəni-maarif cəmiyyətlərinə, milli kadrların hazırlanmasına böyük vəsait sərf etmişdir. H.Z.Tağıyevin 1880-ci ildə Bakıda tikdirdiyi ilk teatr binası (xalq arasında “Tağıyev teatrı” adlanırdı) Azərbaycan ziyalıları üçün böyük hədiyyə idi. Teatrda dram əsərləri ilə yanaşı, ilk Azərbaycan opera və musiqili komediyaları da tamaşaya qoyulurdu. Üzeyir Hacıbəyovun “Leyli və Məcnun” operasının ilk tamaşası da burada göstərilmişdir.

Həsən Bəy Zərdabi
(1837 – 1907)

- Azərbaycan mətbuatının əsasını qoyan Həsən bəy Məlikzadə (Məlikov) Zərdabi 1837-ci ilin noyabr ayının 12-də anadan olub.

- İlk təhsilini mədrəsədə alıb, ərəb və fars dillərini öyrənib. Sonra Tiflis gimnaziyasında təhsil alıb.

- 1861-ci ildə Moskva Universitetinin fizika-riyaziyyat fakültəsinə daxil olub. Təhsilini başa vurduqdan sonra Azərbaycana qayıdaraq dövləti işlərdə çalışıb.

- 1873-cü ildə o, ilk Azərbaycan teatrının əsasını qoyub.

- O, eyni zamanda Bakı Gimnaziyasında pedaqoq olaraq çalışıb.

- 1875-ci ilin iyul ayının 22-də H. Zərdabi böyük çətinliklə “Əkinçi” qəzetini nəşr edib.

- 1877-ci ilə qədər nəşrini davam etdirən bu qəzet çar hökumətinin təzyiqlərinə görə fəaliyyətini dayandırır. H. Zərdabi sonradan “Kaspi” qəzetində də fəallıq göstərib.

- H. Zərdabi 1907-ci ildə vəfat edib.

Məhəmməd Ağa Şahtaxlı
(1846-1931)

- Məhəmməd ağa Şahtaxtlı 1846-cı il-də Naxçıvanın Şahtaxtı kəndində anadan olub.

- İlk orta təhsilini Naxçıvan şəhər ibtidai məktəbində almışdır. Ali təhsilini Almaniyanın Leypsiq universitetində tarix, fəlsəfə və hüquq fakültəsində bitirib.

- Avropa elmi və siyasi fikriylə yaxından tanış olmuş, Parisdəki mətbu orqanlarda mütəmadi yazılar dərc etdirmişdir.

- Avropanın bir sıra elmi cəmiyyətlərinin, o cümlədən Ümumdünya Coğrafiya Konqresinin beynəlxalq fonetistləri sırasında olmuşdur.

- Müstəqil əlifba layihəsi hazırlamış və bu Azərbaycanda əlifba quruculuğu işinə böyük təsir göstərmişdir.

- “Moskovskie vedomosti” və “Novoe vremya” qəzetlərinin Yaxın Şərq ölkələri üzrə müxbir vəzifəsində çalışıb. Türkiyənin, İranın və başqa ölkələrin mətbuat orqanlarında “Mehmet” imzası ilə çıxış edib.

- 1903-cü ildə “Şərqi-Rus” qəzetini nəşr etdirmişdir.

- Azərbaycan Dövlət Universitetinin təsis olunmasında yaxından iştirak etmiş, milli maarifçilik, müstəqillik ideyalarının müdafiəçəsi olmuşdur.

- “Türkiyəni necə xilas etməli?”, “Konstitusiya və müsəlmanlar”, “Mərdan bəyin mərdanəliyi” və s. kimi əsərlərin müəllifidir

Əli bəy Hüseynzadə
(1864 – 1940)

- Böyük mütəfəkkir Əli bəy Hüseynzadə 24 fevral 1864-cü ildə Salyanda anadan olub.

- Tiflisdəki Qafqaz Ruhani İdarəsinin nəzdində olan molla məktəbində və Rus Gimnaziyasında təhsil alıb.

- 1885-ci ildə Sankt-Peterburqa gedib oradakı universitetin fizika-riyaziyyat fakültəsində təhsil alıb.

- 1890-cı ildə İstanbulda hərbi-tibb məktəbinə daxil olub və “İttihadi-tərəqqi” cəmiyyətində fəallıq göstərib.

- 1905-ci ilin iyun ayında “Həyat” qəzetini, 1906-cı ildə “Füyuzat” jurnalını Bakıda nəşr etdirib.

- 1908-ci ildə ittihadçı dostlarının dəvəti ilə Türkiyəyə gedir. İstanbul Darülfünunda professor olaraq çalışır.

- 1918-ci ildə o, Ə. Ağaoğlu ilə birlikdə Türkiyə hökuməti tərəfindən Azərbaycanda olub, Nuru Paşa ilə görüşüb.

- 1925-ci ildə Ə. Hüseynzadə Bakıda keçirilən I Türkoloji qurultayda iştirak edib.

- Ə. Hüseynzadə 1940-cı ildə martın 17-də Türkiyədə vəfat edib.

Əlimərdan bəy Topçubaşov
(1865-1934)

- Əlimərdan bəy Topçubaşov 1865-ci ildə Tiflisdə, qulluqçu ailəsində anadan olmuşdur.

- İlk təhsilini Tiflis gimnaziyasında, ali təhsilini Peterburq Universitetinin tarix-filalogiya və hüquq fakültəsində almışdır.

- Birinci rus inqilabı dövründə xalqın azadlıq mübarizəsinə qoşulmuş, çar hökumətinin irticasına qarşı tədbirlərdə iştirak etmişdir.

- Bakı Dumasının sədri olmuş, Rusiyada yaşayan müsəlmanların vahid təşkilatının – “İttifaqi – müsəlümün” yaradılması və fəaliyyətində iştirak etmiş, I-IV qurultayların keçirilməsində böyük rol oynamışdır.

- AXC-nin yaranmasında əvəzsiz xidmətləri olmuş, fəvqəladə səlahiyyətli nazir kimi İstanbula göndərilmişdir.

- Azərbaycanın ilk parlamentinin sədri olub.

- Azərbaycanın müstəqilliyini tanıtmaq məqsədilə Parisə yola düşən nümayəndə heyətinə rəhbərlik etmişdir.

- 1920-1934-cü illərdə Parisdə mühacir həyatı yaşamış, Azərbaycanın müstəqilliyi uğrunda mübarizəni burada davam etdirmişdir.

- 1934-cü il noyabrın 5-də Parisin Sen-Deni rayonunda vəfat etmiş və Müqəddəs Kloud qəbiristanlığında dəfn olunmuşdur.

Əhməd bəy Ağaoğlu
(1869-1939)

•Əhməd Ağaoğlu (Əhməd bəy Ağayev) 1869-cu ildə Şuşa şəhərində anadan olub.

•İlk təhsilini Şuşada “realniy məktəb”də alıb. Tiflis gimnaziyasında oxuduqdan sonra, ali təhsil almaq üçün Sankt-Peterburq və Parisin Sarbonna universitetlərinə daxil olmuş və müvəffəqiyyətlə bitirmişdir.

•Transqafqaziya seyminə keçirilən seçkilərdə müsəlman fraksiyasından üzv seçilib.

•1905-ci il erməni-müsəlman qarşıdurmalarının qarşısının alınmasında böyük rol oynamışdır. Erməni daşnaklarına qarşı “Difai” adlı özünümüdafiə təşkilatı yaratmışdır.

•Çar qüvvələrinin təqibləri səbəbindən bir müddət İstanbulda yaşamışdır. “Türk ocağı” türk milli hərəkatının aparıcı üzvlərindən biri olmuş, İstanbul Darülfununda müəllimlik etmişdir.

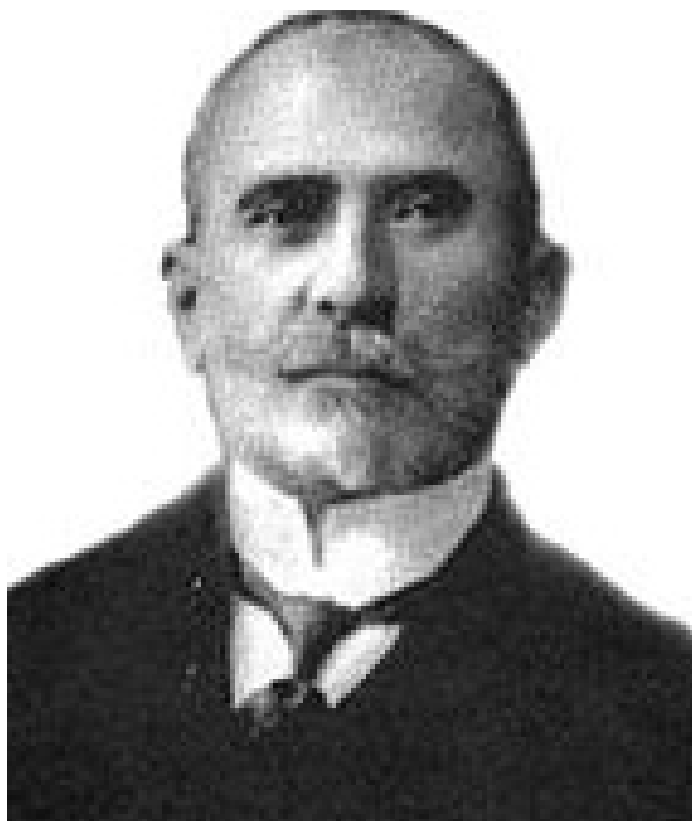
•1918-ci ildə vətənə qayıtmış, 1919-cu ildə Paris sülh konfransında AXC nümayəndə heyətinin tərkibində iştirak etmişdir.

•Şura hökuməti qurulduqdan sonra Türkiyəyə getmiş, “Hakimiyyəti-Milliyə” qəzetinin baş redaktoru və M.K. Atatürkün yaxın məsləhətçisi kimi geniş fəaliyyət dairəsində çalışmışdır.

•Birinci dünya müharibəsinin sonunda ingilislər tərəfindən Maltaya sürgün edilib.

• “Hindistan və İngiltərə”, “Mən nəyəm?”, “Könülsüz olmaz”, “Sərbəst insanlar ölkəsində” və s. kimi əsərlər yazmışdır.

1939-cu ildə Türkiyədə vəfat etmişdir.

Firidun Bəy Köçərli
(1863 – 1920)

- Firidun bəy Əhməd bəy oğlu Köçərli (Köçərinski) 1863-cü il yanvarın 26-da Şuşada anadan olmuşdur.

- İlk təhsilini Şuşada rus məktəbində alıb. 1879-1885-ci illərdə Zaqafqaziya Müəllimlər Seminariyasında təhsil alıb, 1895-1918-ci illər ərzində burada dərs deyib.

- 1870-ci ildə ilk dəfə olaraq Şuşada Mirzə Muxtar tərəfindən Azərbaycan dilində göstərilən tamaşada əsas obrazlardan birini oynamışdır.

- Bir müddət Qori seminariyasının Azərbaycan şöbəsinin müvəqqəti təlimatçısı vəzifəsində çalışmış, 1918-1920-ci illərdə isə Qazax Müəllimlər Seminariyasının müdiri işləmişdir.

- 300-dən artıq dərsliyə düzəliş etmiş, nəzəri materialı, hekayələri artırmış, metodika və stilistikanı dəyişdirərək zənginləşdirmişdir.

- Gəncə üsyanı yatırıldıqdan sonra XI Ordunun xüsusi şöbəsi tərəfindən 1920-ci ildə güllələnmişdir.

Üzeyir Hacıbəyov
(1885-1948)

- Üzeyir bəy Əbdülhüseyn oğlu Hacıbəyov 1885-ci il sentyabrın 18-də Şuşada (Ağcabədi),kənd mirzəsi ailəsində anadan olub.

- İlk təhsilini ikisinfli rus-türk məktəbində almışdır.Sonra Qori Müəllimlər Seminariyasında oxumuşdur.Musiqi təhsilini artırmaq məqsədilə Moskva-ya getmiş,burada Flarmonik Cəmiyyətin musiqi kurslarında və Peterburq konservatoriyasında oxuyub.

- Bütün müsəlman Şərqiində opera sənətinin əsasını qoymuşdur.Azərbaycanda musiqili komediya janrının yaradıcısıdır.

- Bakıda azərbaycanlı tələbələr üçün ilk musiqi məktəbini – Azərbaycan Dövlət Türk Musiqi Məktəbini təşkil etmişdir.

- Azərbaycan Radio Komitəsi yanında ilk notlu xalq çalğı alətləri orkestri yaratmışdır.

- Müasir Azərbaycan elmi musiqişünaslığının əsasını qoymuş,çoxlu məqalələr yazmış,tədqiqatlar aparmışdır.

- “Kaspi”, “Həyat”, “İrşad”, “Molla Nəsrəddin” ”İqbal” “Tərəqqi”, “Həqiqət”, ”Azərbaycan” və s. bu kimi mətbuat orqanlarında “Ordan-burdan”, “O yan, bu yan” рубрикасы ilə çıxış etmişdir.

- “İrsad” və “Azərbaycan” (1918-1920) qəzetlərinin bir müddət redaktoru olmuşdur.

- 1948-ci il noyabrın 23-də Bakıda vəfat edib.

Nəriman Nərimanov
(1870-1925)

- Nəriman Nəcəf oğlu Nərimanov 1870 – ci il aprelin 14-də Tiflisdə anadan olub.

- Qori seminariyasını və Odessa universitetinin tibb fakültəsini bitirmişdir.

- Sosial – Demokrat «Hümmət» Təşkilatının rəhbərliyinə daxil olmuş, RSDF(B)P Məramnamə-sini türk dilinə çevirmişdir.

- 1909 – cu ildə həbs olunaraq Astraxan şəhə-rinə sürgün edilmişdir.

- Bakıda fəhlələr arasında təbliğatla məşğul olub.

- «Hümmət» Təşkilatı Mərkəzi Komitəsinin Sədri və RSDF(B)P Bakı Komitəsinin üzvü, «Hümmət» qəzetinin baş redaktoru idi.

- RSFSR Xalq Xarici İşlər Komissarlığında Şərq məsələləri üzrə Xalq komissarının müavini və-zifəsində çalışmışdır.

- AXC – nin süqutundan sonra, Azərbaycan SSR Müvəqqəti İnqilabi Komitəsinin Sədri və Xalq Komissarları Sovetinin sədri, SSRİ Mərkəzi İcrai-yə Komitəsinin Həmsədrələrindən biri seçilmişdir. Azərbaycan SSR-nin ilk Dövlət və Hökumət başçısı olmuşdur.

- 1925-ci ildə müəmmalı şəkildə ölmüş və Kremlin divarları yaxınlığında dəfn edilmişdir.

“Kaspi”çilər 130 il əvvəl

“Kaspi” qəzetinin yaranması və fəaliyyəti

“Kaspi” çilər çağdaş dövrümüzdə

Yığıcı:
Nəzakət Muradova

Korrektor:
İradə Quliyeva

*Kitabın üz qabığındakı fotoda
“Kaspi”nin Ə.M.Topçubaşovun redaktoru olduğu
dövrə qəzetin heyəti*

*Son səhifədəki fotoda isə
müasir “Kaspi”nin kollektivi*

Çapa imzalanmışdır: 13.07.2011
Formatı 84x108 1/32
Fiziki ç/v 13,25
Tirajı 500

«Qanun» nəşrlər evi
Bakı, AZ 1102, Tbilisi pros., II Alatava 9.
Tel: (+994 12) 431-16-62; 431-38-18
Mobil: (+994 55) 212 42 37
e-mail: info@qanun.az
www.qanun.az